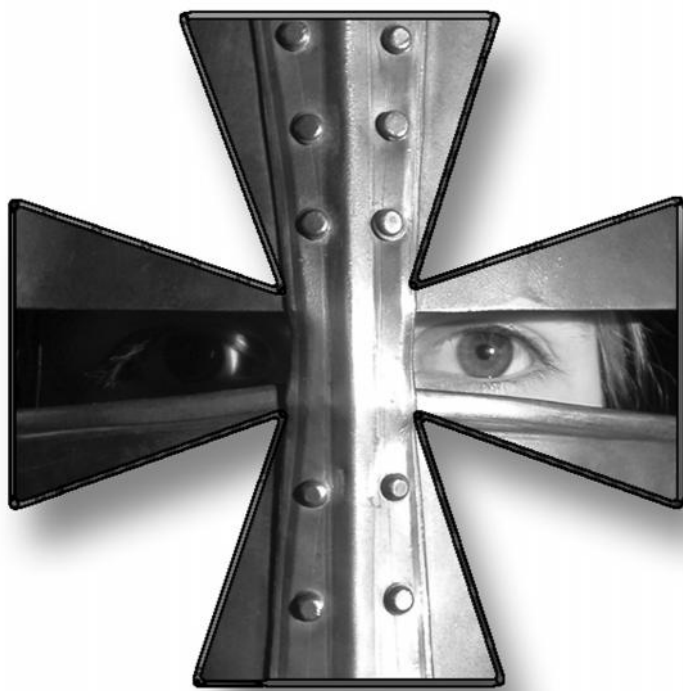

BLI DIN EGEN GUIDE

PÅ FÄRDER GENOM
TIDIG MEDELTID I VÄSTERGÖTLAND

Lars Bägerfeldt

Tillägnad Katarina, Josefin och Johan.

© Lars Bägerfeldt, Falköping 2004.
Tryckt på Kompendiet, Göteborg.
Denna upplaga har korrigerats språkligt.

ISBN 91-88418-03-0

Innehåll

Förord.....	6
PLATSER.....	7
Korta besök på 123 platser	7
Gökhem – 1	7
Ugglum – 2	7
Friggeråker – 3.....	7
Gudhem – 4	8
Hånger – 5	8
Dagsnäs – 6.....	8
Bjärka – 7.....	9
Vinköl – 8	9
Norra Vånga – 9	9
Edsvära – 10	9
Björnabro –11.....	9
Ullene – 12.....	10
Längjum – 13	10
Larv – 14.....	10
Long – 15.....	10
Levene –16.....	10
Saleby – 17.....	10
Ås – 18.....	10
Tun – 19	11
Skalunda – 20	11
Gösslunda – 21	11
Rackeby – 22	11
Jarlehus – 23	11
Läckö – 24	11
Lurö – 25	12
Råda – 26.....	12
Skara stad och Gälakvist – 27.....	12
Järnsyssla, Brunsbo och Götala – 28.....	13
Trälje – 29	13
Skälvum – 30	13
Husaby – 31.....	13
Västerplana – 32	14
Götene – 33	14
Kinne-Vedum – 34	14
Kestad – 35	15
Fullösa – 36	15
Forshem – 37.....	15
Årnäs – 38.....	15
Lugnås – 39.....	16
Leksberg – 40.....	16
Karleby (utanför Mariestad) – 41	16
Ymseborg – 42	16
Amneholm – 43	17
Fale bureholmen – 44	17
Hova – 45	17
Älgarås – 46	17
Skaga – 47.....	17
Forsvik – 48	18
Vad (Tidan) – 49.....	18
Askeberga – 50.....	18
Varnhem – 51	18

Ökull – 52.....	19
Axvalla hus – 53.....	19
Broddetorp – 54.....	19
Våmb – 55	19
Skövde – 56	20
Forsby – 57.....	20
Rådene – 58	20
Borgunda – 59	20
Ingemo källa – 60	21
Högstena – 61.....	21
Dala – 62	21
Kungslena – 63	21
Kavlås – 64	22
Gestilren – 65	22
Varv – 66	22
Dimbo – 67.....	22
Suntak – 68.....	23
Ettak och Härja – 69.....	23
Brudmannasjön – 70	23
Utvängstorp – 71.....	23
Kyrkestan – 72.....	23
Kymbo – 73	23
Valstad – 74	24
Heligstad – 75.....	24
Östra Gerum – 76	24
Skörstorp – 77	24
Falekvarna – 78.....	24
Åsle – 79	24
Karleby – 80	24
Agnestad – 81	25
Falköping – 82.....	25
Vartofta – 83.....	25
Vårkumla –84	26
Kinneved – 85.....	26
Göteve – 86	26
Norra Åsarp – 87	26
Kölaby – 88.....	27
Dalum – 89.....	27
Hällstad – 90.....	27
Södra Ving – 91	27
Timmele – 92.....	27
Vist – 93	27
Torpa – 94.....	28
Opensten – 95.....	28
Kindahus – 96.....	28
Öresten – 97	28
Kinnaborg – 98	28
Hedared – 99	28
Vänga – 100.....	29
Stynaborg – 101	29
Hol – 102	29
Häradsvad – 103.....	29
Od – 104.....	29
Grolanda – 105	29
Jäla – 106.....	29
Eriksberg – 107.....	29
Virkelsborg – 108	30
Kvinnestad – 109	30
Bråttensby – 110.....	30
Södra Härene – 111	30

Fåglum – 112	30
Essunga – 113	30
Främmestad – 114	30
Stora Mellby – 115	30
Lena – 116	31
Gräfsnäs och Loo – 117	31
Ålandssjön – 118	31
Hullsjön – 119	31
Ekholm – 120	31
Lödöse – 121	31
Kungahälla – 122	31
Ragnhildsholm – 123	32
ÅRTAL	35
Händelser i södra Sverige 870-1318	35
KUNGAR.....	56
Hierarki.....	56
Folkungar	57
Kungarnas krig	60
SKEENDEN	71
Aktörer.....	71
EGNA STUDIER	77
Platserna berättar.....	77
Ett kronologiskt perspektiv	80
Kungarnas egna nyckelord	83
Skeenden temavis	86
Nyckelord	86
Livet nu jämfört med forntiden.....	88
ATT VARA EN GUIDE	90
EGEN FORSKNING	94
Exempel 1. Liljestenar.....	95
Exempel 2. Gestilren.....	99
APPENDIX	101
När Sverige blev till.	101
När Sverige blev en stat.	104

Förord

Att resa i sina tankar i tid och rum. Att guida handlar om att levandegöra det som är dolt och förborgat för andra. Många vill resa runt i Västergötland och uppleva miljöer och platser som har anknytning till tidig medeltid, men det är inte lika många som har kunskaper och kännedom om vad de ska titta på eller vad man kan lära sig. Denna skrift är framtaget för att underlätta besök på platser och förståelsen av forntida händelser så pass mycket att vem som helst kan bli sin egen guide i det medeltida Västergötland efter att ha arbetat en del med de egna studierna som avslutar denna bok. Begreppet tidig medeltid är ganska tänjbart i den här boken eftersom yngre vikingatid ofta är med samtidigt som vissa skildringar både går in i 1300-talet och senare sekler. Detsamma gäller betoningen på Västergötland, som ibland sätts in i ett rikstäckande sammanhang.

Avsikten med denna skrift är att försöka göra läsaren aktiv. Därför följer först en kortfattad beskrivning av viktiga platser, årtal och kungar som berör tidig medeltid. Sedan följer egna små uppgifter som man ska kunna lösa genom att bland annat använda de tre nedanstående böckerna, samt självfallet andra böcker om medeltiden och yngre järnåldern. De är också mycket bra att ha tillgång till. Allra bäst är dock att försöka läsa de skrivna källorna direkt och försöka anamma alla tolkningar som lagts fram, samt att besöka de enskilda platserna och själv försöka förstå vad det var som hände. Ingen forskare eller guide vet allt eller har nått de slutgiltiga svaren. Vi är alla på väg för att fördjupa våra kunskaper och insikter.

Dessa tre böcker kan vara bra att ha till hands när man vill få ord eller sakförhållanden bättre belysta och förklarade.

- När Sverige blev till. En annorlunda teori om Svea Rikes vagga. (2003)
- När Sverige blev en stat. Övergången från ett rike till en stat i början av medeltiden. (2004)
- En skildring av tidig medeltid och sen järnålder. (2004)

Ett stort tack vill jag rikta till alla trevliga och snälla människor som genom åren visat mig runt till allehanda platser, samt till alla som har följt med mig ut till olika utflyktsmål och ställt intressanta frågor och gett upphov till spännande diskussioner.

Lasse Bägerfeldt
2004-06-13

PLATSER

Runt omkring oss, var vi än befinner oss, finns lämningar från svunna tider. En rundresa kan bara beröra ett fåtal av de platser som är spännande när man intresserar sig för tidig medeltid. Nedan följer ett visst urval platser som kan vara viktiga när man guidar sig själv eller andra. Här finns kortare beskrivningar av ett större antal platser, men de ska ända bara ses som exempel. Betydligt mer finns att säga om både de berörda platserna och alla de övriga platser i Västergötland som inte är upptagna.

Korta besök på 123 platser

Gökhem – 1

I denna urgamla by byggdes två kyrkor omkring år 1100. Moderkyrkan med långhus, kor och absid hade en föregångare i trä och började byggas i sten redan i slutet av 1000-talet, men långhusets stenväggar är något yngre. Stockar från koret fälldes vintern 1077-1078 medan långskeppet har stockar som daterats till 1130-talet. Kyrkans långhus förlängdes kraftigt i slutet av 1300-talet när kyrkan även också fick sitt säregna Mariakor som en särskild utbyggnad åt norr. Vid denna tid fanns en ingång på långhusets norra sida som ett tillägg till den ursprungliga ingången på sydsida. På 1400-talet tillkom valven, målningarna och sakristian. Efter reformationen satte man in den nuvarande ytterdörren i Mariakoret och använde utrymmet som vapenhus. Under dess golv är ett flertal personer gravlagda, vilka sannolikt är socknens medeltida präster.

Den andra kyrkan i byn, ett par hundra meter österut, är mycket liten i storleken och saknar absid men blev senare under medeltiden tillbyggd med ett västtorn. På 1500-talet omtalas denna kyrka som övergiven, efter 400 års bruk och det sägs i början av 1600-talet att taket hade störtat in. Enligt en tradition i bygden var det två systrar som inte kunde enas om var kyrkan skulle placeras, varefter de till slut byggde varsin kyrka.

Den tredje omnämnde lagmannen, i bilagan till Äldre Västgötalagen, var Tore rävf från Gökhem. Han bör ha levt i början av 1000-talet.

Ugglum – 2

Härifrån kommer flera eskilstunakistor och andra reliefhuggna gravhällar varav en del har såväl svensk text med runor och latinskt text med romerska bokstäver. Några är förda till Historiska museet. Två av dem har text. ”Tre män ligga under denna sten, Gunnar, Sigvat, Hallsten” respektive ”Reginmod lät göra denna gravvård över Gunnar, Esbjörns son” lyder inskrifterna. Namnet Sigvat kan jämföras med Sigvard och Sigurd, vilket tillsammans med Hallsten är namn som burits av kungar. Kyrkan från tidig medeltid är ombyggd under senare tid.

Friggeråker – 3

En av de tre kyrkplatserna som sankt Sigfrid lär ha viggt efter dopet på kung Olof skötkonung och på sin väg ner till Varend i Småland. Kyrkan brändes ner av danskarna 1566 och nästan ingenting återstår i dag. Kvar från tidig

medeltid är den stavkorshäll som numera är inmurad i porten för kyrkogårdsmuren, där staven ovanligt nog har formats som ett svärd.

Gudhem – 4

Hela byn tillhörde i äldre tider Uppsala Öd, vilket innebär att marken och avkastning ända fram till början av medeltiden fick användas fritt av landets kung. I Västergötland fanns det åtta sådana gods. Under var och en av dem hörde ett bo i form av ett flertal härader, vilka någorlunda väl motsvarade en åttondel av landskapet. Indelningen i bo underlättade administrationen och organisationen av Västergötland under järnåldern och början av medeltiden.

I bygden omkring Gudhem har flera säregna fynd påträffats såsom guldföremål, en bronsgjutarverkstad och platser med järnframställning från järnåldern. På krönet av Mösseberg ligger en av landets största fornborgar.

Intill den gamla kungsgården ligger klosterruinen, vars kyrka anses ha varit byggd som en stor och förnäm kungsgårdskyrka i början av 1100-talet eller rent av något tidigare. Då var det den största och ädlaste kyrkan i hela stiftet, näst efter Skara domkyrka.

Klostret, som var avsett för nunnor tillhörande cisterciensorden, tycks ha bildats på 1160-talet under kung Karl Sverkerssons tid. Hundra år senare, år 1250, donerade änkedrottning Katarina Sunesdotter medel till nunnorna, så att de kunde bygga om klosterkyrkan i gotiskt stil samt ersätta en del av träbyggnaderna i den övriga klosterbyggnaderna med stenhus istället. Av detta skäl fick hon en förnäm gravvård som placerades vid den forna ingången på västsidan, som tillhörde den äldsta kyrkan och var tillstängd redan på hennes tid. Här i klostret ligger en kopia av gravvården, men en bättre kopia finns i det intilliggande museet. Originalen i fin sandsten finns på Historiska museet i Stockholm.

Under en kort period av 1300-talet flyttade nunnorna härifrån och försökte etablera ny verksamhet, först i Rackeby och sedan vid Årnäs innan de återvände hit. Under Gustav Vasas regering upphörde klostrets verksamhet.

Platsen har grävts ut under 1900-talet och flera fynd har gjorts. Gravläggningar för abbedissor påträffades i synnerhet under kapitelsalens golv. I långhuset och koret fanns flera gravar från förnämna personer.

I samband med att nunnorna övertog kungsgårdskyrkan på 1100-talet byggdes sannolikt den allmänna sockenkyrkan som ligger strax intill. Ett flertal reliefhuggna gravhällar från tidig medeltid liksom 1300-talet finns bevarade, samt en häll med runinskrift. Härifrån kommer den dopfunt som avbildar fyra viktiga personer, vilka möjligen är kung Erik Eriksson och Birger jarl, samt måhända abboten i Varnhem och biskopen i Skara i mitten av 1200-talet, men den kan också vara något äldre. Dopfunten finns numera i Vinköls kyrka.

Hånger – 5

Ödekyrkogård där det finns två stavkorshällar. Enligt en senmedeltida krönika gravlades kung Inge d.ä. här innan Varnhems kloster byggdes och hans ben flyttades dit. Somliga tror att denna uppgift är korrekt, medan andra tvivlar på att historien är äkta. På 1700-talet revs både Hångers och Mårbys kyrkor i ersattes av Bjurums kyrka, vars medeltida dekorativa stenar delvis bör ha kommit härifrån.

Dagsnäs – 6

Här finns flera runstenar, som fördes hit från skilda platser i Västergötland på 1700-talet. En av dem kommer från Smula kyrkogård och den har lydelsen

”Gulle/Kolle reste denna sten efter sin hustrus bröder, Esbjörn och (Iula), mycket dugande drängar. De vart döda i lidet österut”.

Bjärka – 7

Ortnamnet kan syfta på ordet birka med betydelse handelsplats och det kan mycket väl ha varit en marknadsplats här under järnåldern och början av medeltiden innan Skara och Falköping tog över all lokal handel i trakten. Båda dessa städer tycks ha etablerats runt 1000-talet, utan att ha varit någon handelsplats under tidigare perioder. All sådan handel bör därför sökas på annan plats, bland annat på platser som heter Bjärka eller Viken eller något snarlikt.

Vinköl – 8

I den moderna kyrkan finns en medeltida dopfunt som avbildar tre relief-huggna avsikten, varav en har kungakrona och anses avbilda kung Erik Eriks-son den läspe och halte. En annan av de fyra kan eventuellt avse Birger jarl. Den kan dock vara äldre än så. Ursprungligen stod dopfunten i Gudhems sockenkyrka, men den såldes och fördes hit på 1800-talet.

Norra Vånga – 9

En gravhög har namnet efter lagman Lumber som är den förste nämnde i listan över lagmän i bilagan till Äldre Västgötalagen, varför han bör ha levt omkring år 1000. Somliga hävdar dock att det är en annan hög i närheten som är den rätta högen efter lagman Lumber. En runsten från 1000-talet med texten ”Åsa och Tora reste denna sten efter Åsgöt”, samt en mindre sten med runor från tiden omkring 500-talet, vilken har texten ”haukoþuR”, finns också i byn vid Prästgården.

Edsvära – 10

Karl Sunesson av Edsvära var inte bara jarl samt lagman av Västergötland, den elfte i uppräknningen, utan han uppträdde så ståtligt att en skriven källa kallar honom för kung, vilket möjligen syftar till hans militära roll som krigshövding när han förde sina styrkor mot Norge. På mödernet härstammade han från det danska kungahuset. Han hyllades av eftervärlden som en mycket storsint och begåvad person. En gränsreglering mellan Götaland och Norge genomfördes 1135 mellan jarlen Karl Sunesson och kung Harald gille av Norge, men år 1137 samlade Karl en härstyrka och red in i Viken i Norge och kuvade befolkningen. Kung Inge Haraldsson av Norge mötte götarna i ett slag i Krokaskogen (Sörbygd), varefter jarlen flydde med svåra förluster. Efter Karl Sunessons död blev hans son Algot den tolfte kände lagmannen i Västergötland men han sägs ha varit en stolt och vinningslysten man. Efter dennes död avsåg sig hans son Sigtrygg uppdraget att bli den efterföljande lagmannen, men efter det att Önd och därefter hans bror Nagle från Grolanda varit lagmän, tog han över ämbetet. Efter Sigtryggs död blev hans son Algot lagman som den femtonde i Västergötland, och den fjärde från far till son, vilket skedde omkring år 1200. Efter honom blev Eskil av bjälboätten lagman, äldre bror till Birger jarl.

Vid Härlingstorp finns en runsten med texten ”Tola satte denna sten efter Ger, sin son, en mycket god dräng. Denne vart död på västervägar i viking”.

Björnabro –11

Det gamla vadstället över Lidan fick en riktig bro redan på 1100-talet. Det sägs att det var biskop Bengt den gode som bekostade den tillsammans med

några andra träbroar i stiftet. I biskopslängden berättas det att ”han lät bygga bron i Ås, en annan i Uvered, en tredje i Tråvad, en fjärde i Björnabro, och en femte Ullerva bro. Han lät brolägga (=kavelbro) två sträckor av vägen i Tiveden och en sträcka i Väderveden (=Vätterskogen) och en sträcka i Hökensås.” På några av runstenarna från 1000-talet i Västergötland omnämns personer som också låtit bygga broar.

Ullene – 12

Den gamla kyrkan från medeltidens början är numera en ruin, men ett bra exemplen på kyrkor som placerats på stora säregna och konstgjorda kullar, vilken i det här fallet tycks vara en kungshög från järnåldern.

Längjum – 13

Den fjärde kända lagmannen i Västergötland var Alle. Det sägs att han var född i ”Siglis” Längjum och förtäljde lagen vid Linkornavallen. Men han var vrångvis och för sin vrånghets skull satte han många lagkrokar och illistiga påfund i lagen. Därför blev han kallad Kring-Alle.

Larv – 14

Här vid byn finns dels en kungshög och dels ett flertal platser med domarringar som påminner om bygdens storhet under järnåldern.

Long – 15

Byn tillhörde Uppsala Öd och var ett av de åtta godsena i Västergötland vars avkastning i början av medeltiden skulle stå för kungens försörjning. Birger jarl dog år 1260 i Jäbolung som enligt somliga forskare är identiskt med Long, men ett trovärdigt alternativ finns också i Östergötland. Oavsett var han dog gravlades han sedan i Varnhems klosterkyrka. Fram till 1800-talet fanns här bara en träkyrka men trots det förekommer reliefhuggna gravhällar från tidig medeltid.

Levene –16

Här bodde medlemmar i den Stenkilska ätten. Eftersom Stenkils far Ragnvald jarl sannolikt härstammade från Östergötland eller Mälardalen bör godset ha inkommit i familjen genom mödernet, och här finner vi nära släktskap med Olof skötkonung som kanske också bodde här. Kung Håkan röde, son till Stenkil, sägs ha varit såväl född som begravd här. Intill kyrkan står Sveriges högsta runsten. I grannsocknen Sparlösa står en tidig runsten från c:a år 800 som omnämner Uppsala.

Saleby – 17

Förutom rika guldfynd från järnåldern finns vid kyrkan flera reliefhuggna gravhällar av skilda typer. En av kyrkklockorna är från tidig medeltid och har runtexten ”Då jag blev gjord, då var tusen två hundra tjugo vintrar och åtta från Guds börd. AGLA. Ave Maria gracia plena. Dionysius sit Benedictus.” Den blev alltså tillverkad år 1228.

Ortnamnet Sale-by kan antyda att det på platsen har funnits en förnäm sal eller ett gudahov under järnåldern.

Ås – 18

Byn tillhörde Uppsala Öd och var ett av de åtta godsena i Västergötland vars avkastning i början av medeltiden skulle stå för kungens försörjning. Kyrkan ligger på en kungshög från järnåldern. I kyrkmuren finns en runsten inmurad

som berättar om två handelsmän, vars text lyder ”Tore reste denna sten efter Karl, sin bolagsman, en mycket god dräng”.

Strax intill Ås kyrka finns två sentida broar över ån. Den allra första bekostade biskop Bengt den gode. I biskopslängden berättas det att ”han lät bygga bron i Ås, en annan i Uvered, en tredje i Tråvad, en fjärde i Björnabro, och en femte Ullerva bro.”

Söder om Ås ligger byn Sal och norrut Karaby (tidigare Karlaby), vars ortnamn kan leda tanken vidare till viktiga funktioner för den tidens aristokrater.

Tun – 19

Ortnamnet bör jämföras med likartade namn i Mälardalen och vad de står för där. Vid vägen ligger Västergötlands största röse från bronsåldern och bakom den är platsen för Tuns gamla by där det numera inte syns några lämningar alls. Bakom kyrkan sett från vägen ligger en kungshög. Tidigare har det funnits ytterligare en kungshög och ett gravfält från järnåldern här. En del svaga vallar längs kyrkogårdsmuren intill kungshögen har tolkats som rester efter palissader.

Skalunda – 20

Byn tillhörde Uppsala Öd och var ett av de åtta godsena i Västergötland vars avkastning i början av medeltiden skulle stå för kungens försörjning. Här finns Västergötlands största kungshög från järnåldern. Möjligen hette platsen tidigare Skadelunda och var i så fall en helig plats för den gudinna Skade som hyllades i södra Skandinavien.

Vid kyrkan finns två runstenar och ett flertal reliefhuggna stenar. Stockar från långhuset i kyrkan har daterats till 1140-talet.

Gösslunda – 21

I Västanåker finns en runsten från 1000-talets början med texten ”... reste denna sten efter sin son Gudmar (?). Han blev dräpt i England”.

Rackeby – 22

Nunnorna i Gudhems kloster slogs sig år 1340 för en kortare tid ner i Rackeby innan de flyttade till Årnäs på 1350-talet och sedan tillbaka till Gudhem igen senast 1360. Några byggnadslämningar finns inte.

Jarlehus – 23

Längst ute vid kusten finns lämningarna efter en mindre stenbyggd befästning, möjligen från 1300-talet. Här påträffades en kraftig järnkedja som för länge sedan spärrat av sundet utanför. Borgen finns inte omnämnd i medeltida handlingar varför dess historia är okänd för oss.

Läckö – 24

Algotssönernas ätt innehade detta område och det anses troligt att det var biskop Algot Bryniolfsson som lät bygga den första befästningen här i slutet av 1200-talet. Borgen är den enda välbevarade av sitt slag i västra Götaland och trots senare tiders ombyggnader kan den uppvisa många detaljer hur sådana borgar var beskaffade från 1200-talet och framåt. Borgen eldhärjades på 1470-talet och byggdes om av biskop Bryniolf Gerlaksson. Det är främst den borgen som utgör dagens fundament efter en rad tillbyggnader och ombyggnader från senare tid.

Lurö – 25

De munkar som kom till Västergötland från Alvastra på 1140-talet lär enligt traditionen först ha försökt etablera ett kloster på Lurö och sedan i Lugnås innan de slog sig ner i Varnhem. Några byggnadslämningar finns inte från detta kloster men däremot en medeltida kyrka.

Pilgrimsleden upp till Nidaros gick bland annat via Kålland och Lurö. Ett annat alternativ var att ta vägen över Varnhem.

Råda – 26

Förutom en tidigmedeltida kyrka som är sevärd finns det i kyrkmuren en runsten inmurad som omnämner en strid mellan kungar. Antingen avses slaget vid Svolder 1000 eller slaget vid Helgeå 1026. Runtexten lyder ”Torkel satte denna sten efter sin son Gunne. Han stupade i striden, då konungarna kämpade”.

Ortnamnet antyder ingen nyröjning som vissa ortnamnsforskare vill göra gällande för namn av det här slaget. Här har det varit ett öppet landskap sedan bondestenåldern. Namnet syftar sannolikt på en markfast stolpe som använts i den hedniska kulten.

Skara stad och Gälakvist – 27

Redan på 1000-talet var Skara en viktig ort och flera kyrkor kom att byggas i staden. Här såg biskop Osmund till att man började bygga en enklare domkyrka redan omkring år 1050 och här gravlades han. Den har byggts om vid ett flertal tillfällen under medeltiden och av den ursprungliga stenkyrkan återstår i princip bara kryptan. Här nere finns rester efter biskop Adalvard d.y.s grav från c:a 1070. Han var till skillnad från företrädarna svensk till börd och det var han som lade grunden för den domkyrka som blev vigd till Maria. De flesta av biskoparna gravlades sedan i domkyrkan. Gravhällen efter biskop Bengt den gode från 1100-talets slut är numera placerad inne i kyrkan på sydsidans vägg och den stavkorshällen har texten ”Benedictus Electus”. En efterträdare, biskop Lars jorsalafare, lär ha farit till Jerusalem under sin ämbets tid (c:a 1238-1257). En annan viktig biskop i Skara var Bryniolf Algotsson som i slutet av 1200-talet genomförde många förändringar och bekostade nyanskaffningar till Mariakyrkan. Utöver domkyrkan byggdes flera andra kyrkor, exempelvis S:t Nikolaus, S:t Lars och S:t Olof. Därtill etablerade dominikanorden ett konvent i Skara 1239 och franciskanorden ett liknande konvent 1242.

På två av pelarna vid koret i domkyrkan har man efter den senaste restaureringen placerat de två kungahuvuden vilka avbildar kungarna och tillika bröderna Valdemar och Magnus ladulås, söner till Birger jarl som själv finns avbildad i Varnhems klosterkyrka.

Här lät kung Magnus Eriksson nedteckna Skara stadga år 1335 vilket innebar att alla barn till trälars därefter skulle vara friborna. Därmed upphörde trälldomen successivt.

Av borgen Gälakvist återstår idag bara synliga jordvallar. Först på 1270-talet hör vi talas om den och då var det strider här i samband med konflikten mellan den avsatte kungen Valdemar och hans bror kung Magnus ladulås. I dessa strider berördes också Hova, Axevalla hus och Ettak. Johan och Birger Filipssöner, ättlingar till Knut länge, tog parti för Valdemar och härjade 1278 i Skara. Drottning Hedvig flydde från Gälakvist i Skara till (Gudhems?) kloster. Filipssönerna intog Gälakvist, dräpte Ingemar som höll borgen, och förde Magnus ladulås svärfar Gerhard av Holstein till Ymseborg. Därefter drog de vidare och belägrade borgen i Jönköping där kung Magnus ladulås befann sig. Strax senare slogs upproret ner. Johan Filipsson, lurades 1280 till

Gälakvist där han tillfångatogs. Han fördes till Stockholm och avrättades året därpå 1281. Därmed var upproret krossat och Valdemar var fullständigt slagen. År 1285 upprättade Magnus ladulås sitt testamente i Skara och år 1308 var hertig Erik här för att förläna gåvor till Gudhems kloster. Efter 1319 nämns inte Gälakvist något mer under medeltiden.

Staden Skara hade så sent som i mitten av 1600-talet en fast befolkning på knappt 200 personer, vilken låg i nivå med alla de andra större städerna i Skaraborg.

Numera finns en fornby i Skara där ett flertal hus från de senaste seklerna finns uppställda. Äldre hus än så här finns inte bevarade i Västergötland. Intill fornbyn ligger Västergötlands museum med en föremålsrik utställning om medeltiden.

Järnsyssla, Brunsbo och Götala – 28

Utanför staden ligger flera viktiga platser. Borgen Nabbeborg vid Mildredshed berör medeltidens senare händelser, och byn Järnsyssla hade tidigare ett namn som tolkats som ”Jarlens syssla” med betoning på att det eventuellt kan ha varit en sätesgård för den sittande jarlen i början av medeltid.

Intill ligger Brunsbo som fram till medeltidens slut var en vanlig by som först sköttes av trälar och senare av landbor (arrendebönder), innan biskop Bryniolf Gerlaksson slog samman gårdarna och gjorde om det till den betesmark som det fortfarande är. Här på Brunsbo ängar finns svaga konturer av husgrunder etc.

Ortnamnet Götala som ligger intill har emellanåt tolkats som ”alla götars tingsplats” men det kan ifrågasättas. Här lät i varje fall biskop Bengt den gode bygga en kyrka i slutet av 1100-talet som numera inte finns kvar längre. Kung Magnus ladulås var här 1278.

Trälje – 29

Den sjunde kände lagmannen i Västergötland var Ulvar från Trälje. Han blev fördriven och miste både sin makt och sitt lagmansnamn för sina oseder och sin dårskap, som det sägs. Han levde sannolikt i slutet av 1000-talet.

Skälvum – 30

En av många tidigmedeltida kyrkor som har både västtorn, långhus, kor och absid bevarade, men ytterväggarna är omgjorda i modern tid. Här finns dessutom ett flertal reliefhuggna stenar för prydnad eller som gravvårdar. En del av stenarna är huggna av Othelric vars namn står på västtornets tympanon, eller dörrens överstycke. Stockar från långhuset har daterats till 1134.

Husaby – 31

Kyrkans västtorn är daterat till c:a 1100 vilket sammanfaller med Inge d.ä.:s regeringstid. Tornet har som enda kyrka i Skara stift en kungaläktare, där numera orgeln är placerad. Den övriga stenkyrkan bör vara ungefär samtida. En stock från platsen vid Husaby kyrka har daterats till 1060-talet. Den stocken tillhörde dock inte själva stenkyrkan utan var markfast, varför den snarast tillhört en stavkyrka eller dylik föregångare. Utsidans stenyta byttes ut i slutet av 1800-talet men väggarna i övrigt är medeltida. Koret har ovanligt nog ett skrank som skärmar av koret från långhuset och även en vägg med dörrar mellan koret och absiden. I koret står en biskopsstol och här finns ett flertal träskulpturer över bland annat biskop Sigfrid och Katarina av Alexandria. Ett mynt från Olof skötkonungs tid finns också att beskåda. Dopfunten har ovanligt nog en text längs ovansidan. Intill koret finns som enda kyrka i

Skara stift ett särskilt litet rum, så kallad ambon, där prästen under sen medeltid framförde sin predikan.

Utanför sydsidans ingång finns en stavkorshäll och utanför västtornets ingång finns två eskilstunakistor från c:a år 1100. Den norra av dem har dock ett stavkors på gravlocket samt runor på ena gaveln med texten UHNI, vilket jämförts med namnet på biskop Unni som var en av de första biskoparna i Skara stift och som dog omkring 1020. Enligt en obekräftad tradition i bygden är den norra gravvården platsen för Olof skötkonung grav och den södra för hans drottning Estrid. Båda gravarna visade sig vid utgrävningen i början av 1900-talet ha använts flera gånger och hade tre lager vardera med en eller flera gravlagda personer.

Vid Husaby har fler gravhällar påträffats och en av de allra äldsta står nere i den sydvästra delen av kyrkogården, vars runtext lyder ”Assur och Sven och Tore, de lade denna sten över sin moder Oluv (Olåf). Gud hjälpe hennes själ och Guds moder och alla Guds änglar”.

Väster om kyrkan finns ruinerna av en biskopsborg från 1480-talet men fynd antyder att det även tidigare har funnits en rik gård här. Redan under Gustav Vasas tid ödelades borgen för gott.

Mellan borgen och den allmänna vägen nedanför framspringer Brigidakällan och dess vatten rinner sedan under vägen och bildar på andra sidan en mindre vattenspegel om våren. Det var här, och inte vid Sankt Sigfridskällan öster om kyrkan, som Olof skötkonung lät döpa sig c:a 1015, varefter han skänkte (”skötte”) hela byn till det nybildade Skara stift.

Västerplana – 32

Här finns ett flertal tidigmedeltida gravhällar samt en dopfunt med reliefhuggna figurer. Från början kallades hela området uppe på Kinnekulle för Uppland. Förekomsten av flera byar här gav upphov till namnen Västeruppland, Medeluppland och Österuppland men de enskilda namnen har sedan dragits samman till enbart Plana.

Från detta Uppland kom den åttonde kände lagmannen i Västergötland vid namn Thörner som levde omkring år 1100. Efter honom blev hans son Ulvar lagman. En annan betydelsefull person som dog i Uppland var biskop Bengt den unge, omkring år 1228, Han hade 1220-21 vistats hos påven i Rom och blev ovanligt nog gravlagd i Varnhems klosterkyrka och inte i Skara domkyrka.

Götene – 33

Enligt legenden bodde Sankta Helena i Götene under en senare del av 1000-talet. Hon vallfärdade till Jerusalem och bekostade en stor del av byggandet av kyrkan i Skövde stad innan hon mördades. Miraklen kring hennes lik och senare vid hennes grav inne i kyrkan i Skövde medförde att hon lokalt blev helgonförklarad och detta fick stor ekonomisk betydelse för staden Skövde. En Helenakälla finns några hundra meter från kyrkan.

Kyrkan i Götene har knappt ändrats sedan medeltiden och har både reliefhuggna gravhällar och omfattande väggmålningar. Remstycken från långhus och kor består av stockar som daterats till tiden omkring 1125.

Kinne-Vedum – 34

Kyrkan från har både långhus, kor, absid och västtorn samt ett flertal reliefhuggna gravhällar från tidig medeltid. Stockar i långhuset har daterats till 1186-1188, och murverket visar att västtornet byggs en tid efter långhuset.

Kestad – 35

Detta är en av de minsta stenkyrkorna från tidig medeltid i Skara stift. Takstockar har daterats till 1132 med hjälp av årsringsdatering och kyrkan bör vara byggd strax därefter.

Fullösa – 36

En av många kyrkor från tidig medeltid som kan uppvisa ett flertal liljestenar. En av dessa är i miniatyr och kan eventuellt avse en barngrav. Stockar från långhuset har daterats till 1203-1205.

Forshem – 37

Den ordinära medeltidskyrkan avviker endast genom förekomsten av västtorn, som inte är särskilt vanligt samt genom högst säregna reliefhuggna stenar som avbildar Kristus liv och uppståndelse. Två av dessa stenar är idag inmurade på nordsidans kyrkvägg på utsidan och har tolkats både som ett altare och som en sarkofag. Hela denna del av kyrkan samt en motsvarande länga på den södra sidan är tillbyggda på 1700-talet varvid kyrkan blivit korsformad. Innan dess var långhuset rektangulärt som övriga kyrkor. Stockar från långhuset, vilka saknar de yttersta årsringarna, kan dateras till 1122, men trädet bör ha fällts omkring 10-15 år senare.

Enligt texten på en tympanon, eller överstycket till en dörr, är kyrkan vigd till Jesu grav i Jerusalem. I karmen intill dörren finns ett kors inristat av den typ som är av den allmänna typen vid den här tiden, men som därför också påminner om den typ av kors som tempelherrar hade. Hela denna dörrportal på den södra sidan av kyrkan har dock flyttats några meter från den ursprungliga platsen vid den omfattande ombyggnaden och entrén fick då en liljesten från 1200-talet som tröskelsten. Eftersom ändringar således har genomförts finns det en risk att andra delar i entrén också är utbytta eller ändrade. Kyrkans andra tympanon, vid den västra entrén, avbildas en stenhuggare till höger som av allt att döma bygger på Skara domkyrka, Kristus i mitten och en just avsutten ryttare som tolkats som donator (till Skara eller Forshem?). Han sätter foten över Kristus fot och detta var ett värdighets-tecken hos araberna, en tradition som bör ha varit välkänd i hela södra Sverige med tanke på de omfattande handelsresorna under hela vikingatiden som även folk från inlandet bedrev med araberna. På andra sidan vägen finns ett stensemuseum där ett flertal reliefhuggna gravvårdar visas.

Åren 1372 till 1388 omtalas en befästning i närheten av kyrkan som kallades Forsholm, vilken i så fall främst var byggd av trä. Numera finns inga spår kvar.

Årnäs – 38

Vid Vänerens strand ligger de extremt bastanta ruinerna efter en borg som är liten till ytan men som har desto kraftigare väggar vilka mäter 4 m i tjocklek. Utöver den första våningen stenväggar kan man bara gissa hur hög den har varit och om man hade trä eller sten som byggnadsmaterial. Vid den första utgrävningen i början av 1900-talet påträffades en förnäm hjälm som ibland kallats marsken Torgils Knutssons hjälm eftersom han var den sista kända personen av betydelse som bodde här och det var omkring år 1300. Utgrävningen från slutet av 1900-talet fann inga spår som kunde bekräfta en tidig datering och flyttade fram byggnadsperioden till 1200-talet. Längre in mot land finns större markarbeten som visar att platsen varit väl inhägnad med palissader och vallar. Det är däremot oklart om man verkligen bodde inne i borgen eller om man bodde i intilliggande trähus och sedan hade borgen som tillflykt vid orostider. Borgen anses ha blivit nedbränd omkring år 1305.

Under en kortare period runt 1350-talet försökte nunnorna från Gudhem att upprätta en verksamhet här men efter en kort tid flyttade de tillbaka till Gudhem.

Lugnås – 39

De munkar som kom till Västergötland från Alvastra på 1140-talet lär enligt traditionen först ha försökt etablera ett kloster på Lurö och sedan vid Munkängarna i Lugnås innan de slog sig ner i Varnhem. Några lämningar av byggnader finns inte här. Någon gång under medeltiden bröts sten här för att tillverka kvarnstenar.

Leksberg – 40

Vid kyrkan från tidig medeltid finns flera liljestenar varav en av dem har en text med runor som omnämner ”Torsten präst”. På vardera sidan om kyrkogårdsmuren finns två runstenar som omnämner betydelsefulla personer i bygden, en av dem finns också omnämnd på en runsten nere i Karleby ett par km härifrån. Runtexterna lyder ”Gunnar reste denna sten efter Olov nacke, Torkels fader.” och ”Tore skorpa reste denna sten efter sin son Kättil.” Vid Storegården i Hindsberg finns en runsten med svårtolkad text men som enligt en version har haft lydelsen ”Olov Nacke reste denna sten efter ... , sin hustru, och lät till hennes ätt överlämna femton gårdar. Han erkände Torkel som sin son och gav honom som likvärdig lott sju storgårdar. Alla götar må skända honom, om han mot avtal går.”

Karleby (utanför Mariestad) – 41

Vid utgrävningen av den plats där folktraditionen utpekade en försvunnen kyrka hittade man resterna efter en mycket liten stavkyrka där kvinnorna främst gravlagts norr om kyrkan och männen söder om kyrkan. Inte långt härifrån, vid den gamla landsvägen, står en runsten som omnämner samma person som nämns på en annan runsten vid Leksbergs kyrka. Runtextern lyder ”Tore skorpa reste denna sten efter sin son Kättil och efter Oluv, sin fosterdotter (eller fostermor)”.

Ymseborg – 42

Uppe på en kulle med kraftigt sluttande sidor finns lämningarna efter en kastal eller ett stentorn vars understa våning fortfarande syns väl och mäter c:a 10x10 m. Intill ligger en brunn och nedanför kullen finns lämningar efter murar och en port.

Här bodde ättlingarna till kung Knut länge som tillhörde den Erikska kungaätten. Holmger Knutsson, son till Knut länge, förlorade 1247 mot Birger jarl i slaget vid Sparrsäter i Uppland. Birger jarl lät halshugga Holmger på hösten året därpå, 1248. Birger jarl slog därefter Filip Knutsson och hans anhängare vid Herrevadsbro i Västmanland på hösten 1251 samt avrättade honom och andra ledare. Då övertogs Ymseborg av Filip Knutssons båda söner Johan och Birger och fortsatte senare motståndet mot Birger jarl och hans söner. Under den avsatte kung Valdemars strider mot kung Magnus ladulås tog dessa ättlingar parti för Valdemar och härjade 1278 i Skara. Drottning Hedvig flydde från Gälakvist i Skara till (Gudhems?) kloster. Filipssönerna intog Gälakvist, dräpte Ingemar som höll borgen, och förde Magnus ladulås svärfar Gerhard av Holstein till Ymseborg. Därefter drog de vidare och belägrade borgen i Jönköping där kung Magnus ladulås befann sig. Strax senare slogs upproret ner. En av Valdemars gunstlingar dödades och hans svärfader fångslades. Johan Filipsson, lurades 1280 till Gälakvist där han till-

fångatogs. Han fördes till Stockholm och avrättades året därpå 1281. Därmed var upproret krossat.

Amneholm – 43

Just där Gullspångsälven rinner ut i Vänern ligger en liten ö där den sannolikt träbyggda befästningen Amneholm byggdes på 1360-talet av Erik Kettilsson i kriget mellan kungarna Håkon och Albrekt. Numera finns inga synliga spår.

Älven hette tidigare Amne och är en försvenskning av latinets Amnis som betyder flod. Eftersom detta ord givit namn till hela socknen Amnehärad bör det ha etablerats före kristendomens införande och kan därför vara ett spår av de romerska kontakter som förekom under järnåldern. Ortnamnets ändelse ("härad") kan också jämföras med ett identiskt latinsk ord som betyder en större by av en viss storlek, till skillnad från landskapets indelning i härad som alltid är betydligt större i omfattning.

Fale bureholmen – 44

Enligt sägnerna var det på den här ön i nordvästra Skagern som Fale bure vilade sig sedan han hade flytt undan och räddat livet på den blivande kungen Erik Knutsson efter det att Sverker Karlsson dödat Eriks bröder vid överfallet i Älgårås.

Hova – 45

Här stod slaget år 1275 mellan kung Valdemar och hans yngre bror Magnus ladulås, som den sistnämnde vann. Med sig hade Magnus 100 danska ryttare som han betalt 6000 mark silver för att få med sig. Magnus kom söderifrån med sina hjälpstyrkor. Valdemar kom norrifrån men själv uppehöll han sig i Ramunderboda där man i slutet av 1400-talet byggde ett kloster. Efter beskedet om att hans styrkor förlorat flydde han till Danmark. Magnus följer efter och härjar i Halland och Skåne samt vägrar att betala sin skuld till danskarna, vilket blir upphovet till den danske kungen deltagande i konflikten under de efterföljande åren. År 1279 får danske kungen Lödöse i pant för den uteblivna betalningen som minskats till 2000 mark silver.

Via Hova och Ramunderboda gick också Eriksgatan längs vars sträcka den nyvalde kungen skulle rida för att bli godkänd av folket.

Ortnamnet Hova antyder att det kanske redan från 500-talet fanns ett uppbyggt hednatempel här, i likhet med andra platser som fortfarande heter Hov eller Hova.

Älgårås – 46

År 1205 stred Sverker Karlsson mot kungen Knut Erikssons söner någonstans här i närheten och dödade tre av de fyra sönerna. Somliga vill peka ut platsen där Knutssönerna bodde och förlägga den ett par hundra meter öster om kyrkan. Endast en av sönerna, Erik Knutsson, överlevde och flydde med bistånd av Fale bure via Norrland till Norge innan han återkom i ett försök att hämnas sina bröder, vilket skedde vid Kungslena 1208.

Träkyrkan har daterats till tiden strax efter 1464, men en äldre kyrka har funnits på platsen.

Skaga – 47

Här stod ett kapell som enligt årsringsdateringar bör ha byggts på 1210-talet eller senare. Den revs 1825 och det kapell som senare återuppbyggdes brann ner. Det nybyggda kapell som finns här nu ger oss en god föreställning om hur träkyrkorna kan ha sett ut runt om i landet på 1000-talet. Intill kyrkan finns en offerkälla.

Forsvik – 48

Här fanns bara tre vanliga små bondgårdar så sent som under 1600-talet och platsen saknade då betydelse för resten av Västergötland. Ingenting tycks tyda på att det fanns något av vikt här under tidigare perioder. Visserligen har man påträffat platser där man framställde järn vilket var en ganska dyr metall genom hela medeltiden men det finns sådana platser runt om i södra Sverige.

Vad (Tidan) – 49

Byn Vad, som numera är identiskt med samhället Tidan, tillhörde Uppsala Öd tillsammans med sju andra byar i Västergötland. Dessa skulle bekosta kungens utgifter fram till början av tidig medeltid varefter fasta skatter ersatte detta system.

Askeberga – 50

Strax utanför Tidan ligger en av Sveriges största skeppssättningar och den kan dateras till järnåldern. De 24 stora stenblocken väger upp mot 15 ton per styck. Troligen var det här som man höll ting i slutet av 1100-talet när biskop Järpulf i Skara fick igenom beslutet att bönderna skulle betala tionde till kyrkan.

Varnhem – 51

År 1148 kom munkar hit från Alvastra och byggde upp ett nytt kloster tillhörande cistercienserna. Möjligen var de först på Lurö och sedan i Lugnås innan de fick området i Varnhem till skänks av den fromma kvinnan Sigrid, som var av kunglig härkomst. Hennes nära släkting Kristina Björnsdotter, ättling till kung Inge d.ä. och gift med kung Erik den helige, tyckte inte alls om detta. Hon lät fördriva munkarna för att få tillbaka jorden, men efter en förlikning återvände munkarna till klostret. Möjligen var det i samband med detta som benen efter hennes morfader, kung Inge d.ä.:s flyttades från Hångers kyrkogård till den nybyggda klosterkyrkan, vilket skedde enligt en senmedeltida krönika.

Klostret brann år 1234 men återuppbyggdes inte förrän Birger jarl done-
rade medel till detta. Som en följd av detta gravlades han strax innanför in-
gången på västsidan. Ett ansiktsporträtt uppe på en av pelarna nära korsar-
marna framför högaltaret avbildar Birger jarl tittande västerut mot sin egen
grav. På andra sidan av samma pelare avbildas Kristus tittande på högaltaret
där flera manliga medlemmar av den Erikska ätten gravlades, såsom Knut
Eriksson, Erik Knutsson och Erik Eriksson den läse och halte. Mellan hög-
altaret och lekmanaltaret, som avskärmade den del av kyrkan där lekmän-
nen fick vistas gentemot den del där munkarna hade rätt att vara, återfanns en
lång grav vid restaureringen i början av 1900-talet. Den tillhörde den äldsta
kyrkans tid, före branden, och kan vara Inge den äldres gravplats, ty han var
ju kung och hade rätten att få ligga här framme. I klosterkyrkan finns också
en säregen gravhäll från sent 1200-tal över riddaren Björn näf med en inskrift
som berättar att han var Birger jarls rådgivare och Magnus ladulås lärare.

Åtskilliga fynd berättar om livet i och utanför klostret varav en del visas i
det lilla men välfyllda museet strax utanför klosteranläggningen. Här visas
den korsprydd gravhäll med en runtext längs kanten vilken har lydelsen
”Kättil gjorde denna sten efter Kata, sin hustru, Torgils syster”.

Klostret stängdes av Gustav Vasa efter reformationen och platsen
härjades av danskarna år 1566 under det nordiska sjuårskriget. De brände ner
många av klostrets hus, men kyrkan klarade sig.

Strax intill klostret finns resterna efter en stenbyggnad som tolkats som Sveriges äldsta kyrka, eftersom de kristna gravsättningarna intill är från 900-talet.

Ökull – 52

Byn Ökull tillhörde Uppsala Öd och tillsammans med sju andra byar i Västergötland skulle de bekosta kungens utgifter. Förmodligen var byn betydligt större tidigare och både Axvalla och Hushagen bör ha ingått i byn. Bygden omkring Ökull är ovanligt rik från så gott som alla tidsperioder, från bondestenåldern och framåt.

Axvalla hus – 53

Här på ett näs, som skjuter ut i en av de många små sjöarna som finns i denna bygd, anlades en borg som blev mycket betydelsefull i striderna från slutet av 1200-talet till sent 1400-tal. Åtskilliga gånger skulle fiendestyrkor samlas utanför och försöka sig på att belägra och inta borgen och vid ett flertal tillfällen raserades delar av murarna, varefter den byggdes upp på nytt igen. Borgens tvåhundraåriga historia är mer händelserik än de flesta av landets borgar vid denna tid. Numera syns främst de resliga vallarna (52 x 44 m) där enstaka stenar från muren eller husen skymtar fram. Ute i sjön har man påträffat stockar som daterats till 1288 vilka försvårat anfall vattenvägen. I markerna runt om borgen upp till några hundra meters avstånd finns fler lämningar som antyder att det fanns förborgar eller andra byggnader som hörde till borgen.

På tredjedag jul år 1277 intogs borgen av danske kungen Erik klipping och den avsatte svenske kungen Valdemar, i ett försök att återinsätta Valdemar efter förlusten vid Hova 1275. Magnus ladulås hade just vunnit mot danskarna vid Ettak och fördrivit dem, varpå den svenska härstyrkan belägrade Axvalla hus under senvintern 1278. Den danske kungen Erik klipping inledde förhandlingar och sedan freden slutits i Laholm kunde danskarna och Valdemar avtåga från Axvalla hus vid påsktiden 1278. Hit till Axvalla hus kom biskop Bryniolf Algotsson 1288 för att möta kung Magnus ladulås i ett försök att lösa konflikten som uppstått sedan biskopens bror rövade bort Ingrid Svante-polksdotter. Borgen skulle sedan belägras på nytt av danskar, närmast i början av 1300-talet som ett svar på Håtunaleken år 1306 varefter Birger Magnusson flydde till Danmark för att få härhjälp. Vid ett flertal tillfällen byggdes borgen om efter att ha skadats eller rivits ner. År 1469 förstördes borgen för sista gången.

Broddetorp – 54

Den numera helt ödelagda kyrkan från tidig medeltid ligger en bit bort från den nuvarande kyrkan. Här fanns tidigare det praktfulla altaret från 1100-talet som förts till Historiska museet i Stockholm, vilket förmodligen stått i Skara domkyrka och sedan skänkts till Broddetorp av biskop Bengt den unge i början av 1200-talet. Denna biskop finns också omnämnd på en stenhäll med runinskrift, vilken tidigare var placerad på gamla kyrkogården men som numera är i Skara museum. Den har lydelsen ”Benedikt romfarare lät göra denna gravvård över Magnus, en god dräng ... Och han dog under natten före apostlarna Simons och Judas mässafon. Envar bör (här bedja Pater noster.)”

Våmb – 55

Denna kyrka från tidig medeltid är i princip bevarad från tidig medeltid och har långhus, kor, absid och västtorn, samt en del reliefhuggna stenar och gravhällar.

Skövde – 56

Detta blev en av de första städerna i Skaraborg och hette sannolikt Skadevi från början i likhet med två andra viktiga orter i Västergötland, en vid Lödöse och en i Vårgårda. Gudinnan Skade var en av de viktigaste gudomligheterna i Sverige under tidig järnålder vars betydelse sedan bleknade bort. Hon hyllades i södra Skandinavien och har gett området dess namn, Skade-navia vilket betyder gudinnan Skades ö.

I Skövde lät Sankta Helena (eller Elin) från Götene bygga den ståtliga kyrkan där hon också senare begravdes. Hennes status som lokalt helgon och undergörare medförde ett betydande ekonomiskt uppsving under hela medeltiden, trots att den permanenta befolkningen bara uppgick till omkring hundra personer. Utanför den gamla staden, i garnisonsområdet, finns sankta Helenas källa. Enligt sägnerna tog man rast här när man förde Helenas döda kropp till kyrkan i Skövde och genast sprang det fram en källa. Många andra källor finns runt om i Västergötland som tillägnats viktiga och ibland heliga personer.

Utanför staden, i Timboholm (vid rondellen) har man hittat Sveriges näst största guldsfatt, vilken vägde 7 kg och är från tiden omkring 400-talet.

Forsby – 57

Denna tidigmedeltida kyrka, som är byggd på en stor kungshög från yngre järnåldern, har en inskrift i koret som berättar att den invigdes 1135. Intill byn ligger den andra av Västergötlands byar med namnet Husaby, vilket anses betyda att man ägnade sig åt administrativa eller organisatoriska uppgifter här, antingen åt kyrkan eller till Kronan.

Rådene – 58

I den rivna kyrkan från tidig medeltid fanns det en stock med runinskriften ”Bjarge (Börje/Birger), Brita, Peter och Åke gjorde kyrkan. Assur, Skule, Tord och Gunnar i Sigvaldstad.” De första namnen bekostade sannolikt byggandet och var förfäder till de senare ägarna av hela Rådene by. Till dem hörde den sjuke Bengt Sigtryggsson av den förnäma ätten Boberg som skrev sitt testamente i Rådene år 1259. Tidigare hade han skänkt bort godset Bjällum i Bolums socken till ett kloster i Skara, en egendom som hade tillfallit familjen genom hans gifte, men hustruns bror erkändes rätten att få återlösa det. Bengt Sigtryggssons fader Sigtrygg Bengtssons sigill är det äldsta kända privatsigillet i landet (en fransk lilja mellan två hjorthorn). Sigtrygg gifte sedermera om sig med en halvsyster till Birger jarl. Sigtrygg och hans broder Peter var söner till Bengt Matsson, död omkring år 1200, och det bör ha varit denne Bengt Matssons farfar eller svärfar som omnämns bland dem som bekostade Rådene kyrka.

På en stavkorshäll på kyrkogården står texten ”Rane lät göra denna sten efter Peter, sin fader.” Den kan dateras till 1100-talet mitt eller senare del.

Borgunda – 59

Detta var en av Skaraborgs allra största byar vars namn Borgunda på fornsvenska betyder berg. Intill den allmänna vägen på slutningen till Borgunda-berget (som alltså betyder ”berg-berg”) kan man ännu se de små ytorna liggande tätt tillsammans vilka var dåtidens åkrar, från järnålder och ända fram till 1700-talet när jordbruket berördes av stora förändringar runt om på Falbygden. Tidigare levde folket främst på kött- och mjölkprodukter. Först därefter ökade spannmålsodlingen och användes i högre grad till egen föda och inte främst till skattemedel.

Ingemo källa – 60

I utkanten av Borgunda socken, vid gränsen mot Dala och Ljunghem, ligger Ingemo källa som anses ha varit en undergörande källa under hela medeltiden. Här kunde man offra mynt eller något annat för att få del av hennes gudomliga krafter. Ingemo var förmodligen en from kvinna som levde i slutet av 1000-talet eller början av 1100-talet.

Högstena – 61

På kyrkogården, 12-15 meter nordväst om kyrkan, påträffades ett hoprullat blybleck med runinskrift från 1100-talet som fick följa med den döde. Den bär texten ”Jag galdrar mot den seglande, mot den gångande, mot den ridande, mot den rännande, mot den försåt sättande, mot den galdrande, mot den farande, mot den flygande. Usling skall allt ge sig av och till åtföljd (av galdern) dö.” Härigenom riktade man sina skarpaste ord mot den döde så att han inte skulle bli en gengångare.

På kyrkogården fanns även en runsten, som numera är i Skara museum, med lydelsen ”Hed (?). I barnsäng dog Andreas prästs hustru.” Detta påminner om tiden före år 1248 när varken präster eller biskopar brydde sig om den katolska kyrkans krav på celibat.

Dala – 62

Den gamla kyrkan som nu är helt ödelagd, men vars kyrkogårdsmur finns kvar, låg precis mitt i själva byn, mellan å ena sidan den del där arrendebönderna bodde och å andra sidan herrgården med byns adliga ägare. Fortfarande ser man detta mönster och herrgården vilar delvis på en medeltida grund.

Kungslena – 63

Vid byn Lena hölls ett slag 1208 där kungasonen Erik Knutsson vann över kung Sverker Karlsson som kom till platsen med en dansk härstyrka. Den svenska härstyrkan stod dock under Erik Knutsson och folkungarnas ledning. De sistnämnda var en sammanslutning av stormän från hela landet som inte ville att Sverige skulle omformas från ett rike till en stat. Efter händelsen i Älgårås 1205 tycks de ha lämnat sin kung och överbefälhavare Sverker Karlsson och ställt sig till Erik Knutssons förfogande som både fick segern och en viss hämnd för dråpet på sina bröder. När Sverker Karlsson därefter flydde ur landet blev Erik Knutsson vald till kung.

Den tidigmedeltida kyrkan är ganska enkel och saknar både absid och västtorn samt har bara ett mindre antal reliefhuggna stenar. Utmärkande är dock handtaget till sakristians järndörr som föreställer en drakdödare. Stockar från koret har daterats och dess fällningsår är satt till 1118-1122. Enligt en obekräftad uppgift lär en handskrift av Västgötalagen fortfarande finnas kvar inmurad i kyrkväggen, väster om sydporten, sedan man letat på en av de alternativa platserna. Härinne i kyrkan vistades Birger jarl, kung Valdemar och den norske kungen Håkon och firade påsk år 1257.

På slutningen ovanför byn ligger lämningarna av den borg som sannolikt byggdes på 1200-talet, vars yta (30 x 15 m) är något större än Glimmingehus i Skåne, men möjligen var det bara den första våningen som hade stenväggar. Hur många våningar byggnaden hade och vilket material det var i väggarna högre upp, vet vi inte. Kung Valdemar var här på nytt senast 1267 men därefter ägs den av kungens bror biskop Bengt Birgersson som 1287 testamenterar den till Linköpings stift. Vid julen 1305 vistades kungens släkting marsken Torgils Knutsson här, som även innehade Årnäs borg. Han tillfångatog

togs av hertigarna Valdemar och Erik som förde honom till Stockholm där han avrättades. Därefter ägdes borgen av biskoparna i Linköping som lät den förfalla. Borgen är byggd över en källa för att alltid ha färskt vatten samt hade ett väl planerat avloppssystem. Intill själva borgen finns fundamentet till en mott, som är en stenlös rundel av jord varpå det har stått ett utsiktstorn. Övriga försvarsverk har varit små och enkla. Härifrån hämtades senare sten när man byggde överstebostället nere i byn år 1731-32.

Kavlås – 64

Här bodde högdliga familjer under medeltiden, vilket fortsatt fram till modern tid. Åtskilliga lämningar och gamla miljöer finns kvar från skilda tidsperioder.

Gestilren – 65

Många letar fortfarande i dessa trakter omkring Varv efter Gestilren, den plats där Sverker Karlsson stupade i ett försök att slå kung Erik Knutsson år 1210. En minnessten och en vägskylt upplyser besökarna om att de har kommit rätt, men här har platsen aldrig legat. Slaget vid Gestilren stod norr om Enköping i Uppland, ungefär 249 km fågelvägen härifrån. Å andra sidan var detta slag helt ovidkommande för Sverigesutveckling. Även om Sverker Karlsson hade vunnit skulle han knappast ha fått folkets och stormännens stöd och blivit svensk kung igen.

Varv – 66

Om Varv blivit av med Gestilren, som de egentligen aldrig har haft, är det hög tid att uppmärksamma något annat som gäller för bygden. Biskop Adam av Bremen skrev på 1070-talet följande text:

”Svearikets stammar är många, utmärkta i fråga om styrka och vapenföring, och dessutom framstående krigare både till häst och till sjöss. Därför ser det ut som om de genom sin kraft blir herrar över övriga nordiska folk. Kungar har de av gammal ätt, men deras makt beror av folkets vilja. De vägrar inte ens biskoparna att delta i deras offentliga folkförsamling, som hos dem kallas Varv. Där lyssnar de ofta villigt till talet om Kristus och den kristna religionen.”

Det finns bara två kända ortnamn av detta slag i Sverige och den andra ligger i en lika spännande bygd i Östergötland.

Dimbo – 67

Här finns Västergötlands största gravfält med 300 synliga gravar och förmodligen lika många till mellan dem, vilka inte är synliga. De härstammar från yngre järnåldern (c:a 550-1000 e.Kr.) och många av dem är ovanligt stora och ståtliga. Till skillnad från Mälardalen där gårdsgravfält är förhållandevis vanliga bör de västgötska tolkas på ett annat sätt. Här tycks en mycket större andel av befolkningen ha varit trälar eller landbor (arrendebönder) och de fick inte den här typen av gravar efter sin död. Gravfältet betonar bara den betydelse som bygden kring Dimbo hade från bondestenåldern, genom bronsålder och järnåldern fram till medeltiden.

Här på en kulle byggdes en av Falbygdens tre rundkyrkor, som för tankarna till Jesu gravkyrka i Jerusalem med samma form, men inga lämningar av den kyrkan är idag synliga ovan jord. Den bekostades av biskop Bengt den gode som också lät bygga rundkyrkan i Agnestad. Ett kort stycke härifrån ligger den nuvarande kyrkan som byggdes på platsen för en träbyggd sätesgård som har anor långt ner i medeltiden. Här vistades både kungar och

biskopar emellanåt. Ett par av byns gårdar heter fortfarande Borgen, som ett minne av den tiden.

Suntak – 68

Suntaks gamla kyrka från tidig medeltid har förutom långhus och kor även absid och ett par reliefhuggna gravhällar, samt målningar från 1400-talet. Stockar från långhuset har daterats till 1135-1138. Kyrkan är byggd på en kulle som förefaller vara arrangerad och uppbyggd av människor, men av oklar anledning. Inne i koret finns en kopia av den biskopsstol som kommer härifrån, men även detta av okänd anledning. Stolen var från början en bänk. Med hjälp av årsringarna kan den dateras till mitten av 1100-talet men som gjordes om till en stol någon gång efter år 1232. Armstödet har formats som ett djurhuvud och på ryggstödet finns en runtext som möjligen innehåller texten "Ave Maria Gratia". Originalen finns i Skara museum.

Ettak och Härja – 69

Vid Ettak hade de danska styrkorna slagit sig ner år 1277, under det pågående kriget mellan den avsatte kung Valdemar och hans bror kung Magnus ladulås. Svenskarna gick till anfall, en strid uppstod och danskarna fördrevs. Svenskarna drog sedan vidare och befriade Axvalla hus.

Kyrkans praktfulla och reliefhuggna stenar flyttades vid rivningen efter medeltidens slut till Härja kyrka där de fortfarande finns att beskåda, inmurade på olika ställen i kyrkväggen. De ansikten som avbildas kan vara de som bekostade kyrkan i Ettak.

Brudmannasjön – 70

En kilometer ut i skogen från Härja kyrka ligger Brudmannasjön, varom det berättas en sägen att ett brudpar gick över sjön men drunknade. Sannolikt är detta ett minne av symboliska eller riktiga människooffer under hednisk tid. Ett flertal platser med liknande namn finns i Västergötland.

Utvängstorp – 71

Här intill kyrkan ligger Sankt Sigfrids källa där många hedningar sägs ha omvänts till kristendomen och blivit döpta.

Kyrkestan – 72

Ute i skogen ligger Kyrkestan som enligt folktraditionen var platsen för den första kyrkan, men den kvarvarande och stora rektangeln av stenmurar är svårtolkad. Möjligen är det istället platsen för en hednisk helgedom från järnåldern med tanke på att det finns några få gravar från järnåldern alldeles i närheten.

Kymbo – 73

I skogarna och intill den allmänna vägen finns fortfarande en hel del upp-trampade stigar bevarade vilka ligger sida vid sida intill varandra, ibland ett tiotal i bredd. Från Jönköping och via Kymbo i riktning mot Falköping gick Eriksgatan, som den nyvalde kungen skulle rida när han tog sig runt landet och hyllades av folket. Självfallet användes denna vägsträcka av alla som färdades mellan Jönköping och Falköping, såsom många av handelsmännen men också en del krigshävar.

Det sägs att biskop Bengt den gode bekostade en kavelbro på 1100-talet längs en sank sträcka ner mot Jönköping där Eriksgatan gick. I biskopslängden berättas det att "han lät brolägga (=kavelbro) två sträckor av vägen i

Tiveden och en sträcka i Väderveden (=Vätterskogen) och en sträcka i Hökensås.”

Valstad – 74

Den tidigmedeltida kyrkan har ett västtorn, som i likhet med sydingången har dekorerats med reliefhuggna stenar. Inne i tornet har man i modern tid placerat en stavkorshäll som, till skillnad från det sedvanliga korset vid denna tid med utsvängda korsarmar, har ett kors med raka armar istället men med en tvärså i varje ände. Dessutom finns några oläsliga bokstäver inhuggna.

År 1312 hade platsen besök av biskop Bryniolf tillsammans med flera storättade män, vilket är känt med anledning av att de nedpräntade ett köpebrev här.

Heligstad – 75

Denna plats omnämns bara som flyktigast runt 1500-talet och i samband med att Gustav Vasa lade beslag på kyrkklockor, som också levererades härifrån. Om det bara var en marknadsplats eller något annat som låg här vet vi inte eftersom man inte har påträffat vare sig fynd eller spår efter några aktiviteter.

Östra Gerum – 76

En av de tre kyrkplatserna som sankt Sigfrid lär ha vigt efter dopet på kung Olof skötkonung och på sin väg ner till Varend i Småland, men möjligen är det Skörstorps kyrka som avses eftersom Skörstorps by kan vara en avstyckning från Gerums by som separerats efter Sigfrids besök. Den tidigmedeltida kyrkan har långhus, kor och absid i samma storlek och proportion som när den byggdes. Fina reliefhuggna stenar finns vid den södra ingången.

Inne i kyrkan och under absiden har en grav påträffats som är äldre än stenkyrkan och som sannolikt tillkommit när det fanns en träkyrka här. Ute på kyrkogården har man funnit 24 mynt från tiden runt år 1200.

Skörstorp – 77

Här ligger den enda av de tre rundkyrkorna på Falbygden vilken fortfarande har tak. Den var även störst av de tre. Formen är identisk med Jesu gravkyrka i Jerusalem och kan antyda kontakter med tempelherrar eller johannitorden vilka båda hade ett krigarideal och försvarade graven, varför somliga rundkyrkor ser ut som försvarskyrkor trots att de inte ligger i de mest utsatta delarna av landet. Det totalt rundkyrkorna i Sverige ligger samlade i fyra små områden.

Falekvarna – 78

Längs ån som rinner genom byn fanns ett flertal skvaltkvarnar redan under medeltiden. Eftersom det var främst kyrkan och det världsliga frälset som konsumerade spannmål, medan bönderna använde det mesta av sin avkastning för att betala skatter och avgifter, var det också de besuttna som försåg sig med kvarnar. Falekvarna var under en tid i Skarastiftets ägo.

Åsle – 79

Eftersom de flesta stavkorshällar och liljestenar finns i trakterna av Kinnekulle är det anmärkningsvärt att vid Åsle kyrka finns 12 stavkorshällar men inga liljestenar. Kyrkan är i senare tid ombyggd till en korsformad kyrka.

Karleby – 80

Byn har fått namn efter en karle, som eventuellt ska tolkas som en bryte men med högre rang, det vill säga en person som åt ägaren förvaltade en by med

alla dess arrendegårdar. Vad byn hette före järnålderns slut, när namnet bör ha tillkommit, är okänt.

Här finns säregna fynd och fornlämningar från bondestenåldern och framåt som betonar bygdens betydelse. Omkring år 1124 kom den nyvalde kungen Ragnvald hit när han red runt riket längs Eriksgatan. Enligt en annan tolkning av texterna har man försökt föra platsen till Götala strax utanför Skara. Eftersom Ragnvald inte hade följt reglerna för hur man som kung tog gisslan när man red in i ett landskap blev allmogen så uppretade att de slog ihjäl honom. Därmed kallades han för Ragnvald knaphövde, den som var knaper om huvudet eller som inte förstod att bruka sitt vett.

Eriksgatan som en nyvald kung skulle rida för att bli godkänd ute i landet sträckte sig i Västergötland från Jönköping via Kymbo till Karleby, samt ut ur landskapet via Ramunderboda. Förmodligen gick vägen antingen via Falköping och Skara eller på något sätt via Skövde.

Agnestad – 81

En av de tre kyrkplatserna som sankt Sigfrid lär ha vigt efter dopet på kung Olof skötkonung och på sin väg ner till Varend i Småland. Kyrkan är en rundkyrka, den minsta i Sverige, och den saknar kor men har en absid. Det var sedan biskop Bengt den gode som under en senare del av 1100-talet lät bygga och utsmycka stenkyrkan. Denna biskop lät också bygga rundkyrkan i Dimbo. Formen är identisk med Jesu gravkyrka i Jerusalem och kan antyda kontakter med tempelherrar eller johannitorden vilka båda hade ett krigarideal och försvarade graven, varför somliga rundkyrkor ser ut som försvarskyrkor trots att de inte ligger i de mest utsatta delarna av landet. Det tiotal rundkyrkorna i Sverige ligger samlade i fyra små områden. Byn Agnestad som låg vid kyrkan upplöstes i början av 1500-talet.

Falköping – 82

Falköpings stad tycks ha bildats i början av medeltiden. I likhet med Skara och Skövde byggdes en för sin tid mycket stor kyrka i anslutning till torget, där det en enda eller ett par gånger om året var marknad. Stenkyrkan från 1100-talet har byggts om åtskilliga gånger under de följande seklerna, men frånvaron av puts på kyrkväggens utsida gör det möjligt att skönja de olika byggnadsperioderna. Exempelvis framgår det att kyrkan i ett tidigt skede har haft ett fönster på nordsidan, vilket var mycket ovanligt. En av järndörrarna har fortfarande kulhål, som ett minne efter danskarnas härjningståg i Västergötland sommaren 1566.

Ärkedjåken i Skara stift sägs ha haft Falköping som prebende i slutet av 1200-talet och en viss skatt, benämnd Falköpingsskäppan, gick till hans underhåll.

Den fasta befolkningen i staden var liten och i mitten av 1600-talet bodde bara drygt hundra personer här, vilka delvis försörjde sig på odling och sin boskap. Runt torget fanns ett 20-tal hus för den permanenta befolkningen samt förmodligen åtskilliga bodar för dem som kom hitresande. När det väl var marknadsdagar, ökade befolkningen högst avsevärt.

Några kilometer norr om stadens torg ligger tingshögen, vilken i likhet med andra tingshögar bör ha varit en viktig samlingsplats vid forntida ting. Åt det hållet börjar Gudhems härad, men Falköpings stad tillhörde Vartofta härad.

Vartofta – 83

Byn tillhörde Uppsala Öd och var ett av de åtta godsena i Västergötland vars avkastning i början av medeltiden skulle stå för kungens försörjning. När

detta system upphörde runt 1200-talet bytte byn ägare och tillföll biskoparna i Skara. Möjligen finns det en kungshög uppe på Varkullen. Denna konstgjorda hög uppe på Varkullen kan också ha varit ett fundament till en vårdkase, men vårdkasarnas placering i landskapet är dunkelt kända liksom hur de användes. Vårdkasar kräver i princip en ständig bemanning av personer som vaksamt håller ett öga på horisonten runt om.

En lokal sägen förtäljer att frun som innehade byn flydde för att komma undan danskarna vid en ofredstid för länge sedan. Hon begav sig över den igenfrusna sjön vid byn, men isen brast och allt silver försvann ner i vattnet.

Vårkumla –84

Den tidigmedeltida kyrkan med långhus och kor ligger på en naturlig kulle. På den västra delen av kullen finns dels en domarring samt en del jordvallar och avplaningar som antyder att det har förekommit några för oss okända byggnationer här från tiden innan kyrkan byggdes. Möjligen ska dess funktion sammanföras med ortnamnet Vårkumla, som bör betyda kumlet eller kullen varifrån man har uppsikt eller utsikt över bygden, och då med strategiska syften och inte för skönhetsens skull. Kanske har det också funnits en vårdkase här.

Intill kyrkan sydvägg finns en runsten med texten "...göt reste denna sten efter Gudmund, sin fader, Ruggas son, en mycket god (dräng)." De omnämnda personerna finns på andra runstenar i bygden i riktning mot Grolanda samt Vartofta. De tycks återge en stormannafamilj som ägde många byar. Vid kyrkväggen finns även ett flertal gravhällar från tidig medeltid. Dessutom finns kvarnstenar, som användes för att mala spannmål för hand. Detta användes främst av personer med hög rang, eftersom vanligt folk inte konsumerade spannmål i någon större utsträckning, för vid den här tiden dominerades kosten av kött- och mjölkprodukter. I vapenhuset har bland annat en eskilstunakista placerats vars gravlock har runtexten "Här ligga far och son, de två. Hedin och Enar, de hette så."

Kinneved – 85

Intill den tidigmedeltida kyrkan finns ett flertal gravhällar från tidig medeltid. Dels finns en ståtlig gravvård av typen eskilstunakista i befintligt läge, vars stora kors med utsvängda korsarmar på gavlarna är dekorerade med reliefhuggna mönster, och dels stavkorshällar och liljestenar.

I Hassla by finns en runsten med texten "Brand reste denna sten efter Åsmund. Han blev dräpt i österväg."

Göteve – 86

Kyrka med långhus, kor och absid har ett par stockar i taket som båda fällts år 1092, vilket innebär att stenkyrkan bör ha byggts vid den tiden.

Norra Åsarp – 87

Runstenen i Olsbro omnämner en man vid namn Olof som dog i Estland i början av 1000-talet. Den är ovanligt välhuggen och avbildar även ett lejon. Runtexten lyder "Guve reste denna sten efter Olof, en mycket god dräng. Han blev dräpt i Estland. Håvard högg stenen."

I slutet av 1700-talet skrev en präst om byn Alvared att det fordom hade funnits en tämligen stor stad här, vilken brändes ner av danska vikingar. Sägner bör syfta på den omfattande danska skövling som ägde rum i Västergötland år 1566 när hela Alvareds by brändes ner tillsammans med hundratals andra gårdar och byar. Någon stad har aldrig legat här, men väl en stor by med många gårdar.

Kölaby – 88

I kyrkans vapenhus finns en runsten med lydelsen ”Agmund reste denna sten efter Åsbjörn, sin frände, och Åsa (?) efter sin make, och denne var son till Kolben. Han dog i Grekland.”

Dalum – 89

Utanför kyrkan från tidig medeltid finns ett par runstenar samt flera gravhällar från tidig medeltid. En av runstenarna har texten ”Toke och hans bröder reste denna sten efter sina bröder. Den ene dog västerut, den andre i öster.”

Hällstad – 90

Strax söder om kyrkan ligger en ovanligt vacker stavkorshäll med dekorerade gavlar som dock inte är korsformade såsom föregångarna utan rektangulära. Vid sidan av stavkorset på själva gravlocket finns den typ av blomster avbildade som annars kan förekomma på eskilstunakistor. Inne i kyrkan förvaras ett rökelsekar av brons från tidig medeltid.

Södra Ving – 91

Borgen Vädersholm från främst 1300- och 1400-talet låg ute på ett näs med omgivande vatten, eller möjligen på en ö, var mest byggd av trä men också av sten. En ordentlig vallgrav försvårade anfall söderifrån där avståndet till fast mark var som kortast. Ett runt torn av sten stod högst upp på kullen. Här bodde personer tidvis vilka var besläktade med den högadliga ätten Sture och sjöbladsätten men övergick sedan till Heyne Snakenborgs ägo.

Kyrkan i Södra Ving har åtskilliga reliefhuggna stenar som påminner om de storättade personer som bodde här runt 1100-talet. Några enkla gravhällar med kors och runor påminner om stavkorshällar i Skaraborg. Inne i västtornet som inte är medeltida är numera locket till en eskilstunakista placerad. Den har svensk text med runor på den ena sidan och på latin med romerska bokstäver på den andra, och texten lyder ”Bothild lät göra detta gravvalv över Sven Dyrmodsson. Harald stenhugger gjorde (den)”. I koret finns konsoler som markerar valvets nederkant och de ansikten som porträtteras här bör avbilda riktiga personer från medeltiden vilka var donatorer och de som ägde många av gårdarna i kyrkbyn och andra byar i bygden.

Timmele – 92

Vägen till kyrkan gick norrifrån via de sandbankar som tangerar Ätran. De många vandrarna gröpte relativt snabbt ur sanden och förde ner den till vattnet varvid jättelika hålvägar bildades. Uppe på krönet där hålvägarna börjar finns ett mindre gravfält från yngre järnåldern. Kyrkan som är påbyggd under senare tider har både en sydportal och ett flertal reliefhuggna stenar från tidig medeltid som visar kyrkans betydelse. Från kyrkogården kommer en mycket gammal gravhäll med runtexten ”(Seytr)satte stenen efter Östen. Gud hjälpe hans själ och Guds moder, helig Krist i himmelriket”.

Vist – 93

Vid kyrkan står en runsten med texten ”(Gere) satte denna sten efter Gude, sin broder. I England slöt han sina dagar.”

Här i trakten fanns också en befästning under medeltiden.

Torpa – 94

Här vid Torpa stenhus låg säkerligen en viktig sätesgård redan under medeltidens början. Det nuvarande stenhuset är huvudsakligen medeltida men har byggts på under 1600-talet.

Opensten – 95

På Husberget intill Sämsån ligger en av flera starka befästningar i södra Västergötland. Den byggdes på 1360-talet men förmodligen inte av svenskar utan av kung Valdemar atterdags styrkor. Först 1383 kom det i svenskarnas händer och förvaltades av Bo Jonsson Grip. Under Engelbrektsfejden gav fogden Martin Grabow upp varefter borgen brändes och lämnades öde för gott. Vägen in till borgen gick från söder och på den norra sidan om kullen finns rester av en källare indelad i två rum. Stentornet på toppen av kullen var kvadratisk och mätte 12 m per sida och hade 2,5 m tjocka murar.

Kindahus – 96

På en udde i Kalvsåns eller Lilleåns inlopp i Ätran byggdes på 1200-talet eller senast 1300-talet en befästning av trä och stora jordvallar vilken skulle försvara landet i händelse av krig med Danmark. År 1452 belägrades borgen av danskar. Dess vidare öden är okända.

Öresten – 97

På Slottsberget vid Öresjön ligger en av flera starka befästningar i södra Västergötland som skulle försvara landet i händelse av krig med Danmark. Fortfarande kan en del av grundmuren skönjas. Sannolikt är den byggd i mitten av 1360-talet under kriget mellan kungarna Håkan, Valdemar och Albrekt. Efter att ha ingått i Bo Jonssons förläningar övergick den till ätten Svarte Skåning. Under Engelbrektsfejden fick fogden Jösse Larsson fritt avtåga härifrån innan borgen förstördes. Sedan borgen återuppbyggts på 1450-talet försökte danskarna inta den 1470, men de blev slagna på flykten. En dansk belägring av Öresten från år 1502 finns avbildad i ett samtida skrift. Borgen förstördes slutligen 1505. Överst på kullen står numera ett runt torn och utanför finns en del andra spår av byggnadsverk.

Kinnaborg – 98

Vid Häggån i Kinna ligger Kinnaborg och emellanåt har man förväxlat Kinnahus i Kind med Kinnaborg i Mark. Vid jultiden 1306 kom den danske kungen Erik menved hit med en stor härstyrka. De svenska hertigarna samlade en stor styrka och mötte honom. Ett slag var mycket nära förestående vid Bogesund när man ingick vapenvila och danskarna kunde återvände. Många blev dödade på båda sidor trots att ingen större drabbning kom till stånd. Detta fälttåg om 2 veckor fick ett snabbt slut på grund av den stränga vintern. Utgrävningar har visat att borgen brändes ner på 1300-talet.

Fler borgar har funnits i bygden. Vid Hansagården i Berghem har rester efter en annan borg påträffats, vilken också brändes ner på 1300-talet. Stolphålen visar att den träbyggda borgen var 24 meter lång och 18 meter bred. Även strax söder om Björketorps By på Skräddaregårdens mark, där Surtan förenar sig med Viskan, fanns det en försvarsanordning enligt folkmun.

Hedared – 99

Den lilla stavkyrkan byggdes under de första åren av 1500-talet med stockar som fälldes 1498-1503. Den anses vara en kopia av den träkyrka som stod här tidigare. Inne i kyrkan finns bland annat ett rökelsekar från medeltidens början.

Vänga – 100

I kyrkan har stockar påträffats som tidigare ingått i en äldre och nu nedmonterad träkyrka. Om denna kyrka vet man ingenting, men dateringen visar att stockarna fällts c:a 1065. Detta är tillsammans med Eriksberg och domkyrkan i Skara den äldsta dateringen av kyrkor i Skara stift.

Stynaborg – 101

En av flera starka befästningar som skulle försvara landet i händelse av krig med Danmark. Sannolikt är den byggd på 1300-talet. Den ligger vid Sävån och har vattenflödet rinnande på tre sidor, medan den tredje sidan som är landtungan har försetts med jordvallar.

Hol – 102

Delvis under den tidigmedeltida kyrkan samt i riktning mot nordöst har man påträffat större stenar strax under markytan vilka kan vara ett fundament till ett tidigare hednatempel.

Vid kyrkan finns två runstenar vilka har texterna ”... reste denna sten efter Gudmund, sin son ...” och ”Ulf och Assur reste denna sten efter Åslög, en mycket dugande tågn, sin fader, mycket givmild”.

Ett kort stycke från kyrkan ligger ett stort höggravfält från yngre järnåldern, en domarring samt fler mycket stora högar som i storlek i det närmaste kan jämföras med kungshögar.

I bygden ner mot Alingsås finns flera berättelser som handlar om en i övrigt okänd Rolf. I ett skogsparti utpekas hans befästning, men det finns inga spår i dag, och i Alingsås kallas den största högen för Rolfs hög.

Häradsvad – 103

Enligt somliga var det här som slaget vid Herrevadsbro stod år 1251, men enligt Erikskrönikan var det vid Kolbäck i Västmanland.

Od – 104

Kyrkan i Od från tidig medeltid ligger intill ett mindre gravfält från järnåldern och trävirke från taket har daterats till 1130-talet, vilket kan ses som kyrkans byggnadstid.

Grolanda – 105

Härifrån kom lagmannen Önd, som var den sjätte i Västergötland, och han var verksam i slutet av 1000-talet. Drygt två generationer senare, i mitten av 1100-talet, blev en annan Önd från Grolanda lagman i Västergötland. Efter honom tillträdde hans broder Nagle.

Jäla – 106

Från kyrkan i Jäla kommer ett relikskrin från tidig medeltid, vilken numera förvaras på museet i Skara. Ett liknande skrin fanns även i Eriksbergs kyrka.

Eriksberg – 107

Kung Knut Eriksson, son till Erik den helige, dog på ett fridfullt sätt i Eriksberg 1195 (eller 1196). Om han bodde långt bort på gården Gate som vissa skribenter gjort gällande eller betydligt närmare kyrkan vet vi inte. Under hans livstid donerade biskop Bengt den gode i Skara två kyrkklockor till Eriksbergs kyrka. Inga andra kungar eller släktingar till kungen är kända i denna bygd, och det är oklart vem den Erik var som gav byn sitt namn.

Den gamla kyrkan i Eriksberg byggdes med all sannolikhet långt innan Erik den helige levde, men det kan eventuellt ha varit kung Knut Eriksson som namngav den efter sin fader i samband med försöken att helgonförklara honom. Kyrkan har långhus, kor och absid men märkligt nog inget västtorn vilket skulle kunna vara förväntat med tanke på kungens vistelse här. Stockarna i taket har ganska olika fällningsår, från 1050-talet till början av 1150-talet. Den nuvarande kyrkan byggdes troligen omkring 1152, men en föregångare eventuellt av trä bör ha stått här redan på 1050-talet. Detta är tillsammans med Vänga och domkyrkan i Skara den äldsta dateringen av kyrkor i Skara stift. På långhusets östra vägg, runt öppningen till koret, kunde man tidigare se en målning föreställande en kung. Dopfunten i sandsten är mycket enkelt formad. Ett relikskrin från tidig medeltid, vilken numera förvaras på museet i Skara, kommer härifrån. Ett liknande skrin fanns även i Jäla kyrka.

Virkelsborg – 108

Strax söder om landsvägen mellan Lekåsa och Bitterna ligger resterna efter en medeltida befästning som vi egentligen inte vet någonting om. Vägen följer sträckningen längs skogen söderut och den har under lång tid varit skiljelinjen mellan Skaraborg och Älvsborg. Fortfarande finns minnet kvar i bygden att man inte gärna skulle umgås med folk på andra sidan, vilket gör den nuvarande skogen, oavsett om den fanns där tidigare eller inte, till en kulturgräns.

Kvinnestad – 109

Här ute på ett näs i sjön byggdes en befästning av trä som användes omkring 1300-talet. Numera är bara mindre jordvallar synliga men vi vet ingenting om vilka händelser som utspelats här eller vilka som deltagit.

Bråttensby – 110

Ortnamnet antyder att detta var brytens by, det vill säga den träl eller friborne man som hade ansvaret för byns skötsel och dess trälar.

Södra Härene – 111

Ruinen efter den gamla kyrkan ligger på en mindre kulle som inte förefaller vara naturlig, utan som kan vara gjord av människor. Orsaken till detta är oklart, om den är hednisk till sin natur eller om den byggts av andra orsaker.

Fåglum – 112

Kyrka har stockar vars fällningsår daterats till 1133-1137.

Essunga – 113

En lagman vid namn Önd kom från Essunga. Han var den sjätte kände lagmannen i Västergötland levde runt 1000-talets slut.

Främmestad – 114

Enligt folktraditionen bodde Olof skötkonungs moder Sigrid storråda här, men om det finns någon sanning i denna berättelse är det ingen som vet.

Stora Mellby – 115

Från Stora Mellby i Bjärka härad kom den andre kände lagmannen i Västergötland, Björn kälke. På hans gravhög byggdes en klockstapel under tidig medeltid.

Lena – 116

Enligt somliga var det här som slaget vid Lena stod år 1208, men enligt bland annat andra källor var det vid Kungslena.

Gräfsnäs och Loo – 117

Borgen vid Gräfsnäs uppfördes visserligen först i mitten av 1500-talet men hade en föregångare i borgen Loholmen, från 1200-talet (?), som innehades av de mäktiga adliga ätter som förekom i denna bygd. De härstammar troligen från Loo som låg intill den sjö varintill borgen ligger. Märkligt nog brann borgen eller slottet 1634, 1734 och 1834. Enligt en sägen berodde det på en förbannelse.

Ålandssjön – 118

För länge sedan sägs det att jätten Åland bodde i denna trakt. Han var ensam, men endag när han tittade ner på de vackra älvorna som dansade vid stranden blev han djuptförälskad i en av dem. Henne ville han ha till brud. Han fångade henne och stängde in henne i grottan, men älvan uthärdade inte ensamheten med jätten. Hon kastade sig utför stupet och försvann i vågorna. Härav har grottan fått namnet Brudsängen eller Bruarängen. Förmodligen är detta ett folkligt minne av människooffer från hednisk tid. För att inte riskera att berget ska rasa över besökarna måste man ställa ifrån sig en pinne mot berget när man väl har kommit in i grottan eller rättare sagt öppningen i berget. Detta för att låsa det orda, och så gör besökarna fortfarande.

Hullsjön – 119

Byn tillhörde Uppsala Öd och var ett av de åtta godsena i Västergötland vars avkastning i början av medeltiden skulle stå för kungens försörjning. En utplöjd kungshög från järnåldern, vari man har påträffat guldföremål, kan fortfarande skönjas i landskapet och här i närheten finns också en kyrkoruin. Runt om i denna bygd omkring Trollhättan och Vargön finns många rika spår från järnåldern men också från medeltiden.

Ekholm – 120

Inte långt från Trollhättan byggdes en befästning mitt i älven av Magnus på 1360-talet för att skydda sina förlänningar. Den tycks ha varit utnyttjad i striderna mellan kungarna Håkon och Albrekt.

Lödöse – 121

Vid Ljods åmynning (=Löd-os) byggdes den stad som kom att få en stor betydelse för handeln. Hit upp kunde man segla under medeltidens början, men när landhöjningen förändrade denna möjlighet flyttades staden till slut och gav upphov till Nya Lödöse eller Göteborg. Här fanns en kraftfull borg, Lödöse hus, på en kulle i söder, varav det inte finns några rester kvar. Här bodde kungar, jarlar och hertigar periodvis under en stor del av medeltiden. Även predikobröder sökte sig hit och bildade konvent, vilket var ett slags kloster. Dominikanbröderna etablerade sig i Lödöse 1243. I mitten eller slutet av 1100-talet började man prägla mynt i staden. Staden hade två kyrkor, S:t Olofs och S:t Peders, flera kapell och ett hospital. Staden övergavs omkring år 1530.

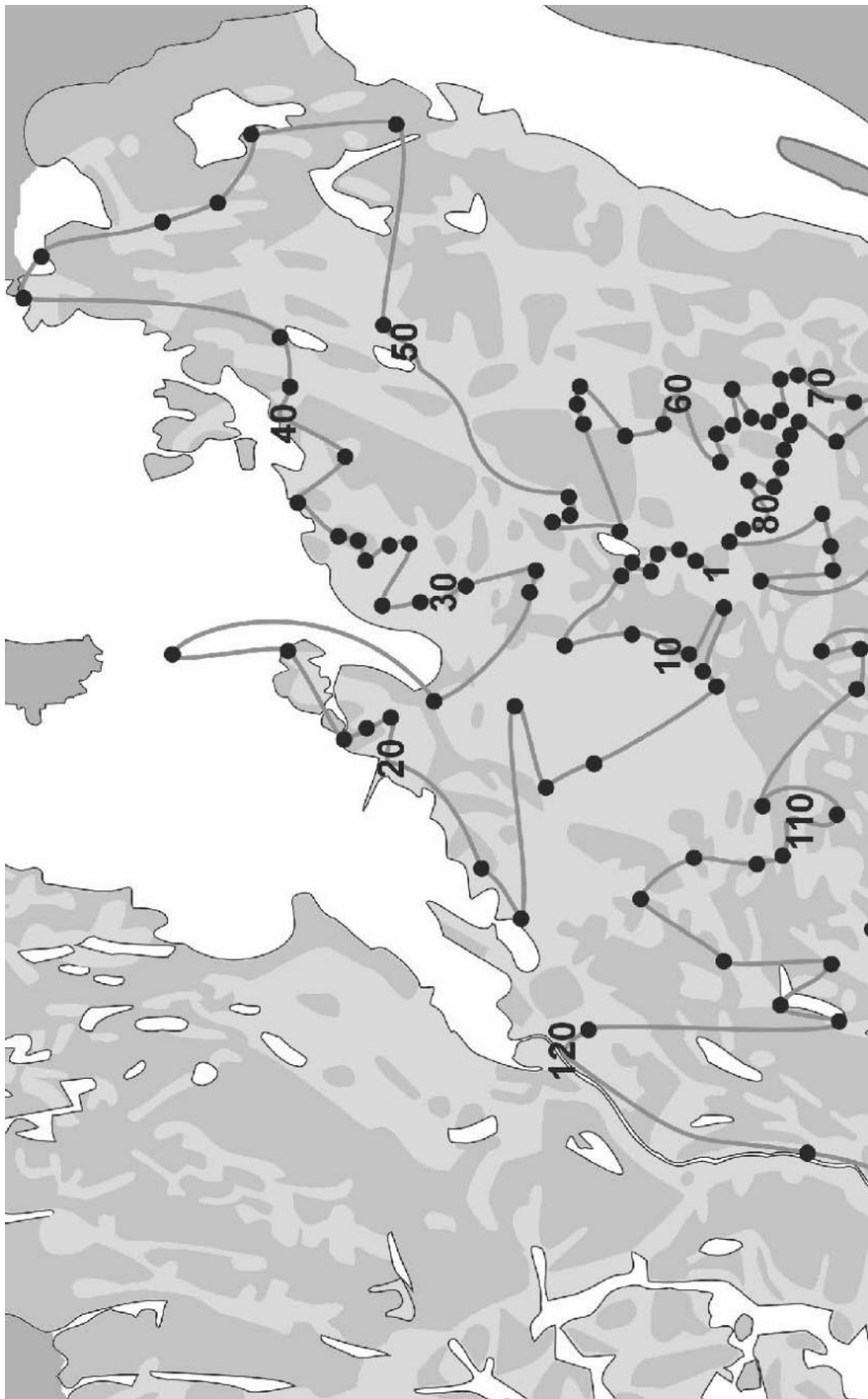
Kungahälla – 122

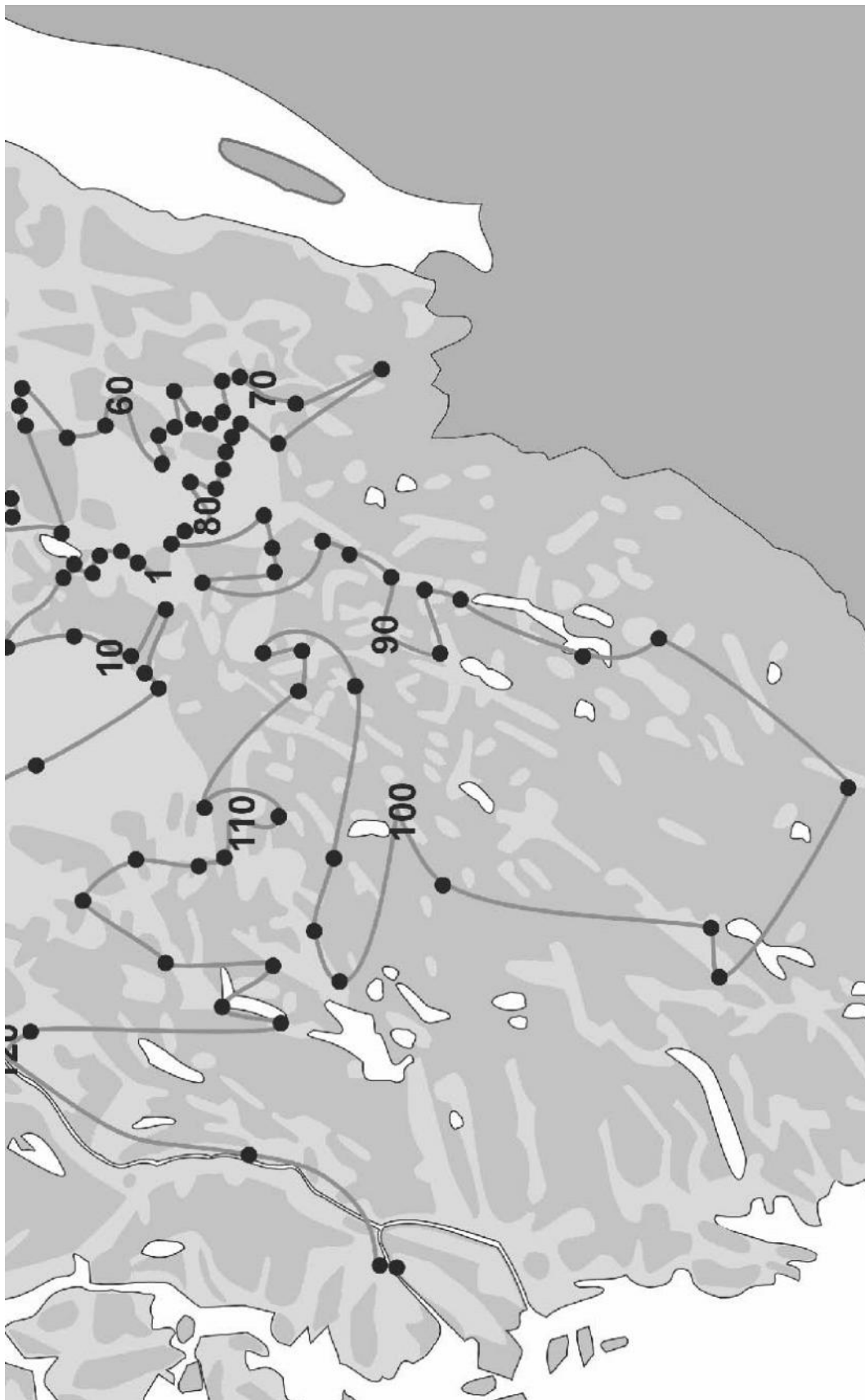
Den stad som anlades här på 900-talet fick stor betydelse både för Sverige, Norge och Danmark även om området tillhörde Norge. Åtskilliga gånger finns den omnämnd i de skrivna krönikorna som berättar om de nordiska

kungarnas öden och äventyr. De var ofta här enskilt eller för att träffa varandra direkt eller genom sändebud. Staden anfölls år 1135 av vnder från trakten av norra Polen vilka plundrade och ödelade staden. Därefter förlorade den mycket av sin betydelse.

Ragnhildsholm – 123

I mitten av 1200-talet byggdes borgen av den norske kungen Håkon Håkons-son. På andra sidan Nordre älv låg staden Kungahälla. Borgen är utgrävd och många fynd har påträffats. Här bodde bland annat hertig Erik, son till Magnus Ladulås, som fick borgen av kung Håkon av Norge sedan han hjälpte denne att angripa sin bror kung Birger av Sverige. Hertig Erik trolovade sig dessutom med Håkons dotter Ingeborg. Men år 1307 belägrades borgen av kung Håkon, som plötsligt allierat sig med kung Birger av Sverige samt med den danske kungen. År 1313 fullbordades dock äktenskapet mellan hertig Erik och Ingeborg, men Eriks planer på att bilda ett nytt västsvenskt rike försvann i och med Nyköpings gästabud. Ragnhildsholm ödelades förmodligen 1307 och sten härifrån användes sannolikt till Bohus fästning (Bagahus) som började byggas 1308 inte så långt härifrån.

ÅRTAL

Händelser i södra Sverige 870-1318

Årtalen

Exakta årtal anges med fetstil, övriga årtal är något osäkra. Om frågetecken är satt efter ett årtal är det bara uppskattat.

Justering av datum återgivna enligt den julianska kalendern

När vi läser krönikor som skildrar händelser vilka uppges ha skett vissa datum, stämmer inte det med de datum som vi skulle ha angett idag. Orsaken beror på att man fram till 1500-talet använde sig av den julianska kalendern, och att man sedan successivt gick över till den gregorianska kalendern. I Sverige skedde det först år 1753. Skillnaden är liten mellan kalendrarna och berör bara skottdagar de år som är sekelskiften, såvida de inte är delbara med 400, men med tiden ökar avvikelserna. Vill vi veta vad ett angivet datum blir enligt vår gregorianska kalender, är det bara att lägga till det antal dagar som gäller för berört sekel. Exempelvis inträffade den 1 maj 950 egentligen den 6 maj, men den 1 maj 1300 inträffade den 9 maj.

Andal dagars tillägg om man utgår från den gregorianska kalendern

900-tal	5 dagars tillägg
1000-tal	6 dagars tillägg
1100-tal	7 dagars tillägg
1200-tal	7 dagars tillägg
1300-tal	8 dagars tillägg
1400-tal	9 dagars tillägg
1500-tal	10 dagars tillägg
1600-tal	10 dagars tillägg
1700-tal	11 dagars tillägg

Senare delen av den gamla kungaätten, c:a 870-1056

- 870 Erik Emundsson lade under sig hela Värmland samt Bohuslän ända upp till Svinesund, men Harald hårfager återtog Värmland och senare också Bohuslän.
- 871 Harald hårfager skövlade på båda sidorna om Göta älv.
- 871 Björn Eriksson tog över styret av riket efter sin fader Erik.
- 922 Erik (och Olof) tog över styret av riket efter sin fader Björn Eriksson.
- 930-t Kung Harald adalsteinsfostre av Norge plundrade i Götaland med sin flottstyrka.
- 935 ? Erik Björnsson dog och efterträddes på svenskarnas tron av Emund Eriksson.
- 960 ? Emund Eriksson dog och efterträddes som kung i Sverige av Erik segersäll. Hans brorsson Styrbjörn Olofsson starke for senare till Danmark (980?) och gifte sig med kungadottern Thyra.

- 972 Handeln och den nära samvaron med araberna hade pågått i flera hundra år när den plötsligt avbröts, på grund av kraftigt försämrade silverhalt i mynten samt oroligheter i Ryssland.
- 980 Staden Sigtuna grundlades och delades upp i tomter.
- 982 Sven tveskäggs fördrevs från Danmark av Erik segersäll som erövrade landet och tog dopet.
- 985 ? Slaget vid Fyrisvallen, där Styrbjörn starke stupade i ett försök att erövra Sveariket från Erik segersäll.
- 991 93 skepp kom från Norden till England och de fick 10.000 pund silver i danagäld om de reste hem och inte ansatte landet. Det skedde under ledning av Olav Tryggvasson.
- 994 16.000 pund silver betalade engelsmännen i danagäld till de nordbor som kom och hotade det engelska folket under förutsättning att de reste hem igen.

Olof Eriksson skötkonung

- 996 Olof Eriksson skötkonung valdes till kung över Sveariket efter sin fader Erik segersälls död. Sven tveskäggs återkom till sitt rike och blev åter kung.
- 996 Mynttillverkningen påbörjades i Sigtuna.
- 996 Olof Eriksson besatte Danmark under en kort tid av året, och fördrev kung Sven tveskäggs av Danmark men återgav landet till honom senare samma år.
- 996 Riksblot i Uppsala.
- 1000 Slaget vid Svolder i trakten av Öresund, den 10 sept. Där slogs den danske och den svenske kungen samt norske jarlen Erik Håkonsson mot den norske kungen Olav Tryggvasson som stupade. Olof Eriksson blev därefter kung över vissa delar av Norge, däribland Jämtland och Härjedalen.
- 1000 Olof Eriksson och drottning Estrids dotter Ingegerd föddes.
- 1000 Emund, Olof Erikssons son med frillan Edla, föddes.
- 1002 24.000 pund silver betalades i danagäld till de nordbor som kom och hotade det engelska folket under förutsättning att de reste hem igen.
- 1004 Riksblot i Uppsala.
- 1005 Mynttexterna tappade sin tidigare läsbarhet och bokstäverna blev mest krumelurer.
- 1007 Olav Haraldsson härjade längs Sveaväldets kust på väg österut, sannolikt längs östkusten och vann segrar.
- 1007 Olof Eriksson och drottning Estrids son Anund Jacob föddes 1007 eller 1009.
- 1007 36.000 pund silver betalades i danagäld till de nordbor som kom och hotade det engelska folket under förutsättning att de reste hem igen.

- 1012 Riksbloit i Uppsala.
- 1012 48.000 pund silver betalades i danagäld till de nordbor som kom och hotade det engelska folket under förutsättning att de reste hem igen. De kom under ledning av Torkel höge.
- 1014 21.000 pund silver betalades i danagäld till de nordbor som kom och hotade det engelska folket under förutsättning att de reste hem igen.
- 1015 S:t Sigfrid döpte Olof Eriksson och hela hans familj vid Husaby på Kinnekulle, men sannolikt är namnet på biskopen fel. Olof Eriksson skänkte hela byn Husaby till kyrkans ”skötning”, det vill säga till den nyetablerade kristna organisationens underhåll, och fick tillnamnet skötkonung. Sigfrid sägs ha vigd de tre kyrkplatserna Friggeråker, Agnestad och Ö.Gerum, strax efter dopet och innan han fortsatte sin missionsverksamhet i Varend i Småland.
- 1015 I Husaby inrättade Olof Eriksson Sveriges första biskopssäte, vilket kom att bli Skara stift. Senare förlades sätet i staden Skara.
- 1015 Olof Eriksson förlorade de norska provinserna till den nyblivne norske kungen Olof Haraldsson (den helige), men förmodligen med undantag av Jämtland och Härjedalen, som kan ha bibehållits till år 1111.
- 1015 Den ryske furstesonen Jaroslav planerade en strid mot sin fader, och inkallade varjager från andra sidan havet. Striden uteblev och varjagerna dräptes av invånarna i Novgorod sedan de begått övervåld mot stadens befolkning. Jaroslav inkallade 1000 varjager på nytt från andra sidan havet och inledde tillsammans med ytterligare 4000 krigare en strid mot sin bror Svjatopolk, som han besegrade året därpå (1016) i ett stort slag.
- 1017 Möte mellan jarl Ragnvald Ulvsson (i östra Sverige och ej i Skara) och kung Olof Eriksson.
- 1018 Björn stallare medlade i Uppsala mellan Olof Eriksson och kung Olof Haraldsson i Norge, varvid Olof Erikssons dotter Ingegerd lovades till Olof Haraldsson.
- 1018 Jaroslav inkallade åter igen krigare från andra sidan havet, och utkämpade nya strider mot brodern Svjatopolk, som Jaroslav förlorade. Han flydde till Novgorod, drev in skatter av befolkningen och inkallade ännu en gång krigare från andra sidan havet. Året därpå (1019) kom den avgörande segern mot brodern Svjatopolk i ett slag som då sades ha varit det blodigaste i Rysslands historia.
- 1018 83.000 pund silver betalades i danagäld till de nordbor som kom och hotade det engelska folket under förutsättning att de reste hem igen.
- 1019 Anund Jacob hyllades i Uppsala som svearnas kung och Olof Erikssons efterträdare.
- 1019 Förlikning mellan de båda kungarna Olof Eriksson och Anund Jacob, far och son.
- 1019 Olof Eriksson lämnade Uppsala, där riksbloitet inträffade året därpå, och flyttade till Västergötland.
- 1019 Olof Erikssons oäkta dotter Estrid gifte sig med den norske kungen

Olof Haraldsson. Olof Eriksson och Olof Haraldsson slöt fred (vid Kungahälla) vid Göta älv.

- 1019 Olof Erikssons dotter Ingegerd gifte sig med fursten Jaroslav av Novgorod och Kiev, sedermera furste av Ryssland. Hon blev senare helgonförklarad inom den grekisk-ortodoxa kristendomen under namnet Anna.
- 1020 Riksblot i Uppsala.
- 1022 Olof Eriksson avled vintern 1021-1022.

Anund Jacob och Emund gamle, c:a 1022-1056

- 1022 Anund Jacob blev ensam kung över Sveariket.
- 1020-tal Myntinskrifterna fick åter läslig text under Anund Jacobs regering.
- 1024 Jaroslav inkallade åter igen krigare från andra sidan havet och vände sig mot sin bror Mstislav. Varjagernas anförare Jakun (sannolikt norrmannen Håkon jarl Eiriksson) deltog i ett blodigt slag men tvingades fly sedan många varjager stupat.
- 1026 Anund Jacob och norske kungen Olof Haraldsson möttes vid Göta älvs utlopp.
- 1026 Kung Knut den store av Danmark mötte de båda kungarna Anund Jacob och Olof Haraldsson i ett stort slag vid Helgeå i Småland år 1026/1027 varvid den danske kungen förlorade.
- 1027 Anund Jacob härjade i det danska landskapet Skåne och vann seger.
- 1028 Riksblot i Uppsala.
- 1020-tal Knut den store av Danmark lät prägla Sigtunamynt med sitt eget namn, sannolikt i politiskt syfte.
- 1020-tal De nordiska kungarna lät föra över många biskopar och präster från England till Skandinavien där de predikade kristendomen. 1030 Myntningen upphörde. Den återupptogs först c:a 150 år senare.
- 1030 Olaf Haraldsson (digre, den helige) kom från Gårdarrike med en här styrka på 200 man och kom till Anund Jacob i Sverige. Anund Jacob gav hjälptrupper till sin svåger Olaf Haraldsson, som genast begav sig till Dalarna där han mötte sina norska vänner som samlat en härstyrka på 600 man och tagit sig från Norge via Värmland. De samlade ännu mer folk längs vägen och tågade genom Jämtland och över till Norge med 3000 man. Här försökte han återta den norska kungamakten, men stupade i slaget vid Sticklestad tillsammans med många av svenskarna. Olaf Haraldssons halvbror Harald hårdråde överlevde slaget, och stannade hos Anund Jacob en tid innan han seglade österut.
- 1034 Harald hårdråde, halvbror till Olof Haraldsson den helige, kom till Konstantinopel med 500 man och inledde sin tjänst hos kejsaren.
- 1035 Nya hjälptrupper skickas från Sverige till Norge. Denna gång till Olof Haraldssons son Magnus Olafsson.

- 1035 Den blivande danske kungen Sven Estridsson (Ulfsson) vistades periodvis hos Anund Jacob under en 12-års period (c:a 1035-1047).
- 1036 Riksblot i Uppsala.
- 1036 Rusernas furste Jaroslavs stred mot petjenegerna som belägrade Kiev, och vann med hjälp av en varjagisk styrka.
- 1038-1041 Harald hårdråde och hans nordiska härstyrka var med och slogs mot normanderna i södra Italien, tills normanderna segrade i två stora slag år 1041 där många nordbor föll, varefter kejsarens styrkor drogs tillbaka.
- 1040 Ingvar den vittfarne begav sig från Mälardalen och genom Ryssland till trakter vid Kaspiska havet. De flesta dog på färden under det efterföljande året 1041. Många runstenar ristades i Mälardalen till åminnelse av deras färd.
- 1040-tal Den blivande danske kungen Sven Estridsson drog ut på härtåg under somrarna 1043-1047 mot de norrmen som hade satt sig fast i Danmark, men vistades under vintrarna i Sverige hos Anund Jacob. Fler svenska hjälptrupper skickas ut under dessa år med Sven Estridsson, och de deltog i slaget vid Rö 1043/1044, i slaget vid Åros i dec 1043/ 1044, och i slaget vid Helganäs. Samliga slag stod i dåvarande Danmark men vanns av norrmen. Det var först efter Sven Estridssons omfattande härjningar i Danmark, och emot de danskar som stod på norrmenns sida, som Sven vann segrar.
- 1043 Den ryske fursten Vladimir, son till Jaroslav, anföll Konstantinopel. Men det slutade i en katastrof, där 15000 man lär ha dött. Av dessa ingick folk från de nordliga öarna i Oceanen.
- 1044 Riksblot i Uppsala.
- 1047 Harald hårdråde, tillhörande den norska kungaätten, återvände från Gårdarrike till Sigtuna. Där fick han härhjälp av Anund Jacob för att erövra Norge.
- 1050 Anund Jacob dog utan att lämna några manliga arvingar efter sig, som ännu var i livet. Han efterträddes av sin halvbror Emund gamle.
- 1052 Riksblot i Uppsala.
- 1050-tal Biskop Osmund vistades hos kung Emund gamle.
- 1050-tal Emund gamles ende kände son, vid namn Anund, föll med sina män i Kvämland.
- 1050-tal Under biskop Asmunds (Osmunds) ämbetstid i Västergötland flyttades sätet för hans stift från Husaby till Skara.
- 1056 Emund gamle dog, utan att lämna några söner eller bröder efter sig.

Stenkilska ätten, c:a 1056-1130

Stenkil, c:a 1056-1066

- 1056 Stenkil Ragnvaldsson valdes till kung. Han fördrev biskop Osmund som flyttade till England och dog i klostret Ely något av åren 1066-1071. En av Stenkils viktigaste gods var Levene på Varaslätten. Han lär ha varit son till Ragnvald jarl Ulvsson, som sannolikt bodde i östra Götland (och inte i Skara), i hans äktenskap med en dotter till Emund gamle.
- 1060 Riksblot i Uppsala.
- 1060 Sven Estridsson gifte sig med Gyrid, dotter till Anund Jacob (eller Emund gamle). Äktenskapet upplöstes dock något år senare, eftersom de var för nära släkt med varandra. Sven Estridssons farfars far var den Styrbjörn som var Anunds och Emunds farfars bror. Möjligen blev hon giftmördad av Svens frilla Thora.
- 1060-t Biskop Adalvard d.ä. (c:a 1060-1064) påbörjade byggandet av den stenbyggda domkyrkan i Skara.
- 1064 Kung Harald hårdråde av Norge drog in i Västergötland med en härstyrka och höll slag, möjligen i trakten av Gudhem, mot norrmanen Håkon jarl och götarna. Harald hårdråde vann och for strax västerut igen.
- 1060-t Under den fromme Stenkils regering planerade biskop Adalvard d.y. i Sigtuna att ödelägga hednatemplet i Uppsala, sedan han kristnat staden Sigtunas invånare (år 1064-1066), men han avråddes av kungen. När biskopen fördrevs c:a 1066 av hedningarna for han till Västergötland.
- 1060-t Biskop Eginio i Dalby i Skåne, besökte ofta de kristna i Skara under den hedniska reaktionen. Tillsammans med biskop Adalvard som flytt till Skara från Sigtuna lät de slå sönder avgudabilder, bland annat högg de sönder den vittberömda statyn av Frej, på en central plats i Västergötland, möjligen i Skara.
- 1066 Stenkil dog. I den efterföljande maktstriden kämpade två personer, båda vid namn Erik, om makten. De föll båda tillsammans med många av de svenska stormännen. En av de två med namnet två Erik bör ha varit Stenkils son.

Hallsten, Håkan röde och Inge d.ä., c:a 1067-1110

- 1066 Stenkils son Hallsten valdes till kung men blev fördriven c:a 1067.
- 1066 Kejsaren av Bysantinska riket skickade en ny härstyrka till södra Italien, vilken till stor del bestod av nordiska krigare. Striderna slutade med att kejsaren år 1071 gav upp försöken att återta landet. Detta år stod även slaget vid Manzikert där kejsaren tillfångatogs, sedan hans garde med många nordbor gått under.
- 1067 Anund från Ryssland, med svenskt kungablood, inkallades för att bli kung men inför kravet att han skulle blota vid riksblotet året därpå reste han hem igen.

- 1067 Håkan röde valdes till kung. Han var sannolikt son till Stenkil och en dotter till Emund gamle, samt både föddes och dog i Levene på Varaslätten i Västergötland.
- 1068 Riksblot i Uppsala.
- 1076 Riksblot i Uppsala.
- 1078 Inge d.ä. blev ensam kung. Han var son till Stenkil och en dotter till Emund gamle. Troligen hade han varit samregent med Håkan röde under flera år, som dock levde några år till.
- 1082 Den största delen av väringastyrkan hos kejsaren av Bysantiska riket gick under i ett slag vid Dyrrachium på Balkan mot normanderna.
- 1083 Kung Inge d.ä. fördrevs av svearna och flydde till Västergötland. Som kung valdes istället Blot-Sven, en bror till Inges hustru Helena, och som hade kungliga förfäder.
- 1083 Den helige Eskil dödades.
- 1084 Riksblot i Uppsala - det allra sista.
- 1085 Håkan röde dog omkring denna tid, men årtalet är mycket osäkert.
- 1086 Blot-Sven föll i strid efter att ha suttit i Uppsala i tre vintrar. Inge d.ä. återtog makten i hela riket, varefter hednatemplet renades och blev en del av den första kyrkan som senare ersattes med en korsformat långhus av sten.
- 1090-t Inge d.ä. och hans hustru drottning Helena lät vid denna tid donera gods för upprättandet av ett benediktinerkloster för nunnor i Vreta i Östergötland. Det var landets första kloster.
- 1099 Den norske kungen Magnus barfots härstyrka härjade i Västergötland men fördrevs slutligen av Inge d.ä. efter ett svårt nederlag för norrmännen vid Källandsö.
- 1100 Kung Magnus barfot av Norge utkämpade ett slag mot götarna vid Foxerna i Västergötland, men förlorade.
- 1101 Efter strider mellan Sverige och Norge slöt Inge d.ä. fred i Kungahälla med den norske kungen Magnus barfot. Vid detta tillfälle förmäldes Inges dotter Margareta med Magnus barfot, och hon fick då tillnamnet fredskulla.
- 1104 Hamburg-Bremen förlorade sin kyrkliga överhöghet över Norden, genom bildandet av Lunds domkyrkosäte.
- 1110 Inge d.ä. avled. Enligt en sentida uppgift lär han ha gravlagts vid Hånger på Falbygden i Västergötland, innan hans ben flyttades till Varnhems kloster omkring ett halvt sekel senare. Efter hans död gick hans hustru Helena in i Vreta kloster.
- Filip, Inge d.y., Ragnvald knaphövde och Magnus Nilsson, c:a 1110- 1130
- 1110 Hallstens söner Filip och Inge d.y. valdes till samregerande kungar.
- 1111 Jämtland förlorades till Norge, efter att ha tillhört Sverige i 111 år, såvida inte landskapen förlorades redan 1015.

- 1118 Filip dog och Inge d.y. blev ensam regent. Sannolikt blev Filip gravlagd i Vreta klosterkyrka.
- 1120 Botvid, som senare helgonförklarades, dräptes av sin träl.
- 1122 Inge d.y. dog genom förgiftning i Östergötland. Sannolikt blev han gravlagd i Vreta klosterkyrka.
- 1123 Förvirring i Sverige angående kungavalet. Västgötarna ville att Magnus Nilsson, Inge d.ä:s dotterson, skulle bli kung. Deras krav retade svearna eftersom det var deras uppgift att välja kung i landet.
- 1124 Ragnvald, son till Olof näskonung, valdes till konung. På sin färd längs Eriksgatan blev han ihjälslagen i Karleby (vid Gårmossen, norr om Karleby?) på Falbygden i Västergötland, sedan han försummat den gisslanutväxling vid landskapsgränserna, vilket traditionen krävde. Därav fick han tillnamnet knaphövde.
- 1120-tal En hednisk reaktion i Mälardalen och måhända på flera platser i landet.
- 1125 Magnus Nilsson, Inge d.ä:s dotterson, inkallades från Danmark och valdes till kung.
- 1125 Norske kungen Sigurd jorsalafare härjade och skövlade i Småland, den så kallade Kalmare ledung, vilket officiellt var ett korståg för att slutligt kristna smålänningarna.
- 1128 Magnus Nilsson gifte sig med den polska prinsessan Rikissa, som senare gifte om sig med Volodar av Minsk och sist med kung Sverker d.ä. i Sverige.
- 1129 Benen efter Botvid flyttas från Säby i Salems sn och gravläggs till Botkyrka träkyrka, som Botvids broder Björn låtit bygga.
- 1120-tal Den första stenkyrkan byggs i Sigtuna, och följs av ytterligare en på 1140-talet.
- 1130 Magnus Nilsson avsattes av stormännen och av jarlen Sverker d.ä. Kolsson från Östergötland. Sannolikt avsattes biskop Henrik av Sigtuna-Uppsala vid samma tillfälle, och han dog senare tillsammans med Magnus Nilsson i slaget vid Foteviken 1134.

Sverkerska ätten och Erikska ätten, c:a 1130-1250

Sverker d.ä. Kolsson, c:a 1130-1156

- 1130 Jarlen Sverker d.ä. valdes till kung. Han var gift med drottning Ulfhild, som var änka efter Inge d.y., men gifte om sig runt 1140-talets slut med Rikissa, änka efter Magnus Nilsson.
- 1131 Magnus Nilsson, kungason i Danmark, överlistade Knut lavard, hertig i Slesvig, och lät döda honom den 7 jan men tvingades i landsflykt till Sverige direkt därefter. Återvände dock inom kort till Danmark.
- 1134 Slaget vid Foteviken i Skåne den 4 juni där Magnus Nilsson stupade. Troligen är han gravlagd i Roskilde. Även 6 biskopar och ett

- 50-tal präster stupade i detta slag, däribland den avsatte biskop Henrik av Sigtuna-Uppsala.
- 1135 Vender från trakten av norra Polen plundrade och ödelade staden Kungahälla. Därefter förlorade staden mycket av sin betydelse.
- 1135 En gränsreglering mellan Sverige och Norge genomfördes, mellan jarlen Karl Sunesson och kung Harald gille av Norge.
- 1130-t Ett större antal stenkyrkor och träkyrkor byggdes i Skara stift.
- 1137 Jarlen och lagmannen i Västergötland, Karl Sunesson från Edsvära, samlade en härstyrka och red in i Viken i Norge och kuvade befolkningen. Kung Inge Haraldsson av Norge mötte götarna i ett slag i Krokaskogen (Sörbygden), varefter jarlen flydde med svåra förluster.
- 1138 Sverker d.ä. lade grundstenarna till Uppsala domkyrka och anslöt den till det ålderdomliga byggnadsverk för tre hednagudar, vilket Yggemundus (=Ingemund?) hade renat med eld och helgat.
- 1142 Ett sjöslag vid Ladoga i Ryssland, där en svensk furste och en biskop förlorade mot en rysk handelsflotta.
- 1143 Alvastra kloster i Östergötland och Nydala kloster i Småland grundlades, som de första cistercienserklostren i Sverige.
- 1145 Biskop Ödgrim i Skara stift närvarade vid Lunds domkyrkas invigning.
- 1140-t Ett försök att grundlägga ett kloster på Lurö i Vänern, och därefter i Lugnås, men det misslyckades och flyttades 1150 till Varnhem sedan Sigrid skänkt jord till munkarna.
- 1150 Bengt den gode tillträdde som biskop i Skara. Under hans ämbets-tid (c:a 1150-1190) byggdes många kyrkor, vägar och broar i Skara stift.
- 1150 Varnhems kloster grundlades. Inge d.ä:s ben ska senare ha grävts upp på Hånger kyrkogård och förts till en ny gravplats i Varnhems klosterkyrka.
- 1153 Vid denna tid for stormannen Erik Jedvardsson (den helige) och biskop Henrik på korståg till Finland där biskopen dog 1154.
- 1153 Besök av påvens sändebud Nikolaus breakspear (sedermera påve under namnet Hadrianus IV), och kyrkomöte i Linköping i Östergötland, där man beslöt att Peterspenningen skulle införas, men där man misslyckads med att besluta var Sveriges ärkebiskopssäte skulle ligga samt vem som skulle bli dess första ärkebiskop.
- 1150-t I början av detta årtionde mördades Jon jarl, son till Sverker d.ä., av bönder på ett ting i Askanäs på Ekerön i Mälaren, bland annat på grund av ett kvinnorov av hustru och dotter till jarlen i Halland.
- 1153-54 Under vintern inföll kung Sven grade av Danmark i Småland, men lyckades inte fullfölja planerna eftersom han störtades av Knut Nielsen (Sverker d.ä. styvson).
- 1154 Erik Jedvardsson (den helige) leder de svenska styrkorna och bedriver korståg med biskop Henrik vid Kumo älvs mynning i Finland.
- 1156 Sverker d.ä:s dotter gifte sig med kung Knut Magnusson av Danmark. Han var son till kung Magnus Nilsson av Sverige.

1156 Sverker d.ä. mördas vid Ålebäcks bro på väg till julottan i Västra Tollstads kyrka i Östergötland den 25 dec. Han begravdes i Alvas- tra klosterkyrka, som gränsar till V.Tollstad, men flyttades senare till det sverkerska kapellet i samma område.

Erik den helige Jedvardsson och Magnus Henriksson, c:a 1157-1161

1157 Erik den helige Jedvardsson valdes till kung. Han var gift med Kristina som var Inge d.ä:s dotterdotter. Tillsammans med biskop Henrik i Uppsala hade Erik tidigare farit på korståg till Finland där biskopen led martyrdöden 1154.

1150-tal Erik den heliges hustru Kristina Björnsdotter ser till att jaga bort munkarna från Varnhems kloster eftersom hon av släktmässiga skäl gör anpråk på marken. Parterna förlikas emellertid och några av munkarna återvänder efter att ha grundat Vitsköls kloster på Jylland under mellantiden.

1160 Erik den helige föll i strid, sannolikt mot den danske kungaätt- lingen Magnus Henriksson utanför Trefaldighetskyrkan i Östra Aros (Nya Uppsala) den 18 maj (1159 eller) 1160. Eriks ben skrinlades i domkyrkan i Gamla Uppsala, och kom hundra år senare att flyttas till den nya domkyrkan i staden Uppsala.

1160 Knut Eriksson, son till Erik den helige, lät sätta sin trolovade (Cecilia?) i kloster i väntan på att situationen i landet skulle lugna sig. Några år senare fick hon återkomma och förmäldes med honom.

1160 Magnus Henriksson valdes till kung, och hans bror Ragnvald blev jarl men den sistnämnde dog strax efteråt. De var söner till kung Henrik skadelår i Danmark, och de var även Inge d.ä:s sondotters söner. Båda bröderna donerade gårdar till Vreta kloster.

1161 Magnus Henriksson föll i en strid vid Örebro mot Karl Sverkers- son. Magnus hustru Birgitta, dotter till norske kungen Harald gille, var född senast c:a 1135 och gifte senare om sig med jarlen Birger brosa.

Karl Sverkersson, c:a 1161-1167

1161 Karl Sverkersson valdes till kung. Han var son till kung Sverker d.ä.

1162 Vreta kloster blev cistercienskloster, men troligen var klostret redan grundlagt omkring år 1100. Inom den närmaste tiden kom ett flertal cistercienskloster att grundläggas i landet.

1162 Ingegerd Sverkersdotter, syster till kung Karl, blev priorinna (abbe- dissa) i Vreta kloster, vilket hon var fram till sin död 1204. Hon skänkte även flera gårdar till klostret. Samma år blev en dotter till kung Karl Sverkersson nunna i Vreta kloster.

1160-t Gudhems nunnekloster grundlades (år 1161?), möjligen av Karl Sverkersson såvida inte detta skedde redan i början av 1100-talet. Han lämnade också betydande gåvor till Vreta kloster och det nygrundade Nydala kloster, som alla var cistercienskloster.

- 1160-t Viby kloster grundlades utanför Sigtuna i Tiundaland (Uppland) i mitten av 1160-talet, men flyttades på 1180-talet till Julita i Södermanland. Vid denna tid grundlades även Askeby kloster i Östergötland, och Fogdö kloster i Södermanland. Det sistnämnda flyttades på 1270-talet några kilometer till Vårfruberga. Alla dessa var cisterciensklöster.
- 1163 Kung Karl Sverkersson skickar en specialmission till påven för att betyga sin vördnad, eftersom Fredrik barbarossa av Tyskland insatt en motpåve, samt framför på nytt önskemålet om en svensk ärkebiskopsstol. Ledare för beskickningen var munken Stefan från Alvastra, som på flykt undan Fredriks riddare vigdes och smordes egenhändigt av påven i katedralen i Sens i Frankrike.
- 1163 Kung Karl Sverkersson gifter sig med Kristina, systerdotter till den danske kungen Valdermar I.
- 1164 Ett ärkebiskopssäte inrättades i Sverige och förlades till (Gamla) Uppsala. Det ersatte Lunds domkyrka, som tidigare varit säte för hela Norden, innan Norge avskildes år 1153. Den 5 aug utsåg påven Sveriges första ärkebiskop och det blev munken Stefan från Alvastra kloster. Han vigdes till sitt ämbete i Frankrike medan påven befann sig på flykt.
- 1164 Roma kloster på Gotland grundlades av cistercienser.
- 1164 Svear förlorade åter i ett slag som utkämpades vid Ladoga i Ryssland.
- 1164 Ett domkyrkosäte inrättades i Sverige och förlades till (Gamla) Uppsala. Det ersatte Lunds domkyrka, som tidigare varit säte för hela Norden, innan Norge avskildes år 1153. Den 5 aug utsåg påven Sveriges första ärkebiskop och det blev munken Stefan från Alvastra kloster.
- 1167 Karl Sverkersson överfölls och dödades den 12 april på borgen Näs på Visingsö i Småland, av en styrka som leddes av Knut Eriksson. Karl Sverkersson begravdes i Alvastra klosterkyrka, liksom sin fader och hans hustru och sonen Sverker flydde till Danmark.

Knut Eriksson, c:a 1167-1195

- 1167 Knut Eriksson, son till Erik Jedvardsson den helige, valdes till kung. Hans sätesgård låg i Eriksberg i Gäsene härad i Västergötland.
- 1171 Gottorm jarl bedrev korståg mot finnarna.
- 1172 Sverker d.ä:s söner Kol och Burislev, halvbröder sinsemellan, dödades vid Bjälbo i Östergötland av Knut Eriksson efter att ha satt sig upp mot kungen.
- 1174 Birger brosa av bjälboätten blev jarl (1174-1202) och skötte många av rikets ärenden tillsammans med kung Knut Eriksson.
- 1170-t? Under sin regeringstid härjade Knut Eriksson under flera år i rad i hedniska områden i Finland och/eller i Baltikum.
- 1170-t? Under 1170-talet eller 1180-talet grundlades Byarums kloster i Småland, vilket flyttades på 1230-talet till Sko i Uppland.

- 1180-t? Knut Eriksson återupptog myntningen i Sverige, vilken legat nere i c:a 150 år. Det skedde i (Östra?) Aros (eller Nya Uppsala), samt i Lödöse.
- 1183 Det skånska allmogeupproret som startade året innan, 1182, inkallade Harald skreng från Sverige. Han var troligen son till den danske kungen Olof Haraldsson, son till kung Harald kejsa. Harald skreng fick understöd av den svenske kungen Knut Eriksson och jarlen Birger brosa, men de blev besegrade vid Lomma å av den danske kungen, och Harald flydde tillbaka till Sverige.
- 1180-tal Johannitorden, eller hospitalbröderna, etablerade ett konvent i Eskilstuna, strax före 1185, under beskydd av kung Knut Eriksson.
- 1185 Knut Erikssons syster Margareta gifte sig med kung Sverre Sigurdsson av Norge.
- 1187 Staden Sigtuna brändes ner av ester, vilka även dödade den kämpande ärkebiskopen Johannes i en strid vid Almarestäk.
- 1190 Knut Erikssons hustru Cecilia gick i kloster efter att ha drabbats av en svår sjukdom.
- 1190 Biskop Bengt den gode i Skara dog och efterlämnade ett betydligt mer kyrktätt stift än vad han hade tillträtt.
- 1191 Danskarna reste ut på korståg mot Finland, vilket korsade svenskarnas intressen.
- 1192 Biskop Valdemar Knutsson i Danmark kom som landsflyktig till kung Knut Eriksson i Sverige. Han återvände samma år med en härstyrka och antog kunganamn i Danmark.
- 1193 Kung Knut Eriksson fick beröm av påven för sina insatser i sina korståg österut mot Finland eller Baltikum.
- 1195 Knut Eriksson dog i Eriksberg i Västergötland, och blev begravd i koret i Varnhems klosterkyrka.

Sverker Karlsson och Erik Knutsson, c:a 1195-1216

- 1195 Sverker Karlsson, son till Karl Sverkersson, valdes till kung.
- 1190-t I slutet av 1190-talet grundlades Riseberga kloster i Närke av cistercienserna, efter rika donationer av jarlen Birger brosa.
- 1197 Strider utkämpades i Kurland i Baltikum där jarl Birger brosa vann över virerna.
- 1200 Den byzantinske kejsaren sände för sista gången bud till Norden och begärde en härstyrka om 1000 man, men ingen tycks ha rest iväg.
- 1200 Sverker Karlsson utfärdade skattefrihet för all jord som kyrkan innehade. Därmed skapades det andliga frälset.
- 1201 Johan Sverkersson föddes, son till Sverker Karlsson och Ingegerd, dotter till jarl Birger brosa.
- 1202 Jarl Birger brosa dog och efterträddes på jarlämbete av sonen Knut. Birgers hustru Brigitta, som var drygt 65 år, gick in som nunna i Risberga kloster i Närke där hon senare dog.

- 1202 Danskarna reste åter igen ut på korståg mot Finland, vilket korsade svenskarnas intressen.
- 1205 Efter en tid, sannolikt i Norge, försökte Knut Erikssons söner ta kungamakten från Sverker Karlsson. I slaget vid Älgårå den 15 nov 1205 stupade tre av Knut Erikssons söner medan den fjärde, Erik Knutsson, räddade sig.
- 1208 Slaget vid (Kungs-)Lena på Falbygden i Västergötland, den 31 januari. Flera stormän föll i slaget. Erik Knutsson fördrev Sverker Karlsson som flydde till Danmark.
- 1208 Erik Knutsson valdes till kung. Knut jarl som stupat i slaget vid Lena, efterträddes av brodern (?) Folke jarl.
- 1208 Om sommaren härjade en estnisk flotta i Mälaren.
- 1210 Sverker Karlsson återvände. Den 18 juli 1210 stod slaget vid Gestilren, som låg i Frösthults socken i Uppland, nära Enköping. Sverker Karlsson stupade och Erik Knutsson vann slaget. Bland de många stupade fanns Folke jarl, och han efterträddes av farbrodern Karl döve. Sverker Karlsson gravlades i Alvastra, vid sina förfäder.
- 1210 Erik Knutsson gifte sig med Rikissa, dotter till kung Valdemar den store av Danmark.
- 1210 Erik Knutsson kröntes till kung i nov av ärkebiskop Valerius. Detta är den äldsta kända kröningen i Sverige.
- 1216 Påven Innocentius III bekräftade Erik Knutssons besittningsrätt till såväl Sverige som de områden han kunde erövra av hedningarna (i Finland och i Baltikum).
- 1216 Erik Knutsson avled på Visingsö i Småland den 10 april och begravdes i koret i Varnhems klosterkyrka. Hans hustru Rikissa flydde till Danmark och senare detta år föddes sonen Erik Eriksson.

Jon Sverkersson och Erik Eriksson, 1216-1250

- 1216 Johan Sverkersson, son till Sverker Karlsson, valdes till kung blott 15 år gammal.
- 1216 Finland upphörde att vara svenskt-danskt missionsområde, och c:a 1220 blev det ett eget stift.
- 1217 Eskil Magnussons, lagman i Västergötland, styvson Knut (efter giftermålet med Kristina) ansågs få rätt till den norska kronan. Eskil vistades i Lödöse för att förhandla, men efter en misslyckad sjöstrid med en norsk upprorsflock, flydde de från platsen.
- 1219 Johan Sverkersson kröntes i Linköping. Eskil Magnusson, lagman i Västergötland, kallas för rikets främste man.
- 1219 Biskop Bengt den yngre i Skara (omnämnd 1219-1228) sändes till påven sedan denna krönings laglighet hade ifrågasatts. Han vistades i Rom vintern 1220-1221.
- 1219 Snorre Sturlasson gästade lagman Eskil, en äldre halvbror till Birger jarl Magnusson, på dennes gård i Västergötland.

- 1220 Johan Sverkersson drog ut på ett misslyckat korståg mot Estland. En borg, Leal, byggdes i Rotalien. Härifrån försökte man utvidga Sveariket, men möttes snart av en våldsamt motreaktion. I slaget vid Leal på Ösel den 8 aug vann esterna, men då hade kungen redan seglat hem igen. Bland de stupade fanns jarl Karl döve, och hans brorson biskop Karl av Linköping. Karl döve efterträddes av sonen Ulf fase.
- 1220 Johan Sverkersson färdades till Rom och stannade där under vintern och återkom till Sverige 1221.
- 1222 Johan Sverkersson dog ogift den 10 mars på Visingsö i Småland, utan att ha lämnat några ättlingar efter sig. Därmed utslocknade den sverkerska kungaätten. Han gravlades i Alvastra klosterkyrka, liksom sina förfäder.
- 1222 Erik Eriksson valdes till ny kung.
- 1224 Erik Eriksson kröntes den 31 juli i Strängnäs, bara 8 år gammal.
- 1224 Norges kung Håkon Håkonsson mötte västgötarnas lagman Eskil i Kungahälla och klagade över den norska sammanslutningen ribbingarna, som gjorde infall från Värmland. Senare samma år gick han in i Värmland med 450 ryttare och 3000 fotsoldater, och brände vida omkring.
- 1225 Lagman Eskil i Västergötland träffade åter den norske kungen Håkon Håkonsson i Kungahälla och framförde den svenske kungen Erik Erikssons klagomål över förödelserna i Värmland.
- 1220-t Äldre västgötalagen skrevs ner, troligen av Eskil lagman i Västergötland.
- 1227 Tyska orden erövrade Ösel och tvingade esterna att släppa sina svenska krigsfångar fria.
- 1227 Eskil lagman dog, och hans hustru Kristina flyttade tillbaka till Norge.
- 1229 Knut Holmgeirsson, även kallad Knut länge, avsatte kungen efter slaget vid Olustra i Sundby socken i Södermanland den 29 nov 1229 och tog själv över kungamakten. Fram till dess hade han suttit i förmyndarregeringen för den minderåriga kungen. Den 13-åriga kungen Erik Eriksson flydde till Danmark.
- 1230-39 De första konventen, tillhörande Franciskanbröderna och dominikanbröderna, båda kallade för predikobröder, etablerades i Sverige. Franciskanbröderna etablerade sig i Visby 1233 och Söderköping 1235. Dominikanbröderna etablerade sig i Visby c.1230, Sigtuna och Skänninge 1237, och i Skara 1239.
- 1230-tal Byarums cisterciensklöster i Småland flyttades till Sko i Uppland.
- 1233-46 Mellan 1233-1246 grundlades det tolfte och näst sista medeltida cisterciensklöstret i Sverige. Det skedde i Solberga strax utanför Visby på Gotland.
- 1234 Varnhems kloster brann delvis ner. Uppbyggnaden kom att ta ca 25 år.
- 1234 Biskop Stenar i Skara fick påvligt tillstånd att slå samman mindre församlingar eftersom stiftet ansågs ha fler kyrkor än det kunde försörja.

- 1234 Erik Eriksson återkom från Danmark (troligen redan år 1231) och samregerade med Knut långe, som dog senare detta år och gravlades i Sko kloster strax norr om Mälaren.
- 1237 Efter en hednisk reaktion i Tavastland år 1237 uppbådade kungen ledungsflottan, och inledde Sveriges andra korståg.
- 1238 Lars jorsalafare tillträdde som biskop i Skara. Under sin ämbetsstid (c:a 1238-1257) lär han vid ett tillfälle ha farit till Jerusalem.
- 1239 Sverige försökte expandera österut 1239-1240, ledda av Birger Magnusson sedermera jarl, sedan de ryska furstarna fått stora problem på grund av den mongoliska invasionen som året innan nått fram till en plats bara 30 mil från Novgorod.
- 1240 Det svenska tåget mot Neva i Ryssland, vilket leddes av Birger Magnusson (sedermera jarl).
- 1241 Den norske kungen Håkon for till Kungahälla för att träffa kung Erik Eriksson, men den svenske kungen sände istället sin svåger Birger Magnusson.
- 1242 Franciskanbröderna etablerade sig i Skara.
- 1243-44 Dominikanbröderna etablerade sig i Lödöse och Kalmar 1243, och i Västerås 1244.
- 1243 Kung Erik Eriksson firade bröllop på "Förisäng", intill staden Uppsala, med Katarina, dotter till Sune Folkesson och Helena Sverkersdotter.
- 1244 Lagman Lars Petersson i Östergötland bortrövade Benedikta ur Vreta kloster. Hon var drottning Katarinas syster. Detta lär ha varit orsaken till att Birger jarl senare kom att instifta sina fridslagar, vari kvinnorov ingick. Detta hindrade inte att händelsen upprepades 1288, när hennes dotter Ingrid bortfördes på liknande sätt.
- 1247 Franciskanbröderna etablerade sig i Uppsala.
- 1247 Jarl Ulf fase dog. Han var en företrädare för folkungapartiet.
- 1247 Folkungapartiet stred under Holmger Knutssons ledning, som till Knut långe, i slaget vid Sparrsätra i Uppland, inte långt från Enköping. Birger Magnusson (sedermera jarl) slog Holmger Knutsson, och lät halshugga Holmger på hösten året därpå, 1248.
- 1248 Birger Magnusson blev jarl i mars. Han var gift med kung Erik Erikssons syster Ingeborg.
- 1248 Kung Erik Eriksson for till Lödöse för att möta den norske kungen Håkon Håkonsson, men Erik ville inte vänta, så när den norske kungen väl kom hade Erik redan ridit tillbaka till Götaland.
- 1248 Ett kyrkomöte hölls i Skänninge i Östergötland, under ledning av kardinal Wilhelm av Sabina, där det beslöts att prästerskapet skulle leva i celibat. Detta krav hade påven drivit i hundra år. Därtill slopades böndernas rätt att själva få välja präst men också kungens bekräftelse av biskopsvalet. Istället inrättades domkapitlen som bestod av de främsta prästerna i stiftet, vilka skulle sköta valen.
- 1249 Birger jarl drog ut på korståg mot Finland och Baltikum, men träffade även den norske kungen på ett möte i trakten av Lödöse och gjorde upp att de inte skulle hysa varandras motståndare, samt

att Birger jarls dotter Rikissa skulle äkta den norske tronföljaren Håkon unge. Äktenskapet ingicks hösten 1251. Före Birgers möte i Lödöse hade även kung Erik Eriksson varit där, men när inte den norske kungen kom i tid red han tillbaka till Östra Götaland.

- 1250 Franciskanbröderna etablerade sig i Enköping.
- 1250 Erik Eriksson dog den 2 febr utan att ha fått några manliga ättlingar. Därmed utslocknade den erikska kungaätten.
- 1250 Erik Erikssons hustru Katarina skänkte en stor donation till Gudhems nunnekloster, varefter stora till- och ombyggnader skedde.

Bjälboätten, 1250-1365

Birger jarl och Valdemar, 1250-1275

- 1250 Valdemar, son till Birger jarl, valdes till konung 8 dagar efter Erik Erikssons död, den 10 febr, medan Birger jarl bedrev korståg i Finland. Detta trots att han inte nått myndig ålder och bara var 10 år.
- 1251 Kung Valdemar kröntes i Jönköping.
- 1251 Slaget vid Herrevadsbro, sannolikt vid Kolbäck i Västmanland. Birger jarl slog på hösten dels Filip Knutsson, son till Knut långe, och dels Knut Magnusson, sonsons son till jarl Birger brosa, samt Filip Pettersson som var Knut Magnussons halvbror. Alla tre tillfångatogs före slaget och avrättades. Tidigare på våren hade de tre varit i Norge och försök att få hjälp, vilket misslyckades, varefter de for till Vendland och värvade vender och tyskar som legosoldater. Filip Knutssons båda söner Johan och Birger övertog Ymseborg efter fadern och fortsatte senare motståndet mot Birger jarl och hans söner.
- 1251 Birger jarls dotter gifte sig med en norsk tronarvinge.
- 1252 Drottning Katarina, änka efter kung Erik Eriksson, dog och gravlades i Gudhems klosterkyrka.
- 1252 Birger jarl lät uppföra en riktig befästning i Stockholm, varefter platsen snabbt växte och blev en större stad.
- 1252 Birger jarl mötte den norske kungen Håkon vid Älven.
- 1253 Birger jarl kom till Gullbergshed vid Göta älvs utlopp, och medlade mellan kung Håkon Håkonsson av Norge och kung Kristoffer av Danmark.
- 1254 Birger jarl kom åter igen till Gullbergshed, och medlade på nytt mellan kung Håkon Håkonsson av Norge och kung Kristoffer av Danmark.
- 1254 Birger jarls hustru Ingeborg, dotter till kung Erik Knutsson, dog den 17 juni.
- 1255 Birger jarl avslutar ett handelsfördrag med Lübeck samt lät meddela påven att hans söner skulle komma att få försörjning genom utdelade av län inom riket. Med denna reform upphörde

- jarlaämbetet och det ersattes av hertigar. Hans näst äldste son fick titeln Svea hertig.
- 1257 Birger jarl försökte för tredje gången medla mellan kung Håkon Håkonsson av Norge och kung Kristoffer av Danmark. Denna gång vid Eretorp i Halland, men förbundet avslutades i Köpenhamn. Under våren hade Birger jarl, kung Valdemar och den norske kungen Håkon unge firat påsk tillsammans i Kungslena.
- 1258 Birger jarl och hans söner träffade kung Håkon unge och Magnus lagaböter vid Älven.
- 1260 Birger jarl och hans söner träffade på nytt kung Håkon unge och Magnus lagaböter vid Älven.
- 1260 Kung Valdemar gifte sig med prinsessan Sofia av Danmark.
- 1260 Varnhems kloster invigdes efter återuppbyggnaden efter branden 1234. En stor del hade bekostats av Birger jarl.
- 1261 Birger jarl gifte om sig med drottning Mechtild, änka efter kung Abel av Danmark.
- 1261 Den norske kungen Håkon väntade på Birger jarl vid Älven men han kom aldrig. Ledungsflottan sändes ut till Öresund för att understödja det uppror som ärkebiskop Jakob Erlandsson stod bakom i Danmark. Syftet var att skydda de arvsanspråk som prinsessan Sofia gjorde i Danmark.
- 1262 De norska kungarna Håkon och Magnus lagaböter seglade till Viken för att träffa Birger jarl, men han kom aldrig utan skickade sändemän med bud om att han inte skulle komma.
- 1263 Den norske kungen Håkon skulle möta Birger jarl i Lödöse, men när kungen kom hade Birger redan ridit tillbaka.
- 1266 Birger jarl dog den 21 okt i ”Jälbolung”, som möjligen är Long i Barne härad på Varaslätten i Västergötland. Han gravlades i Varnhems klosterkyrka, strax innanför ingången i väster på lekbrödernas sida av klosterkyrkan, men sarkofagen är drygt 20 år yngre.
- 1266 Valdemar blev ensam regent sedan fadern dött, och hans yngre bror Magnus ladulås hade fått Södermanland som län.
- 1268 Dominikanbröderna etablerade sig i Strängnäs 1268. Därefter skulle bröderna endast etablera sig på ett ställe till i Sverige, i Stockholm 1340.
- 1270 Vid ett möte i Söderköping beslöts att en ny domkyrka skulle byggas i Östra Aros och att såväl namnet Uppsala som ärkestiftet skulle flyttas dit från (Gamla) Uppsala.
- 1270-t Domkyrkan i (Gamla) Uppsala flyttades till Östra Aros som samtidigt bytte namn till Uppsala. Även Erik den heliges ben flyttades med.
- 1270 Franciskanbröderna etablerade sig i Stockholm. Magnus ladulås skänkte hela Riddarholmen till dem varefter ett kloster eller konvent kunde anläggas där.
- 1272 Den norske kungen Magnus lagaböter for till Kungahälla för att träffa kung Valdemar, men han kom aldrig.

- 1274 Valdemar for på en pilgrimsresa till Rom för att få förlåtelse för att han hade inlett ett förhållande med sin svägerska Jutta av Danmark, som tidigare hade varit nunna innan hon kom till Sverige.
- 1275 Valdemar förklarade Sverige så som skattskyldigt under påven.
- 1275 Slaget vid Hova i Västergötland, vid midsommartid. Magnus ladulås vann över sin äldre bror Valdemar som under slaget vistades ett par mil norrut vid platsen för klostret Ramunderboda (som dock är från 1400talets slut). Magnus 100 danska riddare i sin hjälptrupp och förfogade totalt över 700 riddare. Efter förlusten fördrevs Valdemar till Danmark året därpå, 1276, men han återkom en tid senare och levde delvis som en fri man.

Magnus ladulås och sönerna Birger, Erik och Valdemar, 1275-1365

- 1275 Magnus ladulås valdes till kung vid Mora strax söder om Uppsala, och hans yngre bror Erik utsågs till hertig. Hertig Erik dog dock samma år, den 17 dec, och gravlades i Varnhems klosterkyrka, i samma tumba som fadern Birger jarl.
- 1276 Magnus ladulås kröntes i maj i den påbörjade domkyrkan i Uppsala, och gifte sig den 11 nov i Kalmar med Hedvig, dotter till greve Gerhard I av Holstein.
- 1276 Efter ett misslyckat fredsmöte vid Göta älv mellan Valdemar och hans bror kung Magnus ladulås samt den norske kungen Magnus lagaböter, återvände Valdemar till Danmark. Magnus ladulås härjade i Halland och Skåne under hösten.
- 1277 Valdemar som fått behålla friheten intog Skara tillsammans med kung Erik klipping av Danmark och strax före jul även borgen Axvalla hus.
- 1278 En betydande del av den danska härstyrkan hade slagit läger Ettak i Västergötland men höggs ner och fördrevs därifrån i jan av kung Magnus ladulås styrkor. I fredsuppgörelsen därefter beslöts att Valdemar fick behålla styret över Västergötland, och så blev det fram till år 1279.
- 1278 Bryniolf Algotsson, son till lagman Algot Bryniolfsson i Västergötland, valdes till biskop i Skara. Han hade studerat i Paris. Under sin ämbets-tid, som varade till år 1317, var han mycket verksam i att skapa kyrkliga förbättringar av olika slag. Troligen kom han bland annat att påverka kyrkobalken i yngre västgöotalagen.
- 1278 Ett uppror lett av folkungapartiet startade. Drottning Hedvig flydde från borgen i Skara till (Gudhems?) kloster. Filipssönerna intog borg Gälakvist i Skara innan de drog vidare och belägrade borgen i Jönköping där kung Magnus ladulås befann sig. Strax senare slogs upproret ner. En av Valdemars gunstlingar dödades och hans svärfader fängslades.
- 1279 Valdemar förlorade sina län i Götaland och tvingades avsäga sig alla anspråk på kungamakten.
- 1280 Ett nytt uppror lett av folkungapartiet blossade upp. Johan Filipsson, sonson till Knut länge, lurades till Gälakvist där han tillfångatogs. Han fördes till Stockholm och avrättades året därpå 1281.

- Upproret krossades slutligen av Magnus ladulås, och ledarna halshöggs i Stockholm.
- 1280 Vid herredagen i det nybyggda Alsnö hus, på Adelsö i Mälaren, fastställdes stormännens rättigheter och skyldigheter. Genom Alsnö stadga uppkom det världsliga frälset, eftersom stormännens jord-egendomar befriades från ordinarie skatter, i likhet med kyrkans jord. I gengäld skulle stormännen ställa upp med ryttare med häst vilka var fullt rustade.
- 1280-89 Magnus ladulås gynnade franciskanorden, och hjälpte dem att etablera sig i Nyköping 1280, Jönköping 1283, Arboga 1285 och Linköping 1287. Därefter skulle ytterligare tre franciskankloster eller -konvent anläggas för deras bröder i Sverige, men först i slutet av 1400-talet. För kvinnor anlades endast S:ta Clara i Stockholm 1289.
- 1281 Magnus ladulås befriade kyrkan från all skatt.
- 1281 Bryniolfs stadga, biskop i Skara stift, nedtecknades vari prostgåvan och Falköpingsskäppan bestämdes. Den sistnämna skatten var sannolikt avsedd som lön till ärkedjåknen i Skara stift som hade Falköping som prebende.
- 1281 Dominikanerorden etablerade i Skänninge år 1281 en andra orden för kvinnor. Här verkade i början Ingrid av Skännige som lokalt blev helgonförklarad.
- 1284 Skänninge möte, där Skänninge stadga stävjade blodshämnden och förordnades om konungsfriden. Den 4-åriga Birger Magnusson, son till Magnus ladulås, utsågs till kungens efterträdare. Bengt Birgersson, son till Birger jarl, blev utnämnd till hertig av Finland.
- 1285 Magnus ladulås och Sveriges stormän krävde att Valdemar skulle fängslas på grund av hans anstötliga vandel och umgänge med kvinnor, trots att han var gift.
- 1288 Drottning Mechtild, änka senast efter Birger jarl och hans andra gemål, dog och gravlades i hans tumba i Varnhems klosterkyrka.
- 1288 Giftermål beslöts mellan det danska och det svenska kungahuset. En prinsessa från respektive land trolovades med en prins i det andra landet. Därtill trolovades Ingrid Svantepolksdotter med det danska riksrådet David Torstensson. I mars skedde brudrovet vid Lindö, S:t Johannis socken, Lösings härad i Östergötland. Folke Algotsson flydde till Norge med Ingrid Svantepolksdotter och sin bror Karl. Även bröderna Bengt Algotsson och kanslern Peter Algotsson flydde vid samma tid till Norge. Lagman Algot och sonen Rörik Algotsson fängslades. Biskop Bryniolf Algotsson höll sig undan kungens män och begav sig till Alvastra kloster och sedan tillbaka över Vättern igen eftersom han inte kände sig säker där, trots den kyrkliga fristaden. I dec lämnade han kungen en skriftlig försäkran att aldrig handla mot honom, varken i ord eller handling.
- 1288 Den avsatte Valdemar, äldre bror till Magnus ladulås, fängslades och sattes i Nyköpings hus. Tidvis satt han sedan i Stockholm, annars i Nyköping.
- 1289 Lagman Algot och hans sonen Rörik släpptes fria, varefter Rörik begav sig till Norge. Algot fick inte återuppta lagmansämbetet.

- 1290 Magnus ladulås dog den 18 dec 1290 på Visingsö i Småland och gravlades i Gråmunkeklostret (Riddarholmskyrkan) på Riddarholmen i Stockholm.
- 1290 Den 10-årige Birger Magnusson blev Sveriges kung, och en förmyndarregering tillsattes för kungens låga ålder skull. Den var inte alls lika vänligt inställda till Danmark som vad Magnus Ladulås hade varit.
- 1293 Marsken Tyrgils Knutsson härjade och förde krig i Karelen, vilket kallas Sveriges tredje korståg, men återvände till Sverige under hösten. Borgen Viborg anlades vid denna tid.
- 1294 Borgen Viborg intogs i mars av ryssarna innan svenskarna hann återkomma för att denna gång expandera mot Kexholm. Borgen Kexholm stormades och intogs av svenskarna varefter de flesta återvände till Sverige.
- 1295 Borgen Kexholm belägrades av ryssarna och när matförrådet var slut försökte man slå sig ut. Endast två svenskar lyckades ta sig ut, medan resten dödades eller togs tillfånga.
- 1290-t Yngre västgöotalagen skrevs ner.
- 1295 Birger Magnusson blev myndig.
- 1296 Landskapet Uppland bildades genom en sammanslagning av Tiundaland, Attundaland, Fjädrundaland och Roden. Tiundalands lagman Birger Pettersson till Finsta, blev det nya landskapets förste lagman och lät skriva ner Upplandslagen som stadfästes detta år.
- 1298 Kung Birger Magnusson gifte sig med Märta, dotter till kung Erik menved av Danmark.
- 1299 Marsken Tyrgils Knutsson förde nya krig mot karelerna och utvidgade rikets gränser. Detta ledde också till ett långvarigt krig mot furstendömet Novgorod, vilket avslutades först år 1323.
- 1299 Dominikanorden etablerade i Kalmar år 1299 en andra orden för kvinnor. Det var deras andra och sista konvent för kvinnor i Sverige.
- 1302 Den fängslade Valdemar, son till Birger jarl, avled i Nyköpingshus.
- 1302 Birger Magnusson kröntes till konung i Söderköping, och hans bröder Erik och Valdemar fick tillträde till sina hertigdömen Södermanland respektive Finland.
- 1302 Hertig Valdemar Magnusson av Finland, son till Magnus ladulås, gifte sig med Kristina, dotter till marsken Tyrgils Knutsson.
- 1302 Hertig Erik Magnusson av Södermanland, son till Magnus ladulås, trolovade sig med den blott ettåriga Ingeborg Håkansdotter, dotter till kung Håkon av Norge.
- 1303 Efter ett kyrkomöte i Arboga föll marsken Tyrgils Knutsson i onåd hos kyrkan sedan han försökt avkräva dem rusttjänst och vissa skatter. Han hade också försökt tillfångata biskopar.
- 1304 Marsken Tyrgils Knutsson inskränkte hertigarnas makt, varefter de flydde till Norge. Vid ett kungamöte sommaren 1304 i Fagradal i Småland försökte marsken förmå den danske kungen att inte stödja

- hertigarna. Vid detta möte beslöt stormännen att utse Birgers son Magnus till tronarvinge.
- 1305 Hertig Valdemar Magnusson fick kyrkans tillstånd att skilja sig från Kristina.
- 1305 Efter ett kortvarigt krig i Västergötland mellan hertigarna på ena sidan och kungen på den andra, slöt de fred med varandra. Kungen gav upp kampen mot kyrkan och erkände deras privilegier.
- 1305 Marsken Torgils Knutsson tillfångatogs av hertigarna i mitten av dec på Lena borg i Kungslena i Västergötland och fördes till Stockholm.
- 1306 Marsken Tyrgils Knutsson avrättades i jan eller febr i Stockholm. I september tillfångatog hertigarna Erik och Valdemar kung Birger i Håtuna i Uppland, varefter hans fördes som fånge till Nyköpingshus.
- 1306-1308 Kung Birger Magnusson frigavs och flydde till Danmark. Kungarna i Norge och Danmark anföll Sverige för att återinsätta kung Birger Magnusson på tronen. Runt juletid 1306 kom den danske kungen Erik Menved till Kinnaborg i södra Västergötland och mötte strax hertigarnas härstyrka. Den starka kylan medförde att de snabbt skildes från varandra och återvände.
- 1310 Birger Magnusson erkändes på nytt som kung av Sverige, men hans bröder hertigarna Erik och Valdemar fick halva riket i förläning av kungen.
- 1312 Hertigarna Erik och Valdemar firade bröllop i Oslo med två norska prinsessor.
- 1317 Den halva av riket som hertigarna Erik och Valdemar hade fått i förläning delades upp mellan dem. Erik fick västra Sverige och inleder ett försök att avskärma denna del från det övriga Sverige och göra det självständigt. Senare detta år lät kung Birger fångsla sina bröder Erik och Valdemar när de var på besök hos honom i Nyköpingshus.
- 1318 Hertigarna Erik och Valdemar dog i febr i fängelset på Nyköpingshus. Deras anhängare startade ett uppror i landet, varpå kung Birger flydde till Danmark där han stannade livet ut.
- ...
- 1335 Skara stadga avfattades av kung Magnus Eriksson på sin eriksgata, vilken innebar att träldomen successivt avskaffades i Sverige.
- ...

KUNGAR

Både järnålderns och medeltidens samhälle hade kungar men deras ansvarsområden och uppgifter inom ämbetet kunde växla med tiden och förändras, från att nästan bara vara en överbefälhavare till att vara en styrande beslutsfattare. Ska vi förstå och kunna tolka samhällets kungar under tidig medeltid måste vi både ha en inblick i den hierarki som rådde samt vilken roll som folkungarna spelade, det vill säga den politiska sammanslutning av stormän som framträdde allt tydligare ju mer som Sverige omformades till en stat.

Hierarki

Det forntida samhället var liksom medeltidens samhälle skiktat mellan de fattiga och de förmögna. Trälarna stod underst och över dem befann sig de friborna bönderna. Över dem fanns stormannafamiljerna eller aristokraterna, varibland hövdingarna och kungarna förekom. Redan under bondestenåldern och bronsåldern framträder skarpa skiktningar i samhället där några som kan kallas aristokrater har mer resurser än gemene man.

Dikten Rigstula berättar om denna skiktning i slutet av järnåldern och ger oss en uppfattning om skillnaden mellan dem. Här indelas folket i träl, karlar (friborna bönder) och jarlar. Något sammanfattad, och med ålderdomliga ord bevarade, innehåller texten följande uppgifter om de olika skikten.

Trälar

Eld brann på golvet, vid ärlin sutto åldersgrå hjon. Ae och Edda med urmodig hätta. Edda hon tog tätbakad brödlev, som var fast och tung, full utav sådor, mitt på brickan bar hon brödet. På bordet ställde hon en bunke med spad. Edda fick ett svenbarn, svart att skåda, vattenöst vart han och vidkänd namnet **Träl**. Han växte till karl och kom sig till krafter, snart fick han också öva sin idrott, bast band han, bördor gjorde han, ris bar han hem hela dagen. Till gårds kom en gänglig hjulbent flicka, gytta på sulorna, solbrynta armar, hopkrökt näsa, hon hette Tir. Hon satte sig emellertid mitt på bänken, hos henne satte sig sonen i huset, de talte och rådslogo, redde sig sovplats, Träl och Tir, i tungsamma dygn. Barn fingo de, som lade gårdsel, gödslade åkrarna, ansade svinen, vallade getter och vände torv.

Karlar (friborna bönder)

Eld brann på golvet, där sutto två hjon och sysslade med slöjd. Mannen täljde ett trä till en vävbom, skägget var putsat, pannan dold av luggen, skjortan var trång, ett träskrin stod på golvet. Kvinnan satt där, snodde sin slända, bredde ut armarna, ordnade för väven, buktig hätta och barmkläde hade hon, duk om halsen, dvärgnål på skuldran. Afe och Amma ägde det huset. Amma fick ett barn, som östes med vatten, **Karl** kallades lillen, han lindades i lärft, rödhårig, rödlett, med rappa ögon. Han växte till karl och kom sig till krafter, oxar tamde han, årder gjorde han, hus fick han timra, hölador bygga, han gjorde kärror och körde plogen. Till hemmet kom åkande den hängnyckelpydda i getskinnskjol, hon giftes med Karl, Snör hette hon, höljde

sig i bruddok, de bäddade med täcken och bodde tillsammans. Barn fingo de, därifrån komma karlars ätter.

Jarlar (stormän, hövdingar och kungar)

Ett salhus, åt söder vette porten, dörren var stängd, den drogs med ring, halmstrött var golvet. Där satt det ett par, de sågo på varandra, Fader och Moder, flinka i fingrarna, husfadern satt och snodde en sträng, böjde en skjutbåge, skäftade pilar. Husmodern stod och stärkte armar, med högstöpt hätta, hänggull på bröstet, sid var kappan och särken blå, halsen var vit som vitaste snö. Då tog Moder en mönstrad duk, av vitblekt lin och lade på bordet, sedan tog hon tunna, vita vetebrödslevar och lade på duken. Fram bar hon sedan fyllda brickor, skodda med silver, och satte på bordet, glänsande fläsk och fågelstek. Där fanns vin i kanna, kalkar med guldrand, de drucko och talade, dagen led till ända. En sven födde Moder, i siden sveptes han, vattenöst vart han och vidkänd namnet **Jarl**, hans kinder blänkte, blekgult var håret, ögonen grymma som på ormens yngel. Jarl växte upp på ättgårdens golvbänk, svängde lindsköld, snodde strängar, böjde skjutbågar, skäftade pilar, slungade kastspjut, svingade lansar, fäkta med svärd och simma på sjö. Av Rig fick han lära sig att läsa runor, han gav honom sitt namn och nämnde sig hans fader, lät honom äga odalvallarna, hans goda odal, den gamla bygden. Därifrån red han genom dunkla skogar, över frosthöljda fjäll, tills han fann ett hus. Han slungade kastspjut, svängde lindsköld, red hästen i firsprång och högg med svärdet, började strida och bloda marken, fälla fiender och få sig land. Så ägde han ensam aderton gårdar, av det goda han hade gav han åt alla, smycken och dyrgripar, smäckra hästar, högg ringar i stycken och strödde omkring sig. Sändemän foro på fuktiga vägar, kommo till huset där Herse bodde, en smalfingrad dejlig dotter hade han, hon var ljus och fager, hon kallades Erna. De friade till henne och foro så hem, hon giftes med Jarl och gick under slöjan, de bodde samman i bästa sämja, njöto sina år och ökade ätten. Son och Sven, njöto och övade, simning och tavelspel. Så växte de upp, de unge i jarlsgården, tamde hästar, tvingade sköldar, skavde pilskafte, skakade kastspjut. Den unge han hade runor, livräddningsrunor och långlivsrunor, råd fann han att främja barnsbörd, döva svärdsegg och dämpa sjögång. Fåglalåt kan han, kan kväva eld, söva sinnen och sorger stilla, har åtta mäns makt och styrka.

Folkungar

Folkungarna var en fri sammanslutning av stormän från hela landet som hade en sak gemensamt. De ville bevara Sverige såsom det alltid hade varit organiserat sedan urminnes tider. Således har de ingenting med Folkungaätten att göra mer än att de flesta i Folkungaätten tillhörde folkungarna. För att undvika förvirring och missförstånd kan det vara bra att kalla Folkungaätten för Bjälboätten istället.

Folkungarna hade en betydande roll i landet när Sverige förändrades och blev en stat. Före Olof skötkonungs tid hade alla i landet sympatiserat med de ideal som de slogs för under medeltidens början. Ju fler som tog ställning för att Sverige skulle omformas till en stat, desto tydligare blev motståndet och vilka det var som kämpade emot. Det var dessa som kallades för folkungar.

Den stenkilska ättens kungar hade gjort en del försök att ändra det sven-ska samhället och likaså flera av den sverkerska ättens kungar. Däremot tycks Bjälboätten, varifrån många jarlar härstammade, i regel stått på folkungarnas sida. Därför är det vid första anblicken förvånande att Birger jarl, mot sina

bröder och sina släktingar, valde att gå emot folkungarna. När man granskar skälen till hans handlingar finner man att det i första hand inte alls var för att han ville förändra landet, utan för att han ville döda konkurrenterna till kungatronen och makten. Det var alltså av högst privata skäl som han bytte sida gentemot sina släktingar. När han sedan misslyckades i sina ambitioner och hans son Valdemar blev kung istället för han själv, avstannade nästan allt reformarbete. Det återupptogs inte förrän Magnus ladulås såg de personliga vinsterna med att fortsätta denna förändring av landet, eftersom det skulle stärka hans egen makt högst väsentligt.

Allmänt

- Birger jarls ätt kallades aldrig för Folkungaätten under medeltiden.
- Birger jarls och Magnus ladulås fiender kallas Folkungar. Exempelvis sägs det om Sverker Karlsson ”folkungarna tog livet av honom” i slaget vid Gestilren 1210.
- Benämningen Folkungar uppstår vid tiden omkring 1210 för att skilja de två partierna åt, de som ville genomföra reformer och göra Sverige till en stat och de som vill att landet skulle bevaras som ett rike.
- Namnet utgår troligen från följeslagarna till Folke jarl, stupad vid Gestilren 1210.

Folkungarna

- förlorade slaget vid Lena eftersom de stred på troninkräktaren Erik Knutsson sida och inte på den rättmätige kungen Sverker Karlssons sida.
- vann slaget vid Gestilren 1210 tillsammans med kung Erik Knutsson och dödade sin fiende Sverker Karlsson, men deras ledare Folke jarl stupade också.
- vann slaget vid Olustra i Rekarna 1229 under ledning av Knut länge. De fördrev Erik Eriksson från kungastolen för att bli av med inflytandet från en del personer som var med i hans förmyndarregering, samt insatte hans släkting Knut länge som kung. Några år senare gjordes inte Knut langes söner till kungar utan den unge Erik Eriksson återkallades och fick återta tronen.
- förlorade slaget vid Sparrsäter i Uppland mot Birger jarl 1247. Deras ledare Holmger Knutsson, son till kung Knut länge, flydde men tillfångatogs och avrättades året därpå.
- förlorade slaget vid Herrevadsbro i Västmanland mot Birger jarl 1251 och deras ledare tillfångatogs och avrättades.
- gjorde uppror i Västergötland 1278 mot Magnus ladulås. Förutom Johan och Birger Filipssöner som satt på Ymseholm i Västergötland märks de uppländska stormännen Johan Karlsson och Filip Finvidsson. Upproret slogs ner och slutade med upprorsledarnas avrättning 1281.
- hade ständigt den sverkerska kungaätten som sina fiender, med undantag av Johan Sverkerson (1216-1222) som aldrig hann utveckla någon tydlig politik. De hade ofta stöd från den erikska ätten och bjälboätten, men ett viktigt undantag var Birger jarl som blev folkungarnas främsta fiende.
- hade ofta Danmark som sin fiende och Norge som sin vän. Liknande partigrupperingar fanns även i Norge.

Kända ledare

- Folke jarl (stupade 1210)
- Kung Knut länge Holmgersson (-1234), som bodde i Sko i Uppland. Han hade stöd av Eskil lagman i Västergötland.
- Jarlen Ulf fase (-1247), med förankringar i Uppland
- Holmger Knutsson (avrättad 1248) och Filip Larsson (landsflykt 1248), båda från Uppland.
- Filip Knutsson (avrättad 1251), och hans brors svärfar Filip Petersson (avrättad 1251) från Småland, samt Knut Magnusson (avrättad 1251).
- Johan och Birger, söner till Filip Knutsson, från Västergötland och Södermanland, startar ett uppror 1278, vilket blir folkungarnas sista militära kamp.
- Marsken Torgils Knutsson (avrättad 1306), ville som förmyndare och därefter ha kontroll över såväl kyrkan som kungamakten och han utövade en öppen kyrkofientlighet.

Folkungarnas politiska syften och mål

- Behålla den organisation och struktur i landet som Sverige hade haft sedan urminnes tider och motverka alla förändringar i riktning mot en stat.
- De ville vara rikstäckande och hade också en bred politisk förankring i hela landet under hundra års tid, men tycks ha utgått från Mälardalen. Från 1167 till 1247 utövades folkungapolitik i Sverige, men undantag av 1195-1208.
- De ville behålla ledungsflottan i Mälardalen och därmed sin skattefrihet, men det förlorades efter en strid mot Birger jarl. I Sigtunaannalerna för år 1247 står det ”Detta år förlorade Upplands allmoge vid Sparsäter segern och sin frihet och man pålade dem spannskatt, skeppsvist och flera bördor.”
- Vidga riket österut och hålla igång krigsledningen och de inhemska härstyrkorna, samt kontrollera Östersjöhandeln etc för att gynna svenska handelsmän. Därför var korstågen österut viktiga för dem av andra skäl än för exempelvis den sverkerska ätten som mer såg till inkomsterna.
- Se till så att valen av kungar och biskopar även i fortsättningen sköttes av folket. Eskil lagman skrev i Rättslösbalken i Äldre Västgötalagen om följande rättigheter hos folket, som dock kom att upphävas 1248.
 - Om svearnas motståndsrätt och att landet inte hade kunglig arvsrätt. ”Svear äga konung taga och så vräka.”
 - Folkets rätt till biskopsval och kunglig investitur (insättning i deras ämbete) och mot kanoniska biskopsval och påvlig investitur samt att kungarna själva skulle ha inflytande över det efterföljande kungavalet.
 - Om kyrkans fredliga blomstring till folkets tjänst, och mot kyrkans krav på politisk dominans och kyrklig beskattning av folket. Nationalkyrkliga och inte universalkyrkliga principer skulle råda.

Några viktiga handlingar som folkungarnas motståndare utförde från 1248 och framåt

- **Skänninge möte 1248:** De svenska biskoparna och Birger jarl driver fram beslut under ledning av påvens kardinal. Kyrkans definitiva lösbrytande ur det världsliga samhället som administrativ och ekonomisk institution. Celibat för präster, sockenkyrkans tionde skulle betalas direkt utan mellanhänder, samt att de avrättade folkungarnas gods togs i beslag med hänvisning till den romerska majestätsrätten, vilket var en statsrättslig handling som visar att kungen hade utökat sina befogenheter.
- **Valdemars regering:** Stående skatter införs, kungliga borgar byggs för permanenta garnisoner, stormännen håll nere. Riksrådet ersätter folkförsamlingarna vid denna tid.
- Kontroll över handeln genom anläggandet av städer med stadsrättigheter samt avskaffandet av fria marknadsplatser.
- När Magnus ladulås startade ett uppror 1275 mot sin bror Valdemar som var kung hotade biskoparna med bannlysning för alla som gjorde uppror och följde honom. När väl Magnus hade segrat och fördrivit Valdemar gick biskoparna över på Magnus sida för att inte ge folkungarna något inflytande.
- **Magnus regering:** Magnus ladulås börjar använda utländska styrkor för att slå ner uppror och minska inflytandet hos landets egna stormän.

Kungarnas krig

Kungen var från början överbefälhavare, ordförande i folkförsamlingen och en av dem som utförde riksblotet. De bör alla ha fått en gedigen utbildning i stridens konster även om det blev så att de senare i livet inte aktivt deltog i några strider. Det gällde att kunna hantera svärd, spjut, sköld, ridning och segling av stora skepp samt mycket mer. Kungarnas livsöden återger i hög grad vad som har hänt i landet inom det politiska och militära området. Däremot får vi ingen större inblick i det religiösa livet, vad som skedde i städerna och handelsplatserna eller om livet på de enskilda bondgårdarna.

Nedan följer en kortfattad redogörelse för de krig som kungarna bör ha medverkat i, direkt eller indirekt genom sina närmaste krigare.

Vid sidan av kungarna finner vi en lång rad kvinnor som givit upphov till många dramatiska händelser. Till dessa kvinnor vill jag återkomma i kapitlet ”Egna studier”.

Ätterna

- Ynglingaätten (c:a 100-650)
- Sigurd rings ätt (c:a 650- 1056)
- Stenkilska ätten (1056-1122)
- Sverkerska ätten (1130-1222)
- Erikska ätten (1157-1250)
- Bjälboätten eller folkungaätten (1250-1364)

Ynglingaätten är den äldsta kända kungaätten i Sverige och den går tillbaka till tiden omkring 100 e.Kr. men det är oklart i hur grad som de omnämnda personerna verkligen har existerat eller inte. Efter det att Ingjald illråde brände sig inne och hans son Olaf trätälja flydde ur landet till Värmland kom en ny dynasti. Den ätten har inget eget namn och kan förslagsvis kallas Sigurd rings ätt eftersom fädernearvet går tillbaka till honom. På mödernet härstamade han i sin tur från den Ivar vidfamne som tog över Sveariket sedan

Ingjald illråde tagit sitt liv. Därefter går den ätten fram ända till Olof skötkonungs söner i mitten av 1000-talet, varefter den Stenkilska ätten tog över fram till 1120-talet. Då kom en sidogren fram via ättlingar på modernet och det danska kungahuset, varvid Magnus Nilsson och blev kung. Några årtionden senare hände det igen och Magnus Henriksson blev kung. Där emellan etablerade sig både den Sverkerska och den Erikska kungaätten som växelvis innehade kungaämbetet fram till 1250 när Bjälboätten tog över. Dess medlemmar regerade fram till Unionstidens inträde och drottning Margaretas tid i mitten av 1300-talet.

Erik segersäll

- 982 Danmark erövrades och hölls i 14 år.
- 985 slaget vid Fyrisvallarna där kung Erik segersäll fick sitt smeknamn efter segern över Styrbjörn starke.
- från 991 vikingar från Sverige var med och tog danagäld i England.

Olof skötkonung

- 996 Danmark erövrades igen en kort tid men återlämnades.
- 1000 slaget vid Svolder i trakten av Öresund, den 10 sept. Där slogs den danske och den svenske kungen samt norske jarlen Erik Håkonsson mot den norske kungen Olav Tryggvasson som stupade.
- 1007 Olav Haraldsson härjade längs Sveriges östkust.
- till 1014 vikingar från Sverige var med och tog danagäld i England.
- 1015-1016 hjälpstyrkor om 1000 man skickades till Ryssland.
- 1018-1019 hjälpstyrkor skickades till Ryssland.
- 1019 uppladdning i landet inför hotet om ett inbördeskrig mellan Olof skötkonung och Anund Jakob.

Anund Jakob

- 1024 hjälpstyrkor skickades till Ryssland.
- 1026 slaget vid Helgeå där svenskarna segrade mot Knut den stores dansk-engelska härstyrka.
- 1027 svenskarna plundrade i Skåne under ledning av kungen.
- 1030 hjälpstyrkor till Olaf Haraldsson (den helige) inför slaget vid Stiklastad.
- 1034-1047 Harald hårdråde reste från Sverige med krigare som gjorde legotjänst i Konstantinopel.
- 1035 hjälpstyrkor skickades till norske Magnus Olafsson, son till Olaf Haraldsson.
- 1036 svenska hjälpstyrkor i Ryssland.
- 1040-1041 Ingvarståget gav sig av långt bort i Ryssland men resan slutade med en katastrof.
- 1043 hjälpstyrkor skickades till Ryssland i ett försök att inta Konstantinopel.
- 1043-1047 hjälpstyrkor till Sven Estridsson i flera försök att återta Danmark från norrmännen.
- 1047 hjälpstyrkor skickades till Harald hårdråde när han ville bli norsk kung.

Emund gamle

- 1055? kungens son Anund föll i Kvänland.

Anund från Ryssland

–

Stenkil

- 1064 Harald hårdråde anföll Västergötland som försvarades av norr-
mannen Håkonjarl och götarna.
1066 inre strider efter Stenkils död där två tilltänkta kungar föll, båda
vid namn Erik.
1066-1071 nordiska legostyrkor användes av bysantinske kejsaren i strider i
Italien.

Hallsten

–

Håkan röde

–

Inge d.ä.

- 1082 stor del av de nordiska legostyrkorna dog i strid i Grekland.
1086 inre strider i landet där Blot-Sven stupade.
1099 norske kungen Magnus barfots styrkor härjade i Västergötland
men fördrevs efter ett svårt nederlag vid Kållandsö.
1100 kung Magnus barfot av Norge förlorade ett slag mot götarna vid
Foxerna i Västergötland.

Filip

–

Inge d.y.

–

Ragnvald

–

Magnus Nilsson

- 1125 norske kungen Sigurd jorsalafare härjade och skövlade i Små-
land.

Sverker

- 1134 slaget vid Foteviken i Skåne den 4 juni där den avsatte kungen
Magnus Nilssonstupade tillsammans med bland annat 6 bisko-
par och 50 präster.
1135 vender från norra Polen plundrade och ödelade staden Kunga-
hälla.
1137 jarlen Karl Sunesson från Edsvära red med en härstyrka in i
Viken i Norge och kuvade befolkningen, men norske kungen
Inge Haraldsson segrade över dem i ett slag i Krokaskogen
(Sörbygdén), varefter jarlen flydde med svåra förluster.
1142 sjöslag vid Ladoga i Ryssland, där en svensk furste och en biskop
förlorade mot en rysk handelsflotta.
1153 Erik Jedvardsson (den helige) och biskop Henrik for på korståg
till Finland.
1153-1154 danske kungen Sven grade erövrade Varend och Finnveden i
Småland, men störtades av Knut Nielsen och landskapen blev
fria igen.
1154 Erik Jedvardsson (den helige) bedrev korståg i Finland.

Erik den helige

1160 kungen föll i strid vid Uppsala.

Magnus Henriksson

1161 Magnus Henriksson föll i en strid vid Örebro mot den efterkommande kungen Karl Sverkersson.

Karl Sverkersson

1164 svenskar förlorade ett slag vid Ladoga i Ryssland. 1167 - Karl Sverkersson överfölls och dödades vid Visingsö av blivande kungen Knut Eriksson.

Knut Eriksson

1171 Gottorm jarl bedrev korståg mot finnarna.

1172 Knut Eriksson överföll och dödade Sverker d.ä.:s söner Kol och Burislev vid Bjälbo.

1170-tal Knut Eriksson bedrev korståg med hedniska områden i Finland och/eller i Baltikum.

1183 Harald skreng från Sverige inkallades av ledarna i det skånska allmogeupproret och fick understöd av kung Knut Eriksson och jarlen Birger brosa, men han förlorade striderna och återvände.

1187 Sigtuna brändes ner av ester och ärkebiskop Johannes föll i en strid vid Almarestäk.

1192 Biskop Valdemar Knutsson i Danmark kom som landsflyktig till kung Knut Eriksson i Sverige, fick hjälpstyrkor som han vann segrar med och antog sedan kunganamn i Danmark.

Sverker Karlsson

1197 jarl Birger brosa vann i strid över virerna i Kurland i Baltikum.

1200 sista gången som den bysantinske kejsaren sände bud till Norden och begärde en härstyrka om 1000 man, men ingen tycks ha rest iväg.

1205 slaget vid Älgårås den 15 nov 1205 där tre av Knut Erikssons söner stupade medan den fjärde, Erik Knutsson, räddade sig undan kung Sverker Karlssons anfall.

1208 Slaget vid (Kungs-) Lena på Falbygden i Västergötland, den 31 januari. Flera stormän föll i slaget. Erik Knutsson fördrev Sverker Karlsson och hans danska styrkor som flydde till Danmark.

Erik Knutsson

1208 en estnisk flotta härjade i Mälaren om sommaren.

1210 slaget vid Gestilren den 18 juli, i Frösthults socken i västra Uppland. Sverker Karlsson stupade och Erik Knutsson segrade.

Johan Sverkersson

1217 lagman Eskil Magnussons i Västergötland och hans styvson Knut som ansågs ha rätten till den norska kronan vistades i Lödöse för att förhandla, men efter en misslyckad sjöstrid med en norsk upprorsflock, flydde de från platsen.

1220 Johan Sverkersson drog ut på ett misslyckat korståg mot Estland. I slaget vid Leal på Ösel den 8 aug vann esterna och många svenska stormän stupade.

Erik Eriksson den läste och halte

- 1224 Norges kung Håkon Håkonsson gick in i Värmland med 450 ryttare och 3000 fotsoldater. De brände vida omkring för att finna norska motståndsmän.
- 1229 slaget vid Olustra i Sundby socken i Södermanland den 29 nov där Knut länge segrade, Erik Eriksson flydde till Danmark medan Knut länge blev kung. Erik Eriksson återkom några år senare.
- 1237 efter en hednareaktion i Tavastland uppådade Erik Eriksson ledningsflottan, och inledde Sveriges andra korståg.
- 1239-1240 Sverige försökte expandera österut, ledda av Birger Magnusson, sedermera jarl, sedan de ryska furstarna fått stora problem på grund av den mongoliska invasionen.
- 1247 slaget vid Sparrsätra i Uppland. Birger Magnusson (jarl i mars 1248) slog Holmger Knutsson, och lät halshugga Holmger på hösten året därpå, 1248.
- 1249 Birger jarl drog ut på korståg mot Finland och Baltikum.
- 1250 Birger jarl bedrev korståg i Finland.

Knut länge

- 1229 slaget vid Olustra i Sundby socken i Södermanland den 29 nov där Knut länge segrade, Erik Eriksson flydde till Danmark medan Knut länge blev kung. Erik Eriksson återkom några år senare.

Valdemar

- 1251 slaget vid Herrevadsbro vid Kolbäck i Västmanland. På hösten slog Birger jarl bland annat Filip Knutsson som avrättades.
- 1261 ledningsflottan sändes till Öresund för att understödja ärkebiskop Jakob Erlandssons uppror.

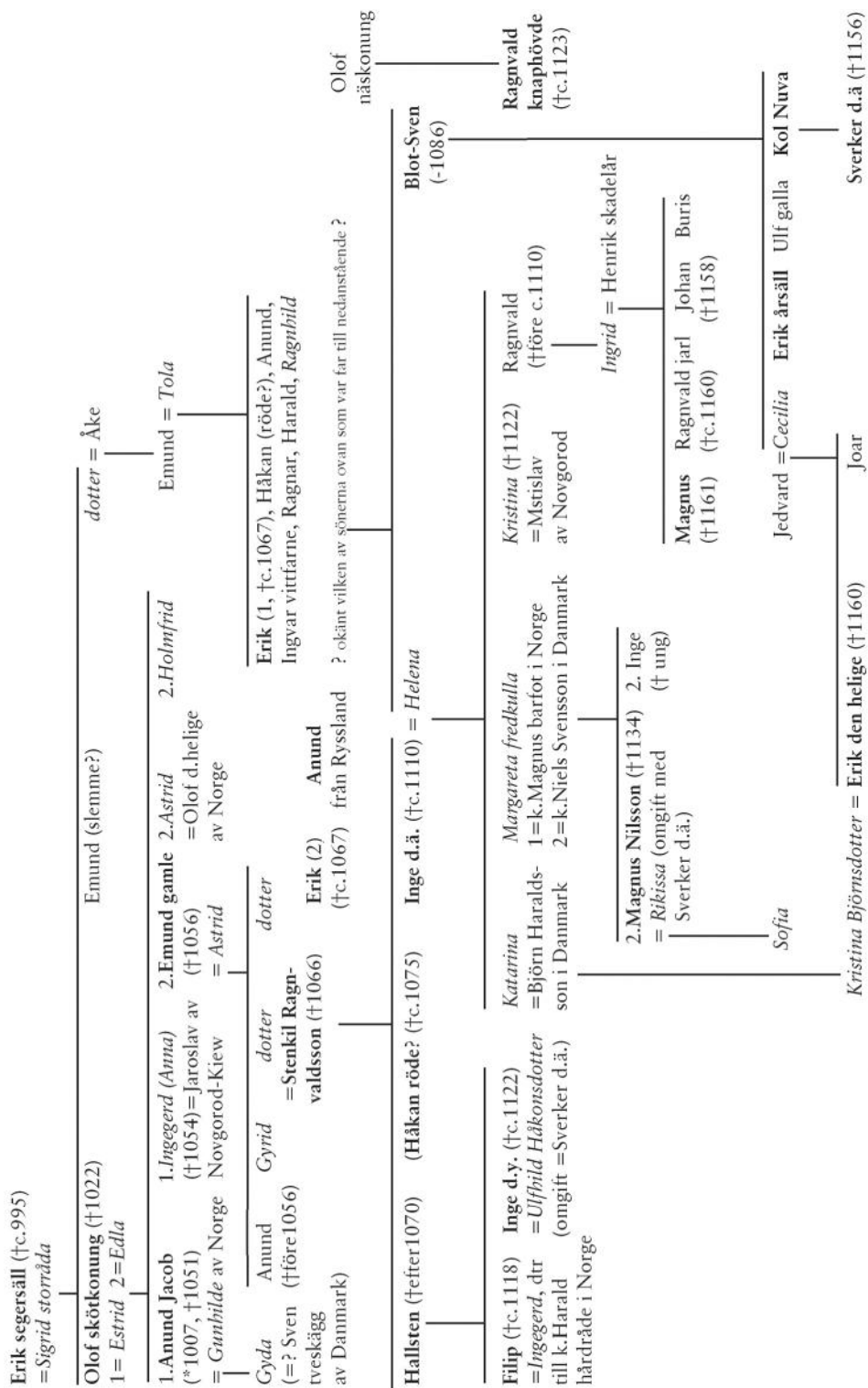
Magnus ladulås

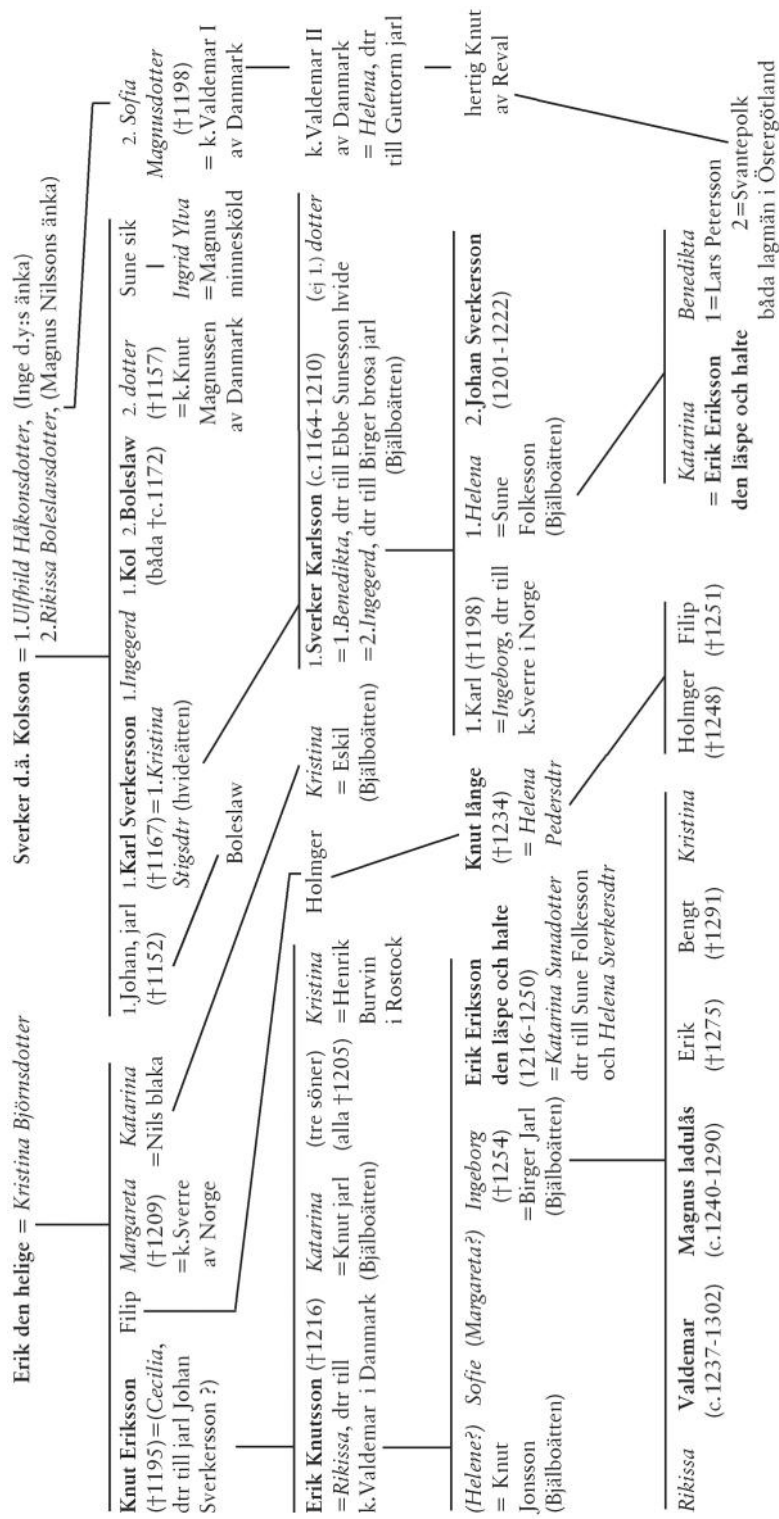
- 1275 slaget vid Hova i Västergötland, vid midsommartid. Magnus ladulås segrade över sin äldre bror Valdemar som under slaget vistades ett par mil norrut vid Ramunderboda. Magnus hade 100 danska riddare i sin hjälptrupp och förfogade totalt över 700 riddare.
- 1276 Magnus ladulås härjade i Halland och Skåne under hösten.
- 1277 Valdemar som fått behålla friheten intog Skara tillsammans med kung Erik klipping av Danmark och strax före jul även borgen Axvalla hus.
- 1278 En betydande del av den danska härstyrkan hade slagit läger Ettak i Västergötland men höggs ner och fördrevs därifrån i januari av kung Magnus ladulås styrkor.
- 1278 drottning Hedvig flydde från Gälakvist i Skara till ett kloster, varefter Filipssönerna intog Gälakvist, dräpte Ingemar som höll borgen, och förde Magnus ladulås svärfar Gerhard av Holstein till Ymseborg. Därefter belägrade de borgen i Jönköping där kung Magnus ladulås befann sig, men strax senare slogs upp-
roret ner.

Birger Magnusson

- 1293 marsken Tyrgils Knutsson härjade och förde krig i Karelen, vilket kallas Sveriges tredje korståg.

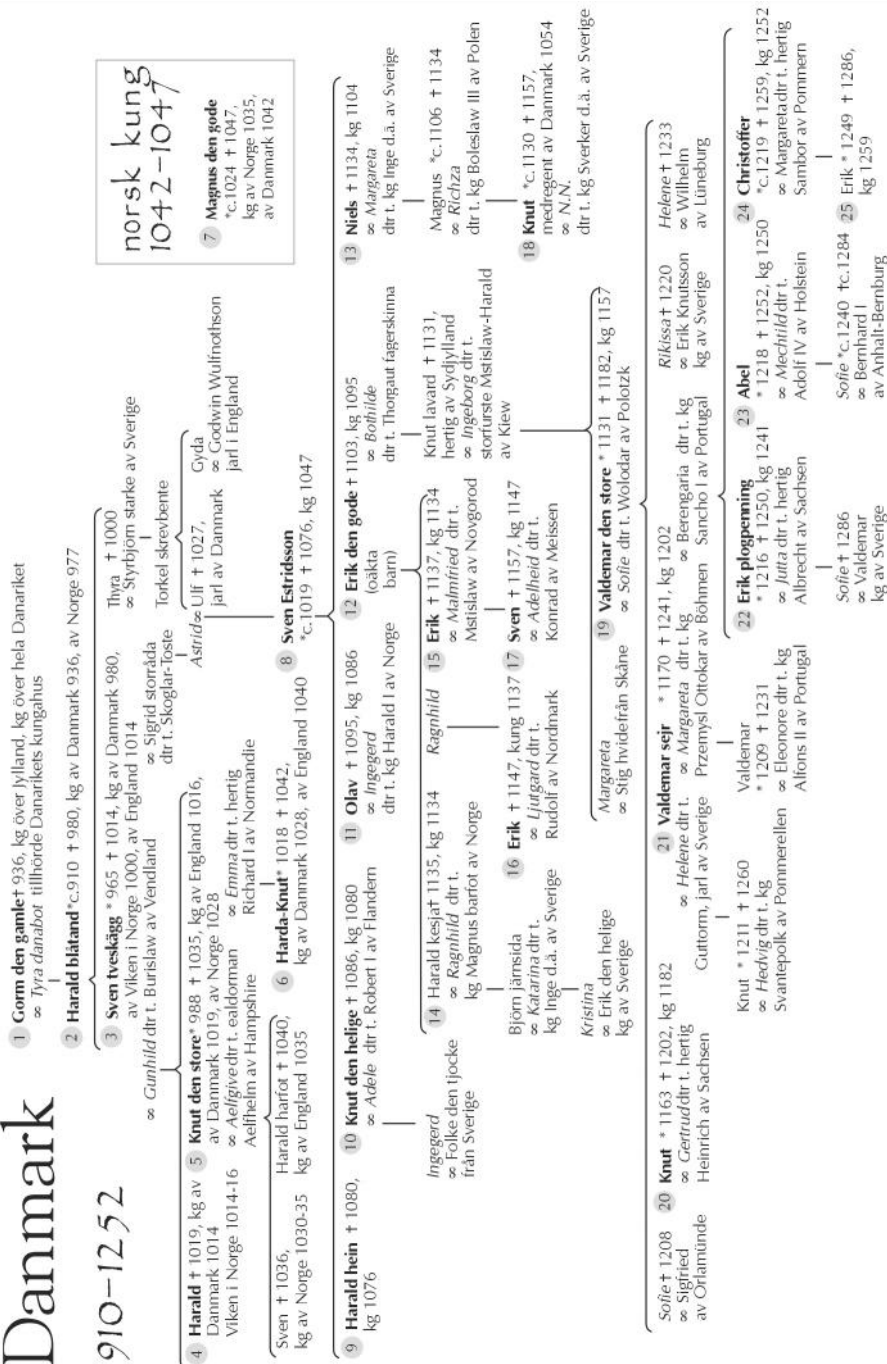
- 1294 Borgen Viborg intogs i mars av ryssarna innan svenskarna hann återkomma och borgen Kexholm intogs också varefter svenskarna återvände till Sverige.
- 1299-1323 marsken Tyrgils Knutsson förde nya krig mot karelerna och utvidgade rikets gränser. Detta långvariga krig mot furstendömet Novgorod avslutades först år 1323.
- 1305 ett kortvarigt krig i Västergötland mellan hertigarna på ena sidan och kungen på den andra.
- 1306-1308 kungarna i Norge och Danmark anföll Sverige för att återinsätta kung Birger Magnusson. Den danske kungen Erik menved anföll södra Västergötland vid juletid 1306 varpå hertigarna gick emot honom, men på grund av den kraftiga kylan avbröts kriget.
- 1318 ett uppror i landet på grund av hertigarnas död i Nyköping i februari, vilket medförde att kung Birger Magnusson tvingades fly för gott ur landet.

Danmark

910-1252

Norge

878-1136

svensk kung
1000-1017

9 **Olof skötkonung** kg av Sveariket c.995, av Jämtland-Trøndelag i Norge 1000-17 + 1022

(härstamning från Ynglingaätten, svearnas kungaätt)

Halvdan vilben kg av Vestfold
∞ *Asa* dtr t. Eysteinn hærdråde

Eysteinn kg av Vestfold
∞ *Hild* dtr t. kg Erik Agnarsson av Östfold

Halvdan den givmilde och matsäle kg av Vestfold
∞ *Hilfr* dtr till kg Dag av Västervåre

Godfröd glansfull + 823, kg av Vestfold
∞ *Asa* dtr t. kg Harald munskağgröde av Sogn

Halvdan svarte * 822 + 862, kg av Vestfold
∞ *Ragnhild* dtr t. kg Sigurd hjort av Hringarike

danska kungar
977-980, 1000-1016, 1028-1035

5 **Harald blåland** kg av Danmark, av Norge 977 + 980

8 **Sven tveskägg** kg av Danmark 980, kg av Viken i Norge 1000, av England 1014, + 1014

12 **Harald** kg av Danmark 1014, av Viken i Norge 1014-16, + 1019
14 **Knut den store** kg av Danmark-England 1019, av Norge 1028, * 988 + 1035
15 **Sven**, kg av Norge 1030-35 + 1036

1 **Harald hæråger** * 852 + 935, kg av Vestfold, kg över hela Norge 872

∞ *Svanhild* dtr t. Eysteinn ∞ *Snófríð* dtr t. Svase ∞ *Ragnhild* dtr t. kg Erik av Sydjylland ∞ *Gyða* dtr t. kg Erik av Hordaland ∞ *Thora mosterstang*

Olav + c.934, underkung i Rannike Björn fáman + 927, underkung i Vestfold

Ingyve + c.963, underkung i Rannike

∞ *Astríð* dtr t. Erik byðaskalle

7 **Olav Trygvason**

* c.963 + 1000, kg 995

∞ Erling

∞ Skjalgsson

14 **Olav digre / den helige** * 995 + 1030, kg 1015-1028

∞ *Astríð* dtr t. kg Olof

∞ Alvhild

skötkonung av Sverige

Ulfhild + 1070

∞ Ordluf

hertig av Sachsen

23 **Eysteinn I** * 1088 + 1122, medregent 1103

24 **Sigurd Jorsalafare** * c.1090 + 1130, medregent 1103, kg 1122

(två generationer med kungar)

Sigurd rise + 937,

underkung i Trondheim

Halvdan

∞ *N.N.* dtr till Hrane smalnäsa

Sigurd suggan + 1018, underkung i Ringarike

∞ *Astríð* dtr t. Gudbrand kula

18 **Harald hærdråde** * 1015 + 1066, kg 1046

∞ *Tora* dtr till Torberg Armason & *Ragnhild Erlingsdóttir*

19 **Magnus II** * 1049 + 1069, kg 1067

∞ *Tora* dtr till Jon

21 **Håkon I** * 1069 + 1095, kg av norra Norge 1093

∞ *Magnus barfot*

* 1073 + 1103, kg 1093

25 **Olav IV** * 1099 + 1115, medregent 1103

∞ *Ragnhild* + 1135

∞ Harald kesja

kg av Danmark

26 **Harald gille** + 1136, medregent 1130, kg 1135

(flera generationer med kungar)

Bigitta * c.1035 + c.1210

∞ 1. Karl Sunesson, jarl i Sverige

2. Magnus Henriksson, kg av Sverige

3. Birger brosa, jarl i Sverige

2 **Erik blodvix** + 939, kg 932-936

∞ *Gunhild* dtr till Assur tote

den tågande

4 **Harald gråfäll**

+ c.977, kg 962

Håkon jarl Crjotgårdsson + 870

∞ *Bergljot*

Sigurd Ladejarl Håkonsson + 964

6 **Håkon jarl Sigurdsson** (∞ Tora Skagaðóttir)

* c.942 + 995, regent 977, ensam regent 980

10 **Eirik jarl**

+ 1012, regent 1000 + c.1017,

regent 1000

11 **Sveinn jarl** Sigurd Erling

regent 1000

12 **Håkon jarl Eiríksson**

* 995 + 1029, regent 1012-15, 1028-29

BJÄLBOÄTTEN,
även kallad Folkungaätten

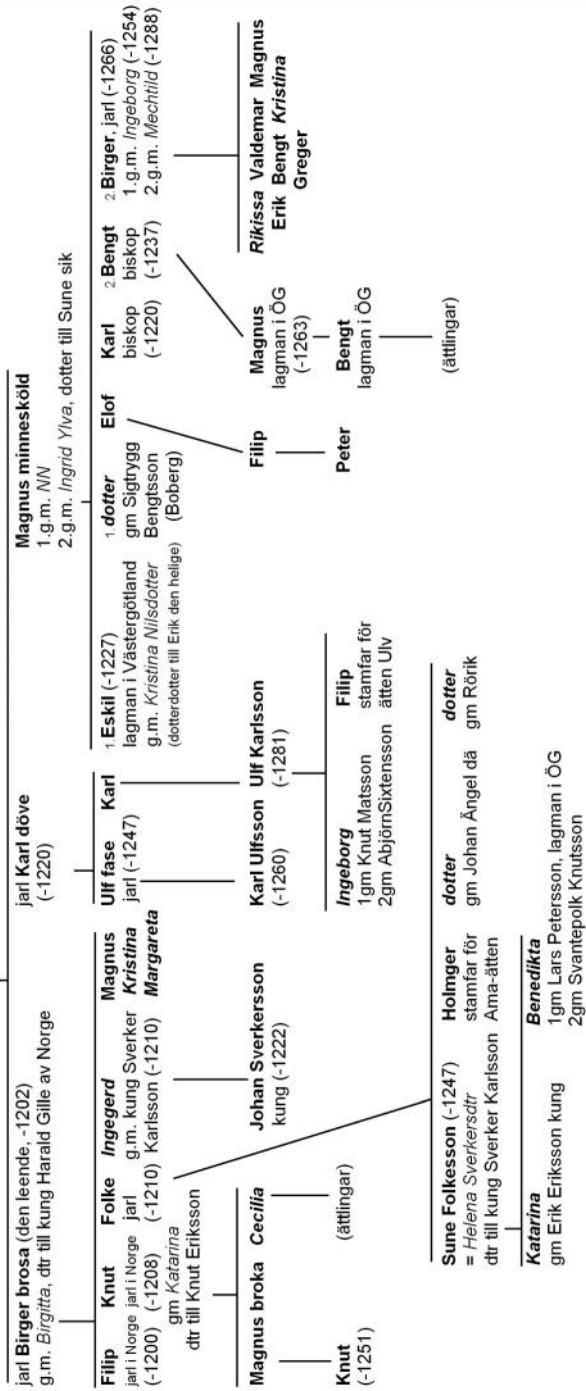
(Ingvaldingar, omkring år 800)

Folke filbyter
(sent 1000-tal ?)

Ingevald Hallsten Ingemund

Folke den digre (tjocke)
g.m. *Ingegerd*, dtr till kung Knut den helige av Danmark

Bengt snifvel Knut

SKEENDEN

Under tidig medeltid är det många händelser som sker. Den katolska kyrkan etableras och får en fast organisation. De hedniska sedvänjorna trappas ner eller omformas och får en kristen innebörd. Sedvanerätten förändras och blir till konkreta levnadsregler som beskriver individernas rättigheter och skyldigheter. Ätternas beskyddande av sina egna medlemmar upphör allt mer och individerna får både en frihet och ett ansvar för sina egna handlingar. Allt detta gör så att samhället får nya egenskaper medan andra går förlorade. Människorna började bete sig på nya sätt för att anpassa sig till de normer som kom smygande utifrån. Nya traditioner gav upphov till en förändring av kulturen. Steg för steg hittade man annorlunda vägar som man prövade. Ibland ändrade utvecklingen kurs, men hela tiden drevs den vidare av människor som undersökte sin miljö för att ta reda på vad den kunde erbjuda just för dem. Somliga fann vinstgivande möjligheter, andra fann döden men hoppades på att få belöning i himmelriket. Överallt fanns människor som ställdes inför förändringarna, vars tankar och handlingar sällan blivit dokumenterade och bevarade till vår egen tid. Därför måste vi försöka sätta oss in i deras liv och fylla ut luckorna med vår egen fantasi. Det medeltida samhället var fullt av aktörer som var och en hade sin roll. På samma sätt kan vi åter skapa en mängd levnadsöden och skeenden som berör tidig medeltid. Nedan följer bara några axplock som är hämtade från de huvudsakliga skeendena.

Aktörer

Ju högre upp i hierarkin man kommer, desto större behov hade personerna i regel att upprätthålla ett vidsträckt kontaktnät. Samtidigt blev också de viktigaste personerna i ett samhälle ofta uppsökta av andra med likvärdig ställning i en annan bygd eller ett annat land. Kungafamiljerna och de andra stormannafamiljerna hade ofta rikt förgrenade kontakter och gifte ofta in sig i varandras familjer. De skickade också ofta bud till varandra på olika sätt så att de kunde hållas underrättade om vad som tilldrog sig i andra bygder och länder. Katolska kyrkan hade också ett utvecklat kontaktnät ut över hela Europa för att ombesörja sina behov. Det kunde gälla allmän informationsspridning samt godkännandet och tillsättandet av personer i olika typer av ämbeten. Till detta kom alla abbotar, biskopar, präster och pilgrimer som av skilda skäl var på vandring i Europa. Handelsmännen å sin sida hade sina rutter och färdvägar som de följde, ofta år för år, vilka kunde föra dem långt bortom de katolska ländernas gränser.

Övergången från ett rike till en stat innebar stora förändringar av den urgamla samhällstypen som höll ihop Sverige. Individerna som tidigare hade tytt sig till sina släktingar och levt i en bygdegemenskap blev istället medborgare under en nyinrättad myndighet som tog sig rätten att fatta beslut rörande deras rättigheter och skyldigheter. På vilket sätt deltog eller påverkades de olika aktörerna vid denna tid?

Nedan följer en kortfattad redogörelse över skillnaden mellan ett rike och en stat och därefter kyrkans, kungens och folkets roll vid förändringen. Lägg gärna själv till stormännens, handelsmännens och trälarnas roll och fundera på vad de kan ha inneburit.

Både rike och stat har en hierarkisk struktur och det är stor skillnad mellan fattiga och rika. Båda har såväl trälarna som kungarna, men det kan vara

stor skillnad i deras arbetsuppgifter. Staten har däremot en form av medborgarskap som man föds till och som ger individen rättigheter och skyldigheter gentemot den myndighet som också reglerar och beslutar över individens rätt. För att upprätthålla detta krävs kontrollsystem. Riket saknar allt detta och bygger på en försvarsallians som fogar alla ätter och individer samman. De tvingas samarbeta och leva i endräkt eftersom varje konflikt hotar samhällsstrukturen.

Rike

fri sammanslutning av ätter
gemensamt försvar för bygdens trygghet
ätten står överst i rang
omfattar primärt folket
omfattar indirekt landet de bor i
individen är underställd ätten
konflikter hotar sammanhållningen
medborgarskap förekommer inte
flera lagar och religioner kan finnas
folkförsamlingarna fattar beslut
sedvanerätt reglerar konfliktlösning

subjektiva domar i gudarnas namn

beslutsfattare har främst skyldigheter
kungen får endast offentlig makt vid krig
kungen väljs av en folkförsamling
ätten äger jord, boskap och slavar

Stat

fast organisation av individer
beskattning för att bekosta försvaret

individen står underst i rang
omfattar primärt ett landområde
omfattar indirekt folket som bor där
individen är underställd staten
konflikter ökar kungens kontroll och makt
individen är en medborgare
en enda lag, en enda religion ska finnas
kungen och andra ämbetsmän fattar beslut
medborgarna har rättigheter och skyldigheter
domar efter lagtexten, som i sig är subjektiv
beslutsfattare har främst rättigheter
kungen har omfattande makt över folket

kungen utser sin egen efterträdare
staten äger genom sin myndighet indirekt såväl
resurser som individer

Kyrkans roll

Kyrkan var organiserad som en stat

Många har hävdad att det var kyrkans inflytande som var avgörande för Sveriges förändring till en stat. Till viss del är det rätt eftersom den katolska kyrkan var organiserad som en stat, där påven och hans närmaste fattade beslut om undersåtarnas rättigheter och skyldigheter. Dessutom ville de gärna att länder som saknade en fast myndighet utvecklade detta för att de lokalt i de olika länderna skulle kunna verka enligt den maktstruktur de själva hade haft sedan romarrikets tid. Däremot hade de inte kraft nog att påverka utvecklingen i enskilda länder. De kunde bara uppmuntra ledarna att genomföra förändringarna så snabbt som möjligt. Den nya teknik som präster och munkar kunde erbjuda för bönderna var sällan till någon större nytta. Södra Sveriges befolkning, samt deras förfäder sedan flera tusen år tillbaka, hade levt på kött- och mjölkprodukter. Odlingen var fortfarande marginell på dessa breddgrader.

Stiften bildades

När stiften långsamt antog alltmer stabila gränser i Sverige betydde det föga för landets organisation i sak. Däremot finns det skäl att misstänka att de nya inre gränserna i viss mån kom att bidra till nya landskapsgränser. Både Västergötland och Östergötland tycks ha bestått av ett flertal mindre landskap

tidigare, men sammanförts som en följd av en indirekt påverkan från den katolska kyrkans stiftsgränser. Samma sak blev det senare för Småland och Uppland.

Klosterordnar och kyrkobygganden

Inte heller skulle införandet av klosterordnar i Sverige påverka förändringen av landets organisation. Detsamma gällde för den intensiva kyrkobyggnaden i början 1100-talet. Kyrkorna av sten eller trä var mer en manifestation av de rika jordägarna, där de självständiga ätterna visade upp sig inför varandra. När Sverige fick ett eget ärkebiskopssäte placerades det i Gamla Uppsala i Uppland som tidigare hade varit platsen för riksblotet vart 8:e år och där man ännu under lång tid hade kvar marknaden, den så kallade distingsmarknaden. Även detta var yttringar och beslut som grundade sig på den maktstruktur som rådde mellan ätterna under rikets tid.

Skattefrihet

På 1190-talet fick den katolska kyrkan rätt att kräva in tionde av bönderna och år 1200 fick de skattefrihet på sina gårdar. Därmed hade de ställt sig utanför bekostandet av det gemensamma försvaret, vilket var grunden för sammanhållningen och samarbetet i riket. Kyrkan krävde skydd och underhåll, men bidrog inte själva på något reglerat sätt. Det fanns dock en hel del präster och biskopar som aktivt deltog i strider och på slagfälten. Härigenom visade de att det fanns alternativa organisationer för samhället och att man inte behövde eftersträva endräkt och lojalitet gentemot varandra.

Landskapslagarna

Det var när individerna lojalitet gentemot varandra upphävdes som den horisontella maktstrukturen bildades. Över folket sattes kungen och ärkebiskopen vilka successivt tog sig rätten att fatta beslut över folket, fattiga som rika, och tilldela dem rättigheter och skyldigheter. I och med det finns det skäl att anta att brottsligheten och splittringen i bygderna ökade. Därmed ökade behovet av nedskrivna regler, vilka kyrkan snabbt hjälpte till med att ge förslag till.

Kröningen av kungen

Det formella erkännandet av kyrkan som ett överhuvud och därmed en myndighet i Sverige som hade rätten att fatta beslut över folket kom i princip i början av 1200-talet i och med att kungen kröntes. Denna handling innebar att det var påven och den katolska kyrkan som ytterst bestämde över kungavalet och inte folket. Kyrkan lösgjorde sig också för egen del från de folkliga valen år 1248 när det bestämdes att folket inte fick välja biskopar utan att det var en fråga som sköttes internt av den katolska kyrkan. Först då hade kyrkan lyckats bli den myndighet i Sverige som man redan från början ansetts sig vara, men inte fått gehör för, varken av kungen, de rike eller de fattiga. Då var inte längre Sverige ett rike utan en stat.

Kungens roll

Avsatta kungar

När kung Olof skötkonung vägrade att hålla i riksblotet år 1020 fanns det inget annat val för svearna än att avsätta honom och insätta hans son Anund Jakob istället. Eftersom kungen även var överbefälhavare uppstod en stor risk för inbördeskrig, vilket dock avvärjdes varefter far och son fick dela på styret. Samma sak inträffade inför riksblotet 1084 när svearna avsatte den kristne

kung Inge d.ä. som också vägrade att upprätthålla riksblotet. Istället för att nå en förlikning samlade Inge sina trogna härstyrkor och tågade mot Uppland där han dräpte kung Blot-Sven och såg till att avskaffa riksblotet för gott. I gengäld intog kristendomen platsen som svenskarnas religion och därmed hade man släppt in den part som förordade en genomgripande förändring av samhället i riktning mot en stat.

Folkungarna

Som motpol till den katolska kyrkan och de aristokrater som arbetade för en förändring av samhället samlades stormän från hela landet och höll ihop mot den nya tidens idéer. Denna grupp kallades på den tiden för folkungar och ska inte blandas samman med folkungaätten, som för säkerhets skull kan kallas Bjälboätten för att därigenom minska risken för sammanblandning. Kungar kom och kungar gick, vilka antingen var på folkungarnas sida eller försökte bryta deras hävdande att organisationen av samhället i Sverige inte fick ändras, eftersom det fungerat alldeles tillräckligt bra sedan urminnes tider. Det var först under den sverkerska ättens tid på 1100-talet som systemet för kungens underhåll via särskilda gårdar började luckras upp och det fanns en möjlighet för kungen att börja införa fasta och årliga skatter på all jord i stora delar av Götaland. Men drygt hundra år senare hade både kyrkan och aristokraterna fått skattefrihet. De sistnämnda dock mot en motprestation.

Romersk rätt

Orsaken till att Sverige på ett mer definitivt och avgörande sätt blev en stat, och samtidigt avskaffade de sista reglerna som gällde för ett rike, tycks inte ha varit av ideologiska skäl. Istället kan vi se att det var ett redskap i maktkampen om kungavärdigheten. Av rent privata skäl och för att stärka sina egna möjligheter att bli kung närvarade jarlen Birger Magnusson på ett kyrkomöte i Skänninge 1247. Där fick han den påvliga kardinalens godkännande att nyttja den romerska rätten i Sverige, vilket innebar att begrepp som majestätsbrott infördes. Sveriges majestät var vid den tiden den veke kungen Erik Eriksson den läspe och halte som tycks ha gjort allt vad Birger jarl förordade. Därmed var det lätt att påskina att Holmger och Filip, kung Knut länges söner, var upproriska och att det var jarlens skyldighet att möta dem i strid och avrätta dem samt beslagta deras egendom. Verkligheten var dock en annan. Holmger Knutsson var mycket omtyckt och förmodligen betydligt mer förväntad som efterträdare till den barnlöse kungen än vad Birger jarl var. Genom att i kungens namn avrätta Holmger hade han stärkt sina egna möjligheter, men priset var att Sverige genomförde reformer som formellt sett gjorde landet till en stat.

Valdemar och Magnus ladulås

Birger jarls lömska spel gick om intet. Medan han var på korståg långt österut i Finland dog plötsligt den barnlöse kungen Erik Eriksson och på bara åtta dagar samlades de män som hade kungavalet i sin hand. Här beslöts det att kungatiteln inte under några omständigheter skulle få gå till jarlen Birger, som egoistiskt och svekfullt hade agerat mot sina egna landsmän. För att hindra det valdes istället hans omyndige son Valdemar och därmed stod det klart att Birger aldrig skulle kunna bli svensk kung. Krönikorna berättar att han blev ursinnig när han kom hem och fick höra nyheten. Som en följd av detta avstannade allt reformarbete och det blev först Birgers son Magnus ladulås som slutförde förändringen av Sverige och genomförde de införandet av en myndighet som fick makten att fatta beslut över hela det svenska folket. Myndigheten bestod av honom själv och ett mindre riksråd. Detta råd ersatte den

stora folkförsamlingen som tidigare hade hållits i Varv, troligen på den plats vid Varvsberget där fortfarande en del tror att slaget vid Gestilren stod 1210. Då var det kungen som sammanfattade vad folkförsamlingen hade kommit fram till, men från Magnus ladulås tid var det folket som upprepade besluten och lydde det som Magnus hade kommit fram till. Då först var Sverige en stat och inte längre ett rike.

Folkets roll

Ättens förenade egenskaper

Familjerna skötte ofta sig själva och bodde åtskilda från sina andra släktingar. Däremot var släktskapsbanden starka. Framför allt gällde det inom tre områden. Inför ett äktenskapsavtal var det kvinnan närmaste släkting som ansvarade för att det gick rätt till. Vid dråp fick hela slakten eller ätten hjälpa till att samla ihop böterna på den ena sidan och de som mottog boten skulle på samma sätt fördela den inom ätten. Slutligen var all jord indirekt ägd av ätten varför de hade förköpsrätt om någon enskild person ville sälja ärvd jord.

Gemensamt försvar

Vad som ytterligare stärkte banden mellan människorna och tvingade dem att samarbeta och leva i endräkt och samförstånd var att de hade ett gemensamt försvar. Alla friborna män, som alltså inte var trälar, över femton år tycks ha utgjort hela den samlade härstyrkan. Av dem var det sedan ett urval som ständigt låg i träning och blev elitkrigare. På så vis fanns det en förtröstan och inbyggd lojalitet i den typ av organisation i samhället som vi kan kalla rike och som förekom under hela järnåldern och förmodligen under bronsåldern. Det vi inte vet lika mycket om är rikens storlek och gränser men vi bör inte underskatta deras omfattning.

Skatter

I början av medeltiden avskaffades successivt samarbetet mellan familjerna vilket sträckte sig över hela riket. Till slut upphävdes även hela krigsflottan i Mälaren som omfattade 5000 man och 200 skepp. Istället infördes en rättvist fördelad betalning så att kungen kunde köpa dessa tjänster. Dessa skatter utgick från jorden och hur många gårdar man ägde. För inkomsten kunde kungen värva utländska legotrupper och bygga borgar både mot yttre fiender och sina egna undersåtar. Från och med den här tiden upplöstes den inre lojalitet som varit rådande sedan urminnes tider. Det militära samarbetet som höll ihop bygderna var borta. Likaså var den stora folkförsamlingen borta, där de friborna tidigare hade diskuterat gemensamma frågor tills endräkt rått. I dess ställe kom riksrådet där bara ett mindre antal personer satt, vilka i regel var kungatrogna.

Rättigheter och skyldigheter

När oron ökade i landet och alltmer lagar skrevs som reglerade individen liv förändrades den enskildes liv en gång för alla. Precis som den enskilde individen själv var ansvarig inför Gud och Kristus huruvida denne skulle komma till Himlen eller Helvetet på Uppståndelsens dag och efter vistelsen i skärelden, ställdes plötsligt den enskilde till svars för sina handlingar. Kyrkan var inte sena med att förse lagmännen med kristna lagtexter från andra länder som betonade just detta. Tidigare hade varje person handlat i enlighet med de många gudarnas vilja och var alltid, juridiskt sett, en del av sin släkt eller ätt. Från tiden kring 1200-talet försvann de forna banden som delade ansvarsbör-

dan och individen ställdes som ensam ansvarig direkt under den nybildade myndigheten som tog sig rätten att fatta beslut och kontrollerade så att besluten efterlevdes.

Kyrklig vigsel

När bygdens och rikets gemensamma försvar var borta och ättens juridiska självständighet ersatts av individuellt ansvar inför kungen, återstod bara ättens inflytande över äktenskapsavtalen och jordägandet. Men redan på 1200-talet infördes prästlig vigsel som en ersättning till ätternas avtal. Därmed kunde även personer gifta sig i sådana fall där deras släktingar var emot ett äktenskap. På så vis minskades ättens och släktens betydelse ytterligare.

Personlig frihet

De enskilda personerna behövde inte längre samarbeta med sina släktingar eller med sina grannar i bygden. Var och en kunde göra precis som man ville, bara det inte var olagligt enligt de texter som lagmannen skrivit ner. Här uppstod den personliga friheten men också grunden för en social otrygghet, eftersom all trygghet vilade i händerna på den myndighet som införts som en ersättare till folkförsamlingarna och ätterna. Sverige var inte längre ett rike utan en stat.

EGNA STUDIER

Avsikten med det här kapitlet är att du som läsare nu får skriva klart boken själv. När man berör skeenden och händelser där människor varit inblandade handlar det inte längre om enbart fakta och teorier. Det handlar om inlevelse och det kan inte alltid beskrivas i en bok. Det kan bara ske i vars och ens eget huvud och utformas utifrån individens egna kunskaper, referenser och erfarenheter. Därför fortsätter nu boken i dina egna tankar. För att hjälpa till har jag arrangerat olika miljöer och försöker betrakta dem ur olika perspektiv eller gett dem olika egenskaper. Resten vill jag att du gör själv.

Platserna berättar

Lär dig förstå samhället och dess struktur under tidig medeltid. Fundera över följande. Svaren ska inte bara ta fasta på beskrivningen i sig och dess objekt eller substantiv, utan mer se till relationerna och värderingarna som ligger bakom objekten. Då först når man fram till de oändliga svaren som bara läsaren råder och styr över. Här framträder möjligheter, effekter, konsekvenser och känslor istället för fakta.

Nu är Du i **Västergötland**

- återge landskapets storlek på annat sätt än enbart geografiskt
- återge befolkningens åldersfördelning, rikedomar, försörjning etc
- vem bestämmer i landskapet och i de enskilda bygderna
- hur var landskapet organiserat och indelat, samt varför var det så
- hur skyddades befolkningen i händelse av krig
- vem bestämde över vad som var rätt och fel
- beskriv järnframställningen

Nu är Du vid ett **kloster**

- beskriv de viktigaste delarna i byggnaden samt miljön runt om
- beskriv några vardagliga händelser
- återge vilka som är här, deras härkomst och varför de kommit hit
- beskriv klosterordnarnas roll gentemot varandra, påven och biskopar
- beskriv skillnaden mellan ett kloster och ett konvent
- beskriv abbotens uppgifter
- återge klostrets betydelse för den omgivande bygden

Nu är Du vid en **kyrka**

- beskriv viktiga delar i byggnaden och deras ungefärliga datering
- vad är utmärkande för rundkyrkor och vad är orsaken till det
- vilka personer kunde en kyrka vara vigd till
- vilka personer och händelser kan förekomma i kyrkmålningarna
- beskriv vad som sker vid mässa, dop, vigsel och begravning
- beskriv kyrkobyggnadsperioden och finansiärerna
- återge var man byggde kyrkor någonstans och var man inte gjorde det
- beskriv prästens utseende och uppgifter
- beskriv prästgården
- återge vilka som kommer hit, när det sker och varför

Nu är Du vid en **borg**

- beskriv borgarnas utveckling i Sverige
- hur stor är variationen i utseende och funktion
- återge vilka som är där och varför
- hur lång tid tog det att bygga en borg
- beskriv hur man kan försvara en borg
- beskriv hur man kan inta en borg
- hur fick man besked om fienden var på väg
- återge borgens betydelse för den omgivande bygden
- beskriv hur vårdkasar kan ha använts

Nu är Du vid ett **slagfält**

- vilka vapen förekom och hur vanliga var de olika typerna
- vilka typer av krigare var med och hur organiserades de
- beskriv stridstekniken under järnålder och tidig medeltid
- beskriv olika strategier på slagfältet
- beskriv ett tänkt eller verkligt sjöslag
- vad händer efter striden med alla slagna krigare
- återge slagfältens utbredning i Sverige och varför det blivit så
- återge svenskarnas krig i utlandet
- beskriv nordbornas deltagande i korståg
- vad gjorde den omgivande befolkningen före, under och efter striden

Nu är Du vid en **stad**

- gör en allmän beskrivning av hur det bör ha sett ut här
- återge hur många och vilka som var här året runt
- nämn några marknadsdagar
- vilka är där enbart under marknaden och varför
- vad säljs här och vad kostar det
- hur ser hantverkarnas och handelsmännens hus ut
- vilka övriga byggnader finns här
- hur skyddas handelsmännen och deras varor
- hur kom handelsmännen hit

Nu är Du vid en gammal **by**

- beskriv hur det förmodligen såg ut här i byn
- hur var tillgången på färskvatten och skog
- återge något om vilka som var ägare till hela byn eller byns gårdar
- beskriv vad som händer när en ägare vill sälja en gård
- återge livsöden som väntar en nybildad familj som vill bli landbor (arrendatorer)
- beskriv gårdarnas storlek, antal människor, bruksmetoder och avkastning
- hur reglerades gränser mellan gårdarnas andelar i byn samt mellan olika byar
- återge vad som kan hända om någon vill etablera en ny gård på icke-odlad mark
- hur var byn skyddad mot djur och främlingar
- vilka allmänningar hade de tillgång till
- hur mycket betalade de i skatt och arrenden
- återge händelser när jarlen med följe kommer för att övernatta

- hur var människorna klädda och hur tvättades kläder
- nämn något om deras språk
- nämn något om deras tankar, tro och vidskeplighet
- återge vad gårdarna i byn kallas för
- tolka och datera några olika typer av ortnamnsändelser

Nu är Du vid en gammal **väg**

- beskriv vilka som färdades här, varför och hur det gick till
- beskriv vägens standard
- hur långt brukade man färdas på en dag
- hur tog man sig över våtmarker samt genom skogar
- hur hittade man till avlägsna platser
- vad gjorde man för att försvara sig själv och sin packning

Nu är Du vid en **tingsplats**

- vilka är där och varför
- hur ofta höll man ting
- vilka mål kan föras fram
- vad kommer att hända under dagen
- vem leder förhandlingarna
- hur pass förväntade är de kommande domarna
- vilka typer av domar kan förekomma
- vem förkunnar domarna och vem verkställer dem

Nu är Du vid ett **dop**, en **vigsel**, respektive en **begravning**

- vilka är där
- vem gör vad och varför
- vad måste göras på vissa särskilda ställen
- vilka områden i eller vid kyrkan var förbjudna, för vem och varför
- beskriv ett händelseförlopp
- vilken innebörd hade dopet / vigseln / begravningen för individen
- vilken betydelse fick dopet / vigseln / begravningen för samhällets utveckling

Nu är Du vid en **skog**

- vilka är där, när då och varför
- vilka får nyttja skogen och till vad
- beskriv hur stor den är och vad som växer här
- återge vad det är som betingar skogens gränser

Ett kronologiskt perspektiv

Om vi använder det kronologiska perspektivet på tidig medeltid sammanväver vi platserna med personerna och återger ett skeende. Det finns många sådana skeende som vi kan ta fasta på för att berätta historier om vad som hände vid denna tid. Nedan följer några exempel. Gör gärna egna små sammanställningar av detta slag utifrån de uppgifter som du kan få fram, eller omforma exemplen nedan och gör dem till mer utförliga berättelser. Det som är viktigt i det här kapitlet är att betona förändringar som inträffade under en viss tid.

Från kungar till bönder

Ofta är det oerhört svårt att nå fram till folket och finna deras historia. Släktforskare kommer en bit på väg och vill gärna komma till platser där deras förfäder bott. Går vi tillbaka 30 generationer och kommer till medeltiden början är antalet förfäder oerhört stort och omfattar ofta alla gårdar i en eller flera socknar, samt gårdar i ett flertal härader. Den som från början bara utgick från fattiga bönder och torpare hittar snart hemmansägande bönder och det är inte ovanligt att spåren leder till adliga ätter och strax senare till kungliga familjer. I väntan på bevis på motsatsen kan vi alla tills vidare utgå från att vi är ättlingar till de kungaätter som rådde för landet i början av medeltiden. I övrigt kan vi tänka oss att vi är släkt med bondefamiljerna på var och varannan gård i de bygder vi vet att de härstammar ifrån. Fattiga eller rika spelar ingen större roll. Alla människor har sitt levnadsöde och de är händelserna som i regel intresserar oss, oavsett om uppgifterna omkring människorna i fråga bygger på fakta eller våra egna fantasier när kunskapen tagit slut.

Präster, lagmän och handelsmän

En del personer kunde genom sina egna förtjänster och framträdande egenskaper få ett erkännande och tilldelas uppdrag eller ämbeten som i vanliga fall var avsedda för personer som kom från familjer med större inflytande. På så vis kunde vissa personer öka sitt inflytande och sin rikedom. Omvänt var det många söner till rika familjer som inte kunde upprätthålla samma status, varken i rikedom eller tilldelning av ämbeten, som vad deras förfäder hade haft. Alla kungasöner kunde inte bli kungar och alla jarlasöner kunde inte bli jarlar. Många fick nöja sig med en sämre lott än vad deras fäder hade haft. Härigenom var det somliga släktgrenar som gjorde karriär medan andra sjönk ner till böndernas eller rent av till de ofrias nivå.

Bland präster, lagmän och handelsmän finner vi främst personer från de rikare familjerna. Prästyrket gav både status och en god inkomst, lagmannen skulle komma från en familj med hög aktning och handelsmannen behövde förhållandevis ofta ett skepp eller äga en del av ett skepp och de var inte billiga. Deras namn framskymtar ibland i de skrivna handlingarna eller i runtexter men sällan får vi någon större insikt i deras livsöden. Det är först under medeltidens slut som uppgifterna börjar bli lite mer fylliga. Prästens yrkesuppgifter förändrades inte särskilt mycket under medeltiden, men den ökade betydelsen av vigseln och återinförandet av celibat gick inte omärkt förbi. Lagmannens roll tycks dock ha varit under ständig utveckling. De allra första lagmännen i början av 1000-talet tycks mer ha haft rollen av en gode,

innan de hedniska ritualerna försvann och renodlade ämbetet till en juridisk uppgift. I takt med detta utökades de permanenta och senare nedskrivna reglerna och lagarna, vilka dock förändrades kraftigt ända till 1300-talets början. Handelsmännen tillvaro var kanske till vardags oförändrad över lång tid. Varor skulle säljas och köpas och priserna var någorlunda konstanta eftersom produktionen sällan förändrades. Däremot for man till olika länder och dess städer eller marknadsplatser under olika perioder som emellanåt avlöste varandra, beroende på krig, politik eller andra omständigheter. Även inom landet skedde förändrade villkor för handelsmännen.

Man skulle kunna tro att de lagtexter som växte fram under 1200-talet ger oss en god bild av hur samhället var ordnat och hur folk hade det. Så är det tyvärr inte. Lagarna utgår bara delvis från den sedvanerätt som praktiserades under järnåldern och vid övergången till medeltiden. I övrigt är de hämtade från lagsamlingar i andra länder och från den rättsuppfattning som var rådande i den katolska kyrkan.

Bondebefolkning

Det som inte förändrades särskilt mycket var böndernas livsvillkor. De fortsatte att ha en kost som baserades på kött- och mjölkprodukter. Odlingen av spannmål tycks i första hand ha bedrivits för att underlätta betalningen av skatter och arrenden. Storleken på befolkningen var betydligt mindre än idag. Beräkningar visar att Skaraborg bara hade en befolkning på omkring 35000 personer i mitten av 1600-talet. Med tanke på att det dröjde runt 200 år för bygderna att återhämta sig efter digerdöden som drog fram i mitten av 1300-talet kan vi räkna med att Skaraborg även hade en befolkning på drygt 30000 personer i början av 1300-talet. Eftersom det inte finns några skäl att anta att befolkningens storlek ökade mer än marginellt under seklerna dessförinnan kan vi utgå från att detta befolkningstal i stort sett också gäller för en stor del av järnåldern. Först när vi kommer tillbaka till bronsålderns början eller mitt, runt 1500-1000 f.Kr., kan vi räkna med en halvering av den befolkningsstorleken.

Avkastningen på gårdarna kunde variera en hel del mellan olika bygder. En del faktorer var dock likartade överallt. Fram till 1800-talet fick man endast omkring 3,5 tunnors skörd på 1 tunnans utsäde under ett normalt år. Av detta kan c:a 1,5 tunnor frånräknas till nytt utsäde och tiondeskatten. För arrendebönderna kan ytterligare drygt en tunna dras av till arrendet. Den återstående delen blir ändå relativt stor. I exempelvis Gökhemms socken där 6 gårdar av 7 var arrendegårdar fram till 1600-talets slut, var avkastningen i genomsnitt räknat per person och dag omkring 0,5 liter omald säd, 40 gram nötkött, 30 gram får- och getkött, 50 gram smör och 5 gram får- och getost. Fisk kunde också ingå. Till detta kom lök, kål, örter, äpplen och andra odlade växter och frukter. Detta var i varje fall vad som återstod sedan tiondeskatten hade betalats men innan andra skatter och avgifter var betalda. Det som tillkom var arrendet, mantalsskatten och de övriga skatterna som blev allt vanligare från och med 1500-talets slut. Arrendet på en gård om 1 mantal motsvarade per person och dag ungefär 30 gram smör, med det betalades i regel i spannmål istället. Räknat per år och gård motsvarade arrendet allt spannmål som gården gav i avkastning. Därför blev det i stort sett ingen spannmål kvar till bönderna och deras försörjning, utan den var mest till för att betala skatter och arrenden.

Biskopsval

I ett påvebrev från 1250 framförs klagomålet att konungen och stormännen valde ut biskoparna i Sverige under bifallsrop av en larmande folkmassa. Så hade det varit sedan urminnes tider men med Skänninge möte 1248 förändrades mycket. När exempelvis Bryniolf Algotsson blev utsedd till biskop i Skara i full kanonisk form år 1278, skedde det genom en av domkapitlet utsedd tremannadom. Två av de tre var Bryniolfs egna bröder och den tredje avgick omedelbart därefter från domprostämberet. Därefter återstod själva vigningen till biskop vilket påven skulle utföra och man kunde skilja på det tidigare systemet med valda biskopar och det senare med vigda biskopar. Denna strid om vilka principer som skulle gälla vid tillsättandet av en biskop började långt tidigare. I Skara domkyrka finns en stavkorshäll, som på grund av stilen med de begynnade liljorna kan dateras till tiden omkring sent 1100-tal, vilken har texten "Benedictus electus". Det betyder ordagrant Bengt som blev vald, och syftar på att han alltså inte var vigd. Man kan tänka sig att texten är satt där i rent propagandasyfte för att påminna om hur omtyckt som biskop Bengt den gode var och hur bra det gick när folket fick bestämma. Det enda som folket hade att rätta sig efter var att biskopen skulle vara bondeson, vilket endast utslöt söner till präster. År 1248 var mer än hälften av prästerna i landet barn till präster, vilka betraktades som oäkta barn eftersom de inte fick förekomma enligt kyrkans lagar och levnadsregler.

Arvet efter kung Sverker d.ä.

Med de lagar som gällde för arv under tidig medeltid kan vi se att en mycket märklig utveckling utspelade sig kring Sverkers ättlingar. Först delades förmögenheten som bestod av ett större antal gårdar och byar mellan barnen men när de sedan dog undan för undan blev det först arv till syskon och sedan till deras barn. Till slut framstår två barn som de slutgiltiga arvingarna efter Sverker d.ä. och som sedan förde godsen med sig till sina ättlingar. De två var Sverkers son Karl Sverkersson och märkligt nog hans styvdotter Sofia. De bådas ättlingar blev inte särskilt talrika varför arvet hölls ihop för varje generation vi kommer framåt. Till slut kommer vi fram till äktenskapet mellan Sofias ättling Svante polk och Karl Sverkerssons ättling Benedikta, varvid godsen sammanförs igen och ärvs vidare av deras ättlingar på samma sätt som Sverker d.ä. för dem vidare. På så vis var det som om tiden stått still.

Sverkers arvingar och vilka som ärvde dem i sin tur

Johan jarl	→ (dotter), Karl, Kol, Burislaw, Sune sik, Sofia
(dotter)	→ Karl, Kol, Burislaw, Sune sik, Sofia
Karl	→ sonen Sverker Karlsson, Helena, Benedikta
Kol	→ Burislaw, Sune sik, Sofia
Boleslaw	→ Sune sik, Sofia
Sune sik	→ Sofia
Sofia	→ kung Valdemar II av Danmark, hertig Knut, Svante polk

Kungarnas egna nyckelord

Kungarnas livsöden kan vi ofta läsa om i olika skrifter vilka återger vad de har gjort, men sällan berörs frågan varför de valde att göra just på det här sättet och vad de tänkte strax före och efter händelsen. Beskriv händelser omkring följande kungars livsöden samt återge tankar kring varför det inträffade hände. Använd gärna nyckelorden.

Den urgamla kungaätten och en sidogren

Erik segersäll - Fyrisvallarna, Danmark, kristet dop, äktenskap, Sigtuna, danagäld

Olof skötkonung - Svolder, Jämtland, mer danagäld, döttrar, Torgny lagman, myntprägling, Husaby, Friggeråker, Ö.Gerum, Agnestad, avsättningen som kung, Ingegerd

Anund Jakob - tillträdet, Helgeå, kolbränna, dottern Gyrid, Sven Estridsson, Ingvarståget

Emund gamle - Osmund, Skara, gränsreglering (?), sonen Anund, döttrar

Anund - som skrattade

Stenkilska ätten och sidogrenar

Stenkil - fadern och modern, Stenarna i Levene, biskopar och hednareaktion

Hallsten - Alvastra

Håkan röde - Levene, runsten på Adelsö

Inge d.ä. - riksblot, hednatemplet, kroppslängd, Vreta, Eskil, Kungahälla, dotter, Skara domkyrka, kyrkbyggande, Kållandsö och Foxerna, Husaby, Hånger, Varnhem, Lunds ärkebiskopssäte

Filip - hans förnamns ursprung, Vreta

Inge d.y. - Botvid, förgiftning, Vreta

Ragnvald - eriksgatan, Karleby, Näskonung

Magnus Nilsson - götarnas val, fader, hednareaktion, Rikissas äktenskap, Kalmare ledung, Foteviken

Sverkerska och Erikska ätten

Sverker - Kaga, Kungahälla, Karl Sunesson från Edsvära, Uppsala domkyrka, Alvastra och Nydala, Varnhem, kyrkobyggande, Linköpings kyrkomöte, änke-äktenskapen, Jon jarl, danskt anfall, julotta, Alvastra, kapell

Erik den helige - morfadern, Varnhem, korståg, biskop Henrik, gamla Uppsala

Magnus Henriksson - fader, brodern Ragnvald, Örebro, Birger brosa

Karl Sverkersson - Örebro, Gudhem, Stefan från Alvastra, Visingsö, Alvastra

Knut Eriksson - Gottorm jarl, Bjälbo, Birger brosa, korståg, Johannitorden, Sigtuna, svensk härhjälp, myntprägling, Bengt den gode, Agnestad och Dimbo, Cecilia, Eriksberg, Varnhem

Sverker Karlsson - svärfadern, tionde, korståg, kyrklig skattefrihet, Älgårås, Lena och Gestilren, Knut jarl och Folke jarl, estnisk flotta, Alvastra

Erik Knutsson - Älgårås, Lena, Gestilren, kröning, hustru, Visingsö, Varnhem

Johan Sverkersson - Finland, Linköping, Baltikum, Karl döve, Rom, 15 år, 21 år, Visingsö, Alvastra

Erik Eriksson den läste och halte - 0 år, 6 år, 8 år, 13 år, 34 år, Snorre Sturlasson, Äldre Västgötalagen, Tyska orden, Olustra, Danmark, korståg, jarlarna Ulf fase och Birger Magnusson, fler predikobröder, Skänninge möte, Sparrsäter, hustru, Gudhem, Vinköls dopfont, Varnhem

Knut långe - Olustra, predikobröder, Varnhems kloster, Sko, Holmger och Filip samt deras ättlingar, Ymseborg

Bjälboätten

Valdemar - kungavalet, modern och fadern, Jönköping, Herrevadsbro, jarlaämbetet, handelsavtal, Kungslena 1257, Mechtild, ledungsflottan, Long, Varnhem, Rom, Hova, Danmark, Nyköping

Magnus ladulås - hertigdöme, hertig Erik, hustrun, Aros och Nya Uppsala, Hova, Skara, Axvalla, Ettak, Jönköping, Alsnö, Skänninge 1280 och 1284, Vreta kloster 1244 och 1288, Algotssönernas ätt, Visingsö, Riddarholmen

Birger Magnusson - förmyndarregering, Uppland, marsken och hans dotter, Yngre Västgötalagen, Söderköping, Arboga kyrkomöte, hertigarnas makt, Kungslena, Håtuna, Danmark, bröllopet i Oslo, Nyköping, Ringsted

Drottningar som förenade och förändrade

Det finns åtskilliga kvinnor i släkktabellerna som fått en avgörande betydelse i allianserna mellan ätter och länder. Både döttrar, systrar och änkemödrar användes som brickor i spelet om makten och inflytandet eller som på annat sätt haft inflytande på händelser. Männen valde å sin sida sällan hustru för kärlekens skull utan oftare för att uppnå vissa allianser eller effekter. Fundera över hur de äktenskapliga förbindelserna kan ha påverkat banden mellan olika familjer. Nedan nämns en del av de kvinnor som kan vara värda att fundera mer på. Komplettera gärna listan med fler namn.

Den urgamla kungaätten och sidogren:

Erik segersäll, Olof skötkonung, Anund Jakob, Emund gamle, Anund

Sigrid storråda

Tyra Haraldsdotter

Ingeborg Olafsdotter

Ingegerd och Astrid Olofsdöttrar

Gyda Anundsdotter

Stenkilska ätten och sidogrenar:

Stenkil, Hallsten, Håkan röde, Inge d.ä., Filip, Inge d.y., Ragnvald, Magnus Nilsson

NN Emundsdotter, gift med Stenkil
Ulfhild Håkonsdotter
Helena, syster till Blot-Sven
Helena från Götene
Margareta fredkulla
Kristina och Katarina Ingesdöttrar
Ingrid Ragnvaldsdotter
Ingegerd Knutsson

Sverkerska och Erikska ätten:

Sverker, Erik den helige, Magnus Henriksson, Karl Sverkersson, Knut Eriksson, Sverker Karlsson, Erik Knutsson, Johan Sverkersson, Erik Eriksson, Knut länge

Rikissa Boleslavsdotter
Cecilia Svensdotter
Kristina Björnsdotter
Kristina Stigsdotter av Hvideätten
Birgitta Haraldsdotter
Ingrid Ylva
Sofia Magnusdotter
Benedikta Ebbesdotter av Hvideätten
Ingegerd Birgersdotter
Rikissa Valdemarsdotter
Katarina Knutsdotter
Helena Sverkersdotter
Katarina och Benedikta Sunesdöttrar
Ingrid från Skänninge

Bjälboätten:

Valdemar, Magnus ladulås, Birger Magnusson

Ingeborg Eriksdotter
NN Magnusdotter, gift med Sigtrygg Bengtsson (Boberg)
Mechtild, dotter till Adolf IV av Holstein
Sofia och Jutta Eriksdöttrar
Hedvig, dotter till Gerhard I av Holstein
Ingrid Svantepolksdotter
Märta Eriksdotter
Kristina Tyrgilsdotter
Ingeborg Håkansdotter

Skeenden temavis

Försök att levandegöra ett skeende genom att välja ett tema. Nedan följer en rad teman och nyckelord som kan kopplas till dem. Komplettera gärna med egna teman eller nyckelord.

Nyckelord

Källor

- Ämnen - historia, arkeologi, religion, etnologi, kvartärgeologi, biologi, psykologi
- Historiesyn, perspektiv, värderingar, tolkningsbredd

Politiskt

- Sverkerska och erikska ättens medlemmar samt bjälboätten
- Partipolitik, folkungarna, rike och stat
- Viktiga orter, kungligt, kyrkligt, folkligt, rättsligt, speciella intressen
- Utlandet, påvens intressen, sändebud

Sverige

- Orter, socknar, häradar, hundare, skeppslag, bon, stift, landskap, riksgränser
- Utlandskontakter, bildning, studier, resor, pilgrimsleder

Samhälle

- Kung och riksråd, kyrka och påve, de friborna och trälarna, hantverkare och handelsmän
- Jordägandet, befolkningsmängd, hierarki, boskap, spannmål etc, avkastning, försörjning
- Åker, äng, utmarker, allmänningar, skogar
- Ätten eller släkten, de friborna och trälarna, arv
- Ämbeten - jarl, lagman, marsk, drott, kansler, riksråd, riddare, väpnare, präst, biskop, prebende, munk, nunna, abbot och abbedissa, djäkn, dräng och sven, brytar, rättare
- Skatter - natura och ledungsflottan, jordskatter och tionde etc
- Folkliga mötesplatser - (blot,) ting och marknad
- Rikets försvarssystem - hird, Uppsala öd, befästningar
- Landskapslagarna, rättsväsendet, ätterna/släkterna och tingen
- Vägar till lands och till sjöss, rastplatser, broar
- Skrivkonst, pergament, runor, sigill
- Hus och gårdar, ägande och arrende, fogdar, byäldste och byallmänningar
- Arbetsuppgifter och arbetsfördelning, könsroller, kläder och redskap
- Hospital, kloka gummor, medicin och magi
- Sång, spel, dans, underhållning, klä ut sig, högtidsdagar

Krig

- Korstågen mot Jerusalem, Sveriges korståg mot Finland och Baltikum, Djingis Khan
- Hird och ledungsflotta, stridsteknik, befästa anläggningar, vapenmärken, härstyrkans försörjning

Handel och hantverk

- Marknadsplatser och städer, export, återkommande datum, distingsmarknaden
- Myntning, köpkraft
- Handelsvillkor, hantverkare, järnutvinning

Kyrka och religion

- Katolska kyrkan, grekisk-ortodoxa kyrkan, islam, buddhism, schamanism
- Kristnandet, stift och socknar, kapell, offerplatser
- Traditioner, sägner och berättelser, seder och bruk
- Helgon, namnsdagar, pilgrimer, relikier
- Byggandet av kyrkor och kloster, ordnar
- Dop, bröllop, gravläggningsregler, gravmarkeringar
- Klosterregler, finansiering, tionde, peterspenning, stommen, skattefrihet
- Konst, målningar, skrank, krucifix, madonnabilder etc, altaren, böcker

Livet nu jämfört med forntiden

(fram till 1600-talet)

Ofta kan det vara svårt att förstå sig hur det vara att leva förr i tiden. Om vi jämför livssituationen då med hur det är nu kan vi räkna upp många skillnader som är betydande. Utöka gärna listan nedan eller skriv om den efter dina egna uppfattningar.

Det är fantastiskt

- att kunna pensionsspara, och inte tro att livet tar slut före 30 års ålder.
- att få uppleva både sin farfar och farmor och sin morfar och mormor som gamla, och inte bara höra berättas om dem av sina föräldrar efter deras tidiga bortgång.
- att ens syskon har stor chans att få leva lika länge som man själv, och inte att många av dem dör som barn i sina föräldrars knän.
- att sjukvården hjälper till och lindrar smärtor och sjukdomar, så man slipper få bestående men eller dö i unga år.
- att ha en tandläkare, så man har kvar tänderna som dessutom är i gott skick efter 30 års ålder, så man inte blir tandlös eller får dem kraftigt nedslitna.
- att kunna sova i ett rum där det är runt 20° C och inte strax under 15°C eller ännu kallare.
- att få sova i en egen säng, och inte tränga ihop sig med många andra under vintern för att slippa frysa ihjäl, samt att slippa boskap i rummet där man sover.
- att få sova i lugn och ro och aldrig behöva oroa sig för nattliga överfall eller krig.
- att få äta så mycket kött, ägg, grönsaker och frukt man vill samt dricka rikligt med mjölk, även om en del produkter kan hålla lägre kvalitet än tidigare.
- att ha ett arbete eller få bidrag som gör att man alltid har inkomst nog att överleva, även om det blir missväxt, boskapen dör eller det blir kraftigt försämrade tider.
- att ha tid och möjligheter att kunna utbilda sig och lära sig mer om sådant som man är intresserad av.
- att man genom arbete, tur och skicklighet har möjligheter att uppfylla sina drömmar, och inte behöver se sin livsbana som någonting förutbestämt.

Det är inte fantastiskt

- att se människor omkring sig som fortfarande är missnöjda och kräver mer.
- att antalet överviktiga människor ökar kraftigt.

- att mystiken och andligheten i omgivningen ersatts med vetenskapliga förklaringar på allting, även rörande sådant där det inte finns några vetenskapliga förklaringar.

ATT VARA EN GUIDE

”Inte kan väl jag!”, säger de flesta men om man granskar guider lite noggrannare är variationen stor. En del har förvånansvärt begränsade kunskaper. Ibland är de både dåligt pålästa och har omfattande felaktigheter i sina framställningar. Andra tycks vara som levande uppslagsböcker, men ingen guide är perfekt. Det är fortfarande upp till den enskilde besökaren att söka svaren oavsett om det kommer från en guide eller någon annanstans ifrån. Därför behöver man bli sin egen guide om man vill få fram sådana svar som mättar och tillfredställer oss.

Om man guidar andra måste man inte ha läst alla böcker och kunna svara på alla frågor från den guidade gruppen. Det allra viktigaste när man guidar är att skilja på fakta och spekulationer. Tala alltid om ifall och i så fall när guidningen går över i spekulationer och gissningar.

Alla kan guida både sig själva och andra. Det är inte guiden som ska stå till svars för äktheten och källan till fakta och teorier, utan guiden förmedlar bara vidare sådana uppfattningar som anses vara sant och riktigt. Men det finns ibland många uppfattningar av vad som är sant och riktigt. Blir någon irriterad eller rent av arg får man hänvisa till de forskare som har fört fram åsikterna. Då kan det vara bra och veta vem man ska skylla på.

Glöm inte bort att många besökare blir oerhört glada över att hitta fram till platserna och komma till de rätta ställena och att dessutom få höra några ord om platsen. Besökarna är ofta tacksamma och har i regel själva valt att få följa med på resan, varför de sällan är sura och buttra. Däremot finns det en del bussar med besökare som är mer intresserade av att få gå runt själva och bara väntar på kaffet. Då kan det vara svårt eller av omöjligt att hålla ihop gruppen. Dessa frivandrare brukar dock själva ha god kontroll på gruppen och komma tillbaka när det är dags att åka vidare.

Det fulaste man kan göra mot en guide är att påstå inför resten av gruppen att denne har fel. Eftersom det trots allt händer då och då, måste man som guide vara beredd på det när som helst. Diplomatiska personer meddelar sina avvikande åsikter vid annan tid under resan när inte de andra hör på.

Utöver guidens förmedling av kunskaper och stämningar, är guiden som en kapten på en båt i stormigt hav. Det gäller att hålla ihop gruppen och ge dem ledning av och på bussen samt hur de ska gå och var de ska stå. Därför är det bra om man redan i förväg vet var man själv vill stå och var man vill att gruppen ska vara.

Vägen mellan fakta och fantasi

Stimulera besökarnas fantasi och ge dem fakta så att de kan tänka längre och djupare. Det som de allra flesta önskar sig är insikter och förståelse, där man kan levandegöra sina förvärvade kunskaper. Här används objektiva fakta och teorier av fantasin och blandas med subjektiva värderingar varvid man uppnår ett resultat där olika möjligheter utspelar sig. Avsikten med fakta, både för forskare och amatörer, är att den stimulerar fantasin. Omvänt är fantasin förutsättningen för all forskning och på så sätt även för de fakta som kommer fram. Därmed kan man säga att fakta och fantasi är som motpoler när en pendel gungar fram och tillbaka. Vägen måste hållas öppen både fram och tillbaka mellan dessa poler.

Det viktiga är inte att alla fakta och allt viktigt om platsen kommer med i visningen. Ofta är det viktigare att besökarna får en viss inblick i platsens betydelse och att den del eller det tema man valt i sin presentation blir bra.

Kunskap är relativt

Det allra viktigaste när man ska lära sig något är att ifrågasätta. Olika personer kan ha helt olika svar. Ju mer man kan ifrågasätta för att söka svaren, desto bättre. Först ifrågasätter man läroböcker, därefter de akademiker och amatörforskare som skrivit dem, och slutligen ifrågasätter man sin egen uppfattning. Då har man nått de fulländade djupen på all kunskap.

Att vara guide

När man guidar kan nästan vad som helst inträffa som inte ingår i beräkningarna, men en hel del saker tillhör det förväntade. Lyssna på råd och tips från andra guider och hör vilka erfarenheter de har.

Som guide är man representant för bygden och besöksmålen och bör uppträda som en ambassadör för dessa. Ju mer förberedd man är eller uppträder som när det dyker upp oväntade frågor eller önskemål, desto bättre. Om guiden blir osäker påverkar det hela gruppen. Stå stadigt, vad som än händer.

Retorik

Utgå från retorikens grunder, som syftar till att övertyga människor. Den omfattar tre grundpelare (ethos, logos och pathos) som bör vävas samman, men det finns också tre sätt att övertyga sina åhörare (docere, delectare och movere). En bra guide tänker inte på detta utan agerar efter dessa regler ändå och på ett naturligt och avspänt sätt. Fundera på vad som händer om man medvetet bryter mot dessa regler.

Ethos – Avser förmedlarens trovärdighet som ska berätta något. Guidens kläder, attityd och personlighet präglar trovärdigheten i det som sedan sägs.

Logos – Avser de argument och påståenden som läggs fram. De behöver inte vara sanna, men de måste vara rimliga.

Pathos – Berör åhörarnas tolkning av det som presenterats. Här gäller det att försöka beröra människorna och väcka deras känslor.

Docere – avser undervisning där man hänvisar till kunskap som åhöraren redan har eller förväntas ha, och bara hjälper till genom att lägga till viktiga slutsatser ur detta.

Delectare – se till att få åhörarna på din sida och få åhörarna att tro att de redan har samma uppfattningar och värderingar som guiden, och på så sätt behaga sina åhörare.

Movere – utgå från åhörarnas känslor och passioner. Lev dig själv in i det som ska berättas på ett känslomässigt sätt. Då blir det också levande för många av besökarna.

Redan den gamle Cicero sade:

Det är nödvändigt att undervisa människorna, det är ljuvt om man dessutom kan behaga dem. Men segern, den hemför man genom att röra deras känslor.”

Allmänna råd

Förutom att läsa in sig på fakta och teorier för de enskilda platserna bör man ha en viss kunskap om var det finns toaletter och bra ställen där man kan sitta och fika. Även kännedom ifall det finns parkeringsplatser och om man kommer ända fram med bussar samt hur bussarna kan vända är bra kunskaper att ha. Rekognosera gärna i god tid och prata med folk på orten om du vill veta något.

Tala högt och tydligt, många hör dåligt när det är mycket folk runt omkring och det blir sorl och prassel etc.

Tala gärna långsamt men överdriv inte, det låter bara fånigt och tillgjort.

Pausar i en guidning är ofta nödvändigt för att besökaren ska hinna smälta intrycken och alla nya uppgifter.

Den ena gruppen är inte den andra lik. Somliga är glada och förnöjda innan man ens har början, medan andra ser ut att vara missnöjda hur mycket man än anstränger sig. Ta inte på dig skulden om det känns som att guidningen har misslyckats, så länge du har gjort ditt bästa.

Fakta och spekulationer

Var saklig och var noga med att betona om och i så fall när guidningen går över i spekulationer och gissningar. Ange gärna olika teorier som gäller för besöksmålen.

Tidsåtgång

När man beräknar hur lång tid det tar att guida en grupp spelar det ingen större roll hur liten eller stor den är. För en buss med besökare tar det normalt 5-15 min att kliva av och 5-15 min att kliva på. Sedan får man lägga på den tid det tar att göra själva visningen av platsen, samt med tillägg för att kunna besvara eventuella frågor.

Vill man vara rationell kan man ibland spara frågan och besvara den i bussen medan man är på väg till nästa besöksmål. Prata inte oavbrutet i bussen. Resenärerna behöver tid att smälta intrycken också. De ska inte bli fullärda, utan inspirerade och insatta i vissa teman. Vill de veta mer kan de kanske återkomma fler gånger istället.

Om besökarna får vandra runt fritt måste de få en tid när alla samlas igen, samt uppgift om var samlingen ska ske.

Ha ett väl genomtänkt tidsschema med punkter som kan utgå om schemat spricker, vilket inte är alltför ovanligt. Avsluta guidningen exakt vid den tid som är satt i schemat, varken före eller efter är bra.

Det är ingen mening med att säga allt man vill säga om man har tidsnöd, dels eftersom man ända har saker kvar att berätta som kan vara viktiga i sammanhanget och det bara blir ett visst urval som man hinner med, och dels eftersom lyssnarna tyvärr kommer att glömma mycket av det man har sagt.

Toalett

Meddela besökarna om och i så fall var det finns toalett vid stoppen, men gör det först efter avslutad guidning på det aktuella stället. Då påskyndas toabesöken högst avsevärt.

Fika och restaurang

Egen fikakorg går alltid fortast och är det smidigaste. Välj en plats som är vacker och där det är lä samt gärna där det finns en toalett.

Om man ska gå ut och äta bör man förboka och göra personalen medveten om att man kanske vill att de ska skynda på med serveringen och kaffet. I

annat fall kan en matpaus ta dubbelt så lång tid som beräknat. Om maten, kaffet eller servicen inte varit tillräckligt bra, välj ett annat ställe nästa gång.

Öppettider

Kontrollera i möjligaste mån vilka öppettider som gäller, samt om det finns annat som eventuellt kan försvåra ett besök. Om det är entré vinner man tid om man meddelar i god tid hur många man förväntas vara.

Ha alltid en reservplan om du inte är absolut säker på att ni kommer in.

Väder

Oavsett vilket väder som råder, håll humöret uppe men förstå begränsningarna för resenärerna. Spöregn, hagel, plötsligt snöfall eller storm är inga behagliga upplevelser. Men det är resenärerna som sätter gränserna för vad som är otjänligt väder, inte guiden. Även om man upplyser gruppen om att det är bra att ha riktiga utekläder som tål väder och vind, är det alltid några som har en avvikande uppfattning om vad det betyder.

Betalning

”Va, kostar det något?”, säger många eftersom de anser att kultur ska vara gratis. En annan uppfattning som man möter är att guiden behöver inte ha betalt för denne har ju bara haft trevligt och får dessutom åka runt och titta sig omkring i sällskap med en massa trevliga människor, så de ska inte behöva ta betalt. Dessutom fick de ju smaka på sockerkakan till kaffet.

Visst kan alla, även guider, arbeta gratis ibland men det känns inte bra i längden. Alla som arbetar med kultur vet att det är svårt att ta betalt, till skillnad från andra yrken som elektrikern eller rörmokaren. Därför finns det framtagna rekommendationer som visar hur mycket som Arn-guiden eller andra liknande guider bör ta betalt för sitt engagemang. Givetvis är det upp till guiden själv att bestämma om ersättningen för en guidning ska följa dessa rekommendationer eller om man vill ha mer i ersättning eller om man nöjer sig med mindre.

EGEN FORSKNING

Har man väl börjat fundera och lägga samman pusselbitar för att försöka få fram ett mönster, en struktur eller en rimlig förklaring till något man grubblat över, är steget inte långt till att börja forska på egen hand. Somliga gör det bara för att det är roligt och sedan åker materialet ner i en byrålåda, medan andra även gör det för att de vill få ut sina tankar. Forskning kan ske på många olika sätt, men de följer vissa givna vetenskapliga regler. Märkligt nog innebär inte det att alla akademiker följer dessa regler. Tvärtom är det inte sällsynt att man kan finna brister av större eller mindre slag. Ju mer vetenskaplig metodik man lär sig, desto lättare är det att avslöja och påvisa sådana brister. Det medför också att man får en förståelse i vilka möjligheter den vetenskapliga forskningen har och vilka konsekvenser som ny forskning kan medföra. Ju mer noggrann och ju mer objektivt beskrivande man är, desto lättare är det för andra att granska innehållet och följa med i analysen vars slutsats ofta är själva poängen med undersökningen.

Nedan följer ett exempel på en typologisk granskning av ett visst material och vilka slutsatser det leder fram till. Eftersom det finns många åsikter om liljestenarna och deras funktion och datering, har jag valt ut just detta material till granskning. Vad tycker du är bra och vad kan vara dåligt med den här undersökningen? Vilka argument har andra personer i den här frågan?

Exempel 1. Liljestenar

Liljestenar och andra reliefhuggna kantliststenar inom samma tradition

Avser den typ av reliefhuggna stenar som brukar kallas eskilstunakistor (E), stavkorshällar (S) och liljestenar (L), samt likartade stenhällar med inristning av runor (R) vars text saknar reliefhuggning. Dessa utgör en kontinuerlig utvecklingsserie (R-E-S-L), och kan bestå av två delar, den relativt sett plana hällan samt markfasta gavlar. Utvecklingen har antingen gått i den ordningsföljd som anges nedan eller i omvänd ordning.

TYPBESKRIVNING

A. Ovansidans yta

1. Den plana hällan har antingen en enda slät yta mellan smalsidorna runt om (1),
2. eller har en bruten yta bestående av tre längsgående och parallella ytor där den mellersta ytan är vinkelrät mot smalsidorna, medan de två andra ytorna sluttar mot långsidans smalsida (2).

B. Ovansidan form

1. Den plana hällan har en oregelbunden form längs kanterna (1),
2. eller är absolut rektangulär (2),
3. eller har två kortsidor med olika längd vilket gör att långsidorna inte går parallellt med varandra utan bildar en trapezoid form, där den bredare kortsidan antingen är halvrund (3)
4. eller rak (4).

C. Huvudsaklig ornamentik (exkl. eventuell text)

1. Den plana hällan saknar ornamentik (1),
2. har en vinklande serpentinformad stjälk från kortsida till kortsida varifrån det växer ut symmetriskt likformade blommor (2),
3. eller har ett stavkors eller liljor. De med stavkors, och som saknar inslag av liljor, har en rak osmyckad eller skruvformad stav från kortsida till kortsida samt med ett kors i ena alternativt båda ändarna. Korset är antingen betydligt smalare än hällens bredd (3)
4. eller tenderar att fylla upp bredden. Stora kors kan antingen ha utsvängda korsarmar (4)
5. eller vara raka samt ha tvärslå i tre av korsarmarnas ytterändar (5).
6. Staven kan också ha formen av ett svärd och sakna direkt kontakt med korset som tillhör den breda typen (6).
7. De plana hällar med stavkors, som har minst en utväxt av en osymmetriskt bladformad växt del - kallad lilja - kan i vissa fall få en rik utsmyckning av sådana liljor (7).
8. Den plana hällan är smyckad med liljor, men saknar stav som löper mellan ett tydligt kors med utsvängda korsarmar och den andra kortsidan (8),
9. eller saknar både stav och ett tydligt kors med utsvängda korsarmar (9).

D. Markkontakt i ornamentiken (kan beröra C:2-9)

1. Ornamentiken saknar former som visar att staven eller stjälken är fäst i marken (1),
2. alternativt finns en form som anger mark där staven eller stjälken är fäst. Marken kan återges som vinklade streck (2),
3. som en halvrund kulle (3),
4. eller som en trappstege vars yta är helt eller mestadels fylld (4).

E. Text

1. Texten består av runor som är inristad på särskild ämnad plats längs kanten på den plana hällen, antingen runt om ifall kanten är oregelbunden eller längs ena eller båda långsidorna. Texten är antingen inhuggen och nedsänkt eller upphöjd i relief (1).
2. I de fall där texten löper längs båda långsidorna kan den ena sidan ha latinsk text och vara skriven med latinska bokstäver (2),
3. såvida inte båda sidorna är det (3).
4. Text på den plana hällen kan även vara placerad på kantlist, på stav eller annorstädes som inte är en yta reserverad för text, antingen skrivet med runor eller latinska bokstäver (4).
5. Text kan också saknas (5).

F. Reliefhuggen kantlist på ovansidan

1. Längs den plana hällens kant förekommer ingen särskild förhöjning (1),
2. eller så förekommer en jämbred kantlist runt om (2).

G. Gavelstenar

1. De fristående gavelstenarna, en på vardera kortsidan av den plana hällen, saknas ofta på båda sidorna (1).
2. De som förekommer är plana och saknar särskild symbolisk form eller har en rektangulär form eller med en rundad eller spetsoval ovansida (2),
3. eller så har de den symmetriska formen av ett kors med utsvängda korsarmar (3).

Alla gavelstenar har någon form av ornamentik. Om gavelstenar varit vanligare än det för närvarande finns anledning att anta, kan de ha varit utan särskild form och utan ornamentik, och därför varit omöjliga att identifiera som gavelstenar.

H. Sidostycken till den plana hällen, placerade under kanten till långsidorna

1. Förekommer normalt inte (1).
2. Några enstaka av de plana hällarna har sidostycken undertill längs kanten på den plana hällen och de bildar tillsammans en sluten kista (2),
3. och en del har ornamentik på sidorna (3).

TYPINDELNING

ELEMENT A-H

A. Ovansidans yta

- 1.) Facetterad yta, med tre parallella ytor
- 2.) En enda slät yta

B. Ovansidan form

- 1.) Oregelbunden form
- 2.) Rektangulär
- 3.) Trapezoid, men med en halvrund kortsida
- 4.) Trapezoid, med raka kortsidor

C. Huvudsaklig ornamentik (exkl. eventuell text)

- 1.) Ingen
- 2.) Blommor längs serpentinformad stjälk
- 3.) Stavkors, litet kors med utsvängda armar (max 1/3 av ovansidan bredd)
- 4.) Stavkors, stort kors med utsvängda armar (minst 1/2 av ovansidan bredd)
- 5.) Stavkors, stort kors med raka korsarmar (minst 1/2 av ovansidan bredd)
- 6.) Stavkors, där staven är ett svärd skilt från korset, och med stort kors 7.) Stavkors, med minst en utväxt av lilja 8.) Utväxt av liljor, men utan rak stav, men med kors 9.) Utväxt av liljor, men utan rak stav, och utan kors

D. Markkontakt i ornamentiken (beröra bara C:2-9)

- 1.) Ingen markförankring hos blomma/stavkors/lilja.
- 2.) Vinklade streck som bas för övrig dekoration.
- 3.) Halvrund kulle som bas för övrig dekoration.
- 4.) Trappstegsformad kulle som bas för övrig dekoration.

E. Text

- 1.) Text enbart med runor, på särskild ämnad plats.
- 2.) Text med både runor och latinska bokstäver, på särskild ämnad plats.
- 3.) Text enbart med latinska bokstäver, på särskild ämnad plats.
- 4.) Text, på plats som inte är särskild ämnad för texten. 5.) Ingen text.

F. Reliefhuggen kantlist på ovansidan

- 1.) Förekommer inte.
- 2.) Förekommer.

G. Gavelstenar

- 1.) Saknas
- 2.) Rektangulär form eller med rundad eller spetsoval ovansida
- 3.) Korsformade

H. Sidostycken till den plana hällen, placerade under kanten till långsidorna

- 1.) Förekommer inte
- 2.) Förekommer

TYPUTVECKLINGEN

Antaganden rörande elementens variation inom typutvecklingen.

	A	B	C	E	F	G	H
I.) Runförsatt gravlock	2	1	1	1	1	1	1
II.) Eskilstunakista, typ 1	1-2	2	1	1,5	1	2-3	1-2
III.) Eskilstunakista, typ 2	1-2	2	2	1-3,5	1	3	1-2
IV.) Stavkorshäll, typ 1	1	2	2-4	1-3,5	1	1-3	1-2
V.) Stavkorshäll, typ 2	2	3	5-6	1,4-5	1-2	1	1
VI.) Stavkorshäll, typ 3	2	4	7	4-5	1-2	1	1
VII.) Liljestenar, typ 1	2	4	8	4-5	2	1	1
VIII.) Liljestenar, typ 2	2	4	9	4-5	2	1	1

Slutsats

Ordningsföljden på de 8 preliminärt uppsatta undertyperna återger en kronologisk utveckling från I till VIII. Ordningsföljen återger ingen geografisk skillnad och inte heller finns det anledning att anta att den återger någon social eller funktionell åtskillnad. Det går inte att bryta loss liljestenarna ur den här serien och de dem en annorlunda förklaring och datering som strider mot de övriga undertypernas funktion och datering.

Eftersom texter och omständigheter kring runförsedda gravlock, många eskilstunakistor och en del stavkorshällar tydligt visar att de varit hållar som tjänat som gravlock, finns det ingen anledning att tro att de övriga reliefhuggna stenarna av detta slag haft någon annan funktion.

Tillsammans med texternas personnamn, språk, ordval etc på stenarna, vilka inte redovisats här, kan eskilstunakistorna grovt dateras till 1000-talet, stavkorshällarna till 1100-talet och liljestenarna till 1200-talet. Möjligen upphörde denna tradition tvärt i samband med att nya stilar för gravlocken kom från utlandet till Sverige under den andra halvan av 1200-talet.

Exempel 2. Gestilren

Var låg Gestilren?

Följande argumentering angående placeringen av Gestilren är i hög grad hämtat från den forskning som Lars-Otto Berg och Sven Sandblom bedrivit.

1.) Mellan Lena och Dala

Slaget vid Gestilren år 1210 är bara omnämnd i några få medeltida källor. Endast en av dem, bilagan till Västgöotalagen, omnämner först slaget vid Lena (1208) och direkt därefter slaget vid Gestilren (1210) och avslutar med påståendet att det stod mellan Lena och Dala. Eftersom det var just norr om Kungslena, mellan Kungslena och Dala, som slaget vid Lena stod 1208 har det förefallit osannolikt att också slaget vid Gestilren stått här. Minnesstenen från 1910 över slaget i Gestilren 1210 står söder om Kungslena i Varv socken, och inte norr om Kungslena, vilket gör att placeringen även då var helt obefogad och saknade geografiskt förankring.

2.) Likartade ortnamn

Många forskare har försökt hitta förklaringar på annat sätt och letat efter ortnamn eller utländska ord som påminner om ordet Gestilren. Detta har inte lett fram till något övertygande alternativ. Dessutom har samtliga mer eller mindre samtida källor, som är oberoende av varandra, en mycket snarlik stavning vilket visar att det inte är fråga om något tillfälligt hörfel eller stavfel eller utländskt ord som använts lokalt. Platsen måste ha haft namnet Gestilren och det är en så pass ovanlig namnform att det osannolikt kan ha funnits två eller fler ortnamn av det här slaget.

3.) Ortnamnet finns kvar

I handskrivna kyrkoböcker från 1500-talet och början av 1600-talet omtalas bönder som bodde i Gestilren, vilket låg i Frösthults socken, Simtuna härad i Uppland. Stavningen är identisk med slagfältet namn för år 1210. Ingenting antyder att namnet var nytt på 1500-talet eller att det uppkallats efter den kända stridsplatsen, utan att platsen redan då hade haft namnet Gestilren sedan sekler tillbaka.

4.) Tre Hovgårdar i den stora byn Gästre

En granskning av skattelängderna i Frösthults socken tycks visa att det var en del av byn Gästre som kallades Gestilren. Därför har namnet numera försvunnit ur folkmun och från senare tiders skattelängder. Denna by var en av de största i Uppland och omfattade 12 gårdar varav en var prästgård och de övriga var kronogårdar och ägdes av kronan. Tre av dessa gårdar benämns Hovgårdar och det bör i första hand ha varit dessa som varit en form av sätesgård för kungen samt därmed den rätta platsen för Gestilren.

5.) Sverker Karlsson ägde Gestilren

Enligt en folktradition som nedtecknades på 1600-talet, men som inte kan bekräftas av oberoende källor, ägde Sverker Karlsson tre namngivna byar i denna del av Uppland och en av dem var just Gestilren. Vad som däremot är känt är att den erikska ätten ägde gods och gårdar i denna del av Uppland. Ungefär 6-7 km söderut stod slaget vid Sparsäter år 1247.

6.) Sverkers backe och den resta stenen

Folktraditionen omnämnde på 1600-talet även Sverkers backe, vilket kan vara samma plats som numera kallas Kungens backe. Där sägs det att Sverker begravdes vid en stor sten. På Kungens backe står en rest sten som kan vara den omtalade gravmarkeringen.

7.) Inga danska styrkor var med i striden

Eftersom slaget vid Gestilren bara nämns som hastigast i de danska krönikorna, såvida det inte är utlämnat helt och hållet, är det osannolikt att danska styrkor var med i slaget. Hade danskarna varit med, såsom vid Lena 1208, bör det ha omnämnt i betydligt högre grad i Danmark samt med allehanda detaljer runt slaget, men så är inte fallet.

8.) Strid utan betydelse

Eftersom slaget vid Gestilren bara slutade med Sverker Karlssons död gav inte striden upphov till några konsekvenser. Om Sverker Karlsson hade segrat hade det knappast inneburit några större förändringar eftersom Sverker Karlsson förmodligen inte hade ett sådant stöd i landet att han hade blivit återvald till kung.

* * * * *

Appendix

Studiehandledning till två böcker

Somliga frågor har entydiga svar medan andra bör diskuteras och kan besvaras på många olika sätt.

När Sverige blev till.

En annorlunda teori om SVEA RIKES VAGGA.

1. Kungaätterna och folkungapartiet

Hur gammalt är Sverige eller Sveariket, som sammanhängande organiserat land vilket gett upphov till det nuvarande Sverige?

Vilka områden omfattades av detta land? Vilka har tillkommit och vilka har försvunnit?

Hur långt tillbaka sträcker sig den obrutna serien av kungar över Sverige, och hur pass trovärdig är denna uppräkningslista? Vilka namn har de olika kungaätterna?

Vilka personer kunde bli valda till kung i Sverige under tidig medeltid och tidigare?

På vilket sätt var de olika kungaätterna i Sverige besläktade med varandra? Hur ofta och varför ingick de äktenskap med varandra?

Var och av vem valdes kungen och vilken resa skulle kungen ge sig ut på direkt efterkungavalet? Varför fanns denna anordning?

Kunde man tilltvinga sig kungatiteln i Sverige genom hot, våld och inbördes strider?

Vilka var det som tillhörde folkungarna (partiet)?

2. Rike och Stat

Vad är det för skillnad mellan rike och stat?

Vilken skillnad är det på kungens uppgift i ett rike kontra en stat?

När blev Sverige ett rike och när blev det en stat?

Varför och på vems initiativ blev Sverige en stat?

Vilka politiska mål hade de olika kungaätterna samt folkungarna (partiet)?

Var låg Sverige religiösa, juridiska, ekonomiska, politiska respektive militära centrum under tidig medeltid? Ange ett svar för varje typ av centrum samt skäl för detta.

Av vilket skäl har vi så många inbördes strider i landet 1019-1275? Var stod slagen och vilka kungar deltog?

När omvandlades Danmark och Norge från riken till stater?

Nämna några länder i dag som är riken och några som är stater.

Nämna några egenskaper i en valfri stat som mer hör hemma i ett rike, och vice versa.

3. Kyrka och Kloster

När kan kristendomen ha införts till delar av Norden som allra tidigast? Vad var orsaken till denna tidiga spridning?

När ersattes hedendomen rent generellt av kristendomen i södra Sverige? Är det någon tidsmässig skillnad mellan Mälardalen, Östergötland, Västergötland och Småland?

Varifrån kom de flesta missionärerna som verkade i Norden, och vad kan man i korthet säga om deras verksamhet?

Vilka var det som i regel bekostade byggandet av kyrkorna? Vilka var det som bekostade driften och skötseln av kyrkorna samt betalade prästens underhåll?

Vilken typ av kors är allmänt förekommande från sent 900-tal och framåt i södra Sverige, på exempelvis runstenar, dopfuntar och gravhällar?

Hur ser gravhällarna ut i Västergötland, och hur förändrades formen från 1000-tal till sent 1200-tal?

Vilken kungaätt var det i första hand som såg till att det etablerades kloster i Sverige? Varför var det just den ätten eller de ätterna?

Vad är det för skillnad på munkar och lekbröder respektive nunnor och leksystrar? Förekom tidsbegränsade vistelser i klostren?

4. Ting, marknad och högtidsdagar

Vem hade i uppgift att döma i de konflikter som uppstod i samhället?

Vilket inflytande hade den högsta lagmannen i Sverige under medeltidens början?

På vilket sätt förändrades tinget och deras ambition att nå en uppgörelse i en konflikt, från det att Sverige var ett rike till det blev en stat?

Hur fungerade handeln innan städerna etablerades?

Vilka handelskontakter hade Sverige under järnålderns slut och medeltidens början?

Vilka varor var viktiga och hur mycket kunde priserna variera?

Vilken högtid var allra viktigast i Sverige fram till 1080-talet, och var firades den?

Hur exakt var kalendern och hur noga var man med exaktheten när man firade viktiga dagar på året?

5. Korståg och pilgrimsresor

Hur var Sverige organiserat militärt sett från järnålderns slut och fram till 1200-talets början?

Vilka militära förändringar sker i Sverige under 1200-talet? Försök att uppge tiden mer exakt samt ange varför?

När byggdes borgar, hur vanliga var de och hur förändrades de under medeltidens början i Sverige? Varifrån kom inspirationen?

Vilka korståg är de enda som vi vet att svenskar deltagit i? Varför blev det så? När och varför avslutades svenskarnas korstågsverksamhet?

Nämna någonting om danskarnas och norrmännens deltagande i korstågen.

Redogör för svenskarnas besök av Jerusalem, vad gäller tidsperiod och orsaker?

Nämna de tre viktigaste vallfärdsorterna i Europa samt svenskar som besökt dem.

När Sverige blev en stat.

Övergången från ett rike till en stat i början av medeltiden.

ALLMÄNT

Hur kan man så kortfattat som möjligt återge skillnaden mellan ett rike och en stat?

När skedde de stora förändringarna som gjorde Sverige till en stat?

Vilken betydelse fick förändringen från rike till stat för

- kyrkan betraktad som organisation
- prästerna och biskoparna
- kungarna
- lagmännen och nämndemännen
- folket i gemen
- individerna
- trälarna

När och hur utvecklades de första försöken att göra Sverige till en stat?

Beskriv några steg framåt och några steg tillbaka i utvecklingen i början av medeltiden.

ORGANISATION

På vilket sätt kan bildandet av kyrkliga stift ha förändrat indelningen av landskapen?

Vilka syften kan ha funnits bakom indelningen av landet i härad och hund/hundare, och hur gammal kan en sådan indelning vara?

Varför är inte administration viktigt i ett rike, men nödvändigt i en stat?

Hur skedde valen av kungar och biskopar?

Hur och av vilka skäl växte det fram lagsamlingar i Sverige, och varför eftersträvade man senare en enhetlig lag för alla landsdelar?

Vad innebär romersk rätt och på vilket sätt kom den att påverka den juridiska utvecklingen i Sverige?

Vilka resultat uppnådde man genom Alsnö stadgar 1280 och vilka effekter fick det?

Vilka rättigheter och skyldigheter tilldelade den katolska kyrkan sig själva i Sverige?

Varför och när infördes stående skatter i Sverige? Vad hade man haft tidigare istället för skatter? Vilka slapp betala skatt och på vilka villkor?

Beskriv likheter mellan Sverige år 1300 och idag.

FÖRSVAR

Hur var det svenska försvaret organiserat på 1100-talet i jämförelse med effekterna av Alsnö stadgar 1280?

Var finner vi slagfält eller andra platser för häftiga strider i början av medeltiden, och var finner vi dem definitivt inte? Vad kan vara orsaken till denna skillnad?

På vilket sätt deltog Sverige i korståg? Varför valde man det alternativet?

Vilka motiv tycks ha drivit Birger jarl när han införde romersk rätt i Sverige? Vad innebar denna förändring?

Vad innebar det att vara jarl, och vad ersatte detta ämbete när Birger jarl dog?

TRO och VÄRLDSBILD

Kan en hedning dyrka Kristus och moder Maria vid sidan av sina andra gudar, och kan man som kristen ha kvar hedniska sedvänjor?

Hur förändrades synen på individen i början av medeltiden, och vilka konsekvenser fick det?

Vad innebär det om man säger att under rikets tid var adjektiv och verb viktigare för att beskriva den rådande världsbilden, men under statens tid blev substantiven viktigast?

Beskriv skillnaden mellan cistercienser och predikobröder.

Varför byggdes det bara ett tiotal rundkyrkor i Sverige och varför ligger de just i vissa bygder? Vad innebär valen av den runda formen?